

KÜTAHYA İLİNİN TURİZM COĞRAFYASI

Fatma AVCI

**Yüksek Lisans Tezi
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

Doç. Dr. Mehmet ZAMAN

2012

Her hakkı saklıdır

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Fatma AVCI

KÜTAHYA İLİNİN TURİZM COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mehmet ZAMAN

ERZURUM- 2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

31.05.2012

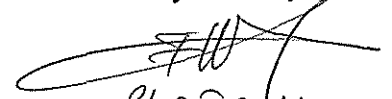
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum ".....*Kültür*.....*İnönü*.....*Turizm*.....*Coğrafya*....." adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
 Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
 Tezimin/Raporumun ..*1*.. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

31.05.2012
[Tarih ve İmza]
Gabrio Avcı
[Öğrencinin Adı Soyadı]

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

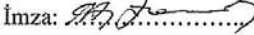

TEZ KABUL TUTANAĞI

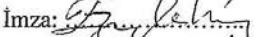
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Mehmet ZAMAN danışmanlığında, Fatma AVCI tarafından hazırlanan bu çalışma 31/05/ 2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Coğrafya Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

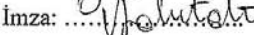
Başkan : Doç. Dr. Mehmet ZAMAN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. İ. Fevzi ŞAHİN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Halil HADİMLİ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 31 / 05 / 2012

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

I

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	IX
TABLolar DİZİNİ	X
ŞEKİLLER DİZİNİ	XIII
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	XIV
ÖNSÖZ	XVII
GİRİŞ	1
1. Araştırma Sahasının Yeri ve Özellikleri	1
2. Araştırmada Amaç ve Yöntem	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

1.1. ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ KONUMU	5
1.2. ARAŞTIRMA SAHASININ FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	
1.2.1. Jeolojik ve jeomorfolojik Özellikler	7
1.2.1.1. Dağlık Alanlar	8
1.2.1.2. Platolar	9
1.2.1.3. Ovalar	10
1.2.2. İklim Elemanları	12
1.2.2.1. Sıcaklık	12
1.2.2.2. Yağış	16
1.2.2.3. Basınç ve Rüzgârlar	20
1.2.3.4. Nem ve Bulutluluk	22
1.2.3. Doğal Bitki Örtüsü	23
1.2.3.1. Ormanlar	24
1.2.3.2. Bozkırlar	28

II

1.2.4. Toprak Özellikleri	28
1.2.4.1. Kahverengi Orman Toprakları	29
1.2.4.2. Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	30
1.2.4.3. Kahverengi Topraklar	30
1.2.4.4. Kestane Renkli ve Kırmızı Kestane Renkli Topraklar.....	30
1.2.4.5. Alüvyal ve Kolüvyal Topraklar	31
1.2.4.6. Rendzina Topraklar	31
1.2.5. Hidrografya Özellikleri	31
1.2.5.1. Akarsular	31
1.2.5.2. Göller	33
1.3. ARAŞTIRMA SAHASININ BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	36
1.3.1. Yerleşmenin Tarihi Gelişimi	36
1.3.1.1. Milattan Önce Kütahya	36
1.3.1.2. Roma ve Bizans Döneminde Kütahya	37
1.3.1.3. Selçuklular, Germiyanogulları ve Osmanlı Devleti Dönemlerinde Kütahya	37
1.3.1.4. Milli Mücadele Döneminde Kütahya	38
1.3.2. Nüfus	39
1.3.2.1. Genel Bakış.....	39
1.3.2.2. Nüfusun Gelişimi	41
1.3.2.3. Nüfus Hareketleri	42
1.3.3. Tarım ve Hayvancılık	46
1.3.3.1. Bitkisel Üretim	47
1.3.3.2. Hayvansal Yetiştiriciliği	49
1.3.4. Ormancılık	51
1.3.5. Madencilik	53
1.3.6. Ulaşım	57
1.3.7. Sanayi	57

III

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASINDA TURİZMİN TEMEL UNSURLARI

2.1. DOĞAL ÇEKİCİLİKLER.....	60
2.1.1. Jeomorfolojik Çeşitliliğin Turizm Amaçlı Kullanımı	60
2.1.1.1. Yayla Alanları	60
2.1.1.2. Mağaralar	64
2.1.2. Bitki Örtüsü Özelliklerinin Turistik Çekicilikler Olarak	
Değerlendirilmesi	65
2.1.2.1. Mesire Yerleri	65
2.1.2.2. Milli Parklar ve Tabiat Parkları	68
2.1.2.3. Anıt Ağaçlar	68
2.1.2.4. Av Hayvanları Koruma ve Üretme Sahaları	70
2.1.3. Hidroğrafik Kaynakların Turistik Çekicilikler Olarak	
Değerlendirilmesi	72
2.2. BEŞERİ ÇEKİCİLİKLER	72
2.2.1. Askeri Yapılar	74
2.2.2. Kiliseler	77
2.2.3. Camiler ve Mescitler	77
2.2.4. Medreseler ve Muvakkithaneler	84
2.2.5. Bedesten ve Hanlar	88
2.2.6. Hamamlar	90
2.2.7. Türbeler	92
2.2.8. Köprüler	95
2.2.9. Çeşmeler ve Sakahaneler	97
2.2.10. Müzeler	98
2.2.11. Kütahya Evleri	109
2.2.12. Ören yerleri ve Höyükler	116
2.2.13. Anıtlar ve Abideler	124
2.3. KÜLTÜREL ÇEKİCİLİKLER.....	130

IV

2.3.1. Folklor	132
2.3.2. Yöresel El Sanatları	137
2.3.3. Spor Etkinlikleri	143
2.4. ULAŞIM	145
2.5. KONAKLAMA	146
2.5.1. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri	148
2.5.2. Belediye Belgeli Oteller	149
2.5.3. Kampingerler	150
2.5.4. Pansiyonlar	151
2.5.5. Turizm Yatırım Belgeli Tesisler	151
2.5.6. Kaplıca ve Benzeri Sağlık Turizm Tesisleri	152
2.6. ORGANİZASYON	152
2.7. ALTYAPI VE DİĞER KOLAYLIKLAR	153

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASINDA KAYNAKLARIN TURİZM AMAÇLI KULLANIMI

3.1. BAŞLICA TURİZM MEKÂNLARI	154
3.1.1. Turizm Merkezleri	154
3.1.1.1. Gediz Ilcasu Termal Turizm Merkezi	156
3.1.1.2. Gediz Muratdağı Termal Turizm Merkezi	158
3.1.1.3. Ilıca Harlek Termal Turizm Merkezi	159
3.1.1.4. Simav, Eynal, Çitgöl, Naşa Termal Turizm Merkezi	160
3.1.1.5. Emet Yeşil ve Kaynarca Termal Turizm Merkezi	161
3.1.1.6. Hisarcık Esire Termal Turizm Merkezi	162
3.1.1.7. Tavşanlı Göbel Termal Turizm Merkezi	163
3.1.2. Rekreasyon Alanları	164
3.1.2.1. Kent İçi Parklar	164
3.1.2.2. Kent Dışı Parklar	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MEVCUT TURİZM TALEBİ

4.1. KÜTAHYA İLİNE GELEN TURİSTLERİN KONAKLAMA VE GECELEME SÜRELERİ	168
4.2 KÜTAHYA İLİNDE KONAKLAYAN YABANCILARIN MİLLİYETLERİNE GÖRE DAĞILIMLARI	171
4.3. MEVCUT KAYNAKLARA OLAN TURİZM VE REKREASYON TALEBİ, GELİR DÜZEYİ VE KAYNAKLANDIĞI BÖLGELER	171

BEŞİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA SAHASINDA GELİŞTİRİLEBİLECEK TURİZM TÜRLERİ

5.1. SAĞLIK TURİZMİ	175
5.2. DAĞ VE YAYLA TURİZMİ	175
5.3. KAMP VE KARAVAN TURİZMİ	176
5.4. İNANÇ TURİZMİ	176
5.5. AV TURİZMİ	177
5.6. KÜLTÜR TURİZMİ	177
5.7. MAĞARA TURİZMİ	178
5.8. DOĞA TURİZMİ	179
5.9. BOTANİK TURİZMİ	179
5.10. KONGRE TURİZMİ	179
5.11. ÖZEL İLĞİ TURİZMİ	180
5.12. SAVAŞ TURİZMİ	180

ALTINCI BÖLÜM
ARAŞTIRMA SAHASINDA TURİZMİ ETKİLEYEN OLUMSUZ FAKTÖRLER

6.1. PROFESYONEL İŞLETMECİ YETERSİZLİĞİ	182
6.2. ALTYAPI VE KONAKLAMA TESİSLERİNİN YETERSİZLİĞİ	182

VI

6.3.YAN HİZMET TESİSLERİNİN YETERSİZLİĞİ	183
6.4. SERMAYE VE YATIRIM EKSİKLİĞİ	183
6.5. TANITIM YETERSİZLİĞİ	184
6.6. TURİZM EĞİTİMİ KONUSUNDAKİ YETERSİZLİKLER	184
6.7. REHBER SAYISININ VE REHBERLİK FAALİYETLERİNİN YETERSİZLİĞİ	185
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	186
KAYNAKÇA.....	191
ÖZGEÇMİŞ.....	199

VII
ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜTAHYA İLİNİN TURİZM COĞRAFYASI
Fatma AVCI

Danışman: Doç. Dr. Mehmet ZAMAN
2012 – Sayfa: 199+XVII

Jüri: Doç. Dr. Mehmet ZAMAN

Doç. Dr İ. Fevzi ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Halil HADİMLİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusunu, Kütahya ilinin Turizm Coğrafyası oluşturmaktadır.

Kütahya, sırasıyla Hitit, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyanogulları ve Osmanlı medeniyetlerinden arda kalan kültür mirasını barındıran topraklar üzerinde kurulmuş bir ildir.

Anadolu’da Türk hâkimiyeti başladığında Kütahya ve çevresi Germiyanogulları Beyliği’ne verilmiş ve Kütahya Germiyanogulları Beyliği’nin başkenti haline getirilmiştir. Beyliğe ait pek çok eserin günümüzde görülebildiği il, Osmanlı Devleti topraklarına ise Devlet Hatun’un çeyizi olarak katılmıştır. Kütahya, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de Anadolu Beylerbeyliği’ne merkezlik yapmıştır. Kütahya’nın Milli Mücadele tarihinde de önemli bir yeri vardır. 30 Ağustos Zaferi Kütahya topraklarında yaşanmıştır. Kütahya ili stratejik konumu ile tarihten günümüze kadar çok kere merkezlik görevi üstlenmiştir.

Çok sayıda Termal Turizm Merkezi ile Türkiye’nin termal kaynaklar yönünden en zengin illerinden biri olan Kütahya, simgesi haline gelmiş olan “Çinicilik” sanatı ile de oldukça tanınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, Termal Kaynaklar, Merkez, Çinicilik.

VIII

ABSTRACT

MASTER'S THESIS
GEOGRAPHICAL TOURISM OF KÜTAHYA
Fatma AVCI

Advisor: Asst. Prof. Mehmet ZAMAN

2012 – Page: 199+XVII

Jury: Assoc. Prof. Dr. Mehmet ZAMAN

Assoc. Prof. Dr. İ. Fevzi ŞAHİN

Assit. Prof. Dr. Halil HADİMLİ

The subject of this research is designed to explain geographical tourism of Kütahya.

Kütahya is the city established on the lands of cultural heritage of the civilizations of Hittite, Phrygian, Roman, Byzantium, Seljukian, Germiyans and Otoman respectively.

When the Turkish people dominated Anatolia, Kütahya and its surroundings were given to Germiyans and it was transformed into the capital city of Germiyans. The city in which most of the historical artifacts can even be seen today was also annexed by the Ottomans as the dowry of Devlet Hatun. Kütahya was the centre of the state of Anatolia during the reign of Ottoman Empire. It also played a significant role in the history of Turkish War of Independence. The victory of the "30th August" took place in the lands of Kütahya. Kütahya with its strategic location has been regarded as the centre many times so far.

With its many Thermal Tourism Centres, Kütahya has become one of the richest source of Thermal Tourism in Turkey. It's also famous for the art of ceramics which has seen as the symbol of the city.

Key Words: Kütahya, Thermal Sources, Centre, Ceramics.

IX

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
A.B.D	: Amerika Birleşik Devletleri
Bs	: Basım
D.M.İ.G.M.	: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
D.S.İ.	: Devlet Su İşleri
GEF/SGP	: Küresel Çevre Fonu Küçük Destek Programı
° C	: Santigrat Derece
cm	: Santimetre
Ha	: Hektar
Hpa	: Bir Milibara Eşit Olan Basınç Birimi
m	: Metre
mm	: Mili metre
mb	: Milibar
m³/sn	: Metreküp saniye
m/sn	: Metre/Saniye
M.T.A.	: Maden Tetkik Arama
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
km	: Kilometre
km²	: Kilometre kare
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu
WTO	: Dünya Turizm Örgütü
%	: Yüzde
°	: Derece
'	: Dakika

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. 1. İlçelerin İl Merkezine Olan Uzaklıkları, Yüzölçümleri ve Yükselteleri	7
Tablo 1. 2. İlde Bulunan Ovalar	10
Tablo 1. 3. Kütahya'nın Sıcaklık Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1970-2011) ...	13
Tablo 1. 4. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yıllık Ortalama Güneşlenme Süreleri (1970-2011)	15
Tablo 1. 5. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yıllık Ortalama Yağış Miktarının Aylara Dağılımı (1970-2011)	16
Tablo 1. 6. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yıllık Ortalama Yağışın Mevsimlere Dağılışı (1970-2011)	17
Tablo 1. 7. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Kar Yağışlı ve Kar Örtülü Günler Sayısı ile Maksimum Kar Kalınlığı (1970-2011)	18
Tablo 1. 8. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Sisli, Kırğılı ve Dolulu Günler Sayıları (1970-2011)	19
Tablo 1. 9. Kütahya Yıllık Ortalama, Maksimum ve Minimum Basınç (1970-2011)	20
Tablo 1. 10. Kütahya'ya Ait Rüzgâr Esme Sayıları (1971-2011)	21
Tablo 1. 11. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Fırtınalı Günler ve Orajlı Günler Sayıları (1970-2011)	22
Tablo 1. 12. Kütahya İlinde Bağlı Nemin Aylar Bazında Seyri (1970-2011)	22
Tablo 1. 13. Kütahya İlinde Açık, Kapalı ve Bulutlu Günler Sayılarının Ortalamaları (1970-2011)	23
Tablo 1. 14. İldeki Akarsular ve Özellikleri	31
Tablo 1. 15. Kütahya'da D.S.İ Tarafından Yapılan Göletler	33
Tablo 1. 16. İlde Bulunan Barajlar ve Özellikleri	35
Tablo 1. 17. İl Nüfusunun İlçelere Göre Şehirsal ve Kırsal Dağılımı ile Nüfus Yoğunluğu (2011)	40
Tablo 1. 18. Kütahya İli Kırsal-Kentsel Nüfusun Yıllara Göre Seyri	41

XI

Tablo 1. 19. Kütahya İlinde Göç Hareketleri	43
Tablo 1.20. Kütahya İlinin Diğer İllere Verdiği 2011 Yılı Göç Miktarları	44
Tablo 1. 21. Kütahya İlinin Diğer İllerden Aldığı 2011 Yılı Göç Miktarları	45
Tablo 1. 22. Kütahya İli Arazi Varlığının İlçeler Üzerinden Dağılımı	46
Tablo 1. 23. İldeki Sulanan ve Sulanamayan Tarım Alanları	48
Tablo 1. 24. Kütahya’da Tarla Ürünlerinden Buğday, Arpa, Nohut ve Şekerpancarının Yıllara Göre Üretim Miktarları (ton)	48
Tablo 1. 25. Yörede Yapılan Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığın İlçelere Göre Dağılışı	50
Tablo 1. 26. İlde Su Ürünleri Üretimi Yapan Tesisler ve Özellikleri	51
Tablo 1. 27. İldeki Ormanlık Alanlar (ha)	52
Tablo 1. 28. İlde Üretimi Yapılan Orman Ürünleri ve Üretim Miktarları	53
Tablo 1.29 İlde Bulunan Madenler ve Rezervleri	54
Tablo 1. 30. Kütahya İlinde Bulunan Jeotermal Sahalar	56
Tablo 2. 1. Kütahya İlinde Bulunan Yaylaların İlçelere Göre Dağılışı	62
Tablo 2. 2. İlde Koruma Altına Alınmış Sahalar	66
Tablo 2. 3. İlde Tespit ve Tescili Yapılmış Kültür ve Tabiat Varlıklarının İlçelere Dağılışı	74
Tablo 2. 4. Kentteki Müzeleri Ziyaret Eden Turist Sayıları (2010)	98
Tablo 2. 5. İldeki Müzelerde Sergilenen Eserler ve Sayıları	98
Tablo 2. 6. İldeki Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlığı Sayısı	99
Tablo 2. 7. Kütahya’da Bulunan Tarihi Konaklar ve İşlevleri	111
Tablo 2. 8. İlde Gerçekleştirilen Yerel Etkinlikler	131
Tablo 2. 9. Kütahya’da Bulunan Turizm İşletme Belgesine Sahip Lokantalar	136
Tablo 2. 10. Yerli ve Yabancı Turistlerin Kentte Bulunan Turizm Belgeli Otellerde Konaklama ve Geceleme Durumları (2010	147
Tablo 2. 11. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri	148
Tablo 2. 12. Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri	149
Tablo 2. 13. İlde Bulunan Pansiyonlar	151
Tablo 2. 14. Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesisleri	152

XII

Tablo 2. 15. İlde Turistik Ulaşımı Sağlayan Firmalar	153
Tablo 3. 1. Emet Yeşil ve Kaynarca Termal Turizm Merkezinin Konaklama İmkânları	162
Tablo 3. 2. Şehirde Bulunan Çay Bahçeleri	164
Tablo 4. 1. Yıllara Göre İlde Konaklayan ve Geceleyen Turist Sayıları	170

XIII

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 1. Kütahya İlinin Lokasyon Haritası	6
Şekil 1. 2. Kütahya Meteoroloji İstasyonunun Yıllık Ortalama Sıcaklık Diyagramı	14
Şekil 1. 3. Kütahya Meteoroloji İstasyonunun Yıllık Ortalama Güneşlenme Süreleri Diyagramı	15
Şekil 1. 4. Kütahya Meteoroloji İstasyonunun Yıllık Ortalama Yağış Diyagramı	17
Şekil 1. 5. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı	18
Şekil 1. 6. Kütahya Meteoroloji İstasyonu Basınç Diyagramı (1970-2011)	21
Şekil 1. 7. İlde Bulunan Ormanlarda Yer Alan Ağaç Türleri	24
Şekil 1. 8. Kütahya İlinde Bulunan Toprak Çeşitleri	29
Şekil 1. 9. Kütahya İlinin Yıllara Göre Şehir ve Köy Nüfusu	42
Şekil 1. 10. Kütahya İli Arazi Dağılımı	47
Şekil 1. 11. Kütahya'da Tarla Ürünlerinin Yıllara Göre Üretim Miktarları	49
Şekil 2. 1. İlde Bulunan Konaklama Tesislerinde Konaklayan Turist Sayıları	150
Şekil 3. 1. Araştırma Sahasının Doğal, Beşeri ve Kültürel Turistik Kaynakları	155
Şekil 4. 1. Kütahya'ya Gelen Yerli ve Yabancı Turistlere Ait Geceleme İstatistiği...	171

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1. 1. Kütahya İl Merkezinin Hıdırlık Tepesi'nden Çekilmiş Bir Fotoğrafi	8
Fotoğraf 1. 2. Kentin Genel Görünümü	11
Fotoğraf 1. 3. Şehrin Çevresindeki Tepelik Alanlarda Sarıçam Ormanları Görülür ...	25
Fotoğraf 1. 4. Şifalı Mührü Süleyman Otu	26
Fotoğraf 1. 5. Endemik Bir Tür Olan Ehrami Çamı	27
Fotoğraf 1. 6. Ebe Çamı ya da Çoban Murat Çamı Olarak Bilinen Topçam	28
Fotoğraf 1. 7. Tüm Güzelliği ile Simav Gölcük Gölü	34
Fotoğraf 1. 8. Porsuk Baraj Gölü	35
Fotoğraf 1. 9. Simav Eynal'da Bulunan Jeotermal Kuyusu	55
Fotoğraf 2. 1. Gediz Arapoğlu Yaylası	63
Fotoğraf 2. 2. Tetik Yaylası	64
Fotoğraf 2. 3. Kütahya Kalesi'nin İçinde Bulunan Çay Bahçesi	67
Fotoğraf 2. 4. Beşik Çamı	69
Fotoğraf 2. 5. 1000 Yıllık Kestane Ağacı	70
Fotoğraf 2. 6. Toy Kuşu	71
Fotoğraf 2. 7. Kütahya Kalesi	76
Fotoğraf 2. 8. Kütahya Kalesi İçinde Bulunan Döner Gazino	76
Fotoğraf 2. 9. Ulucami'nin İç Kısmından Bir Görünüş	78
Fotoğraf 2. 10. Dönenler Camii	79
Fotoğraf 2. 11. Yeşil Cami'nin İç Kısmından Bir Görüntü	80
Fotoğraf 2. 12. İlde Son Dönemlerde Yapılan En Güzel Camilerden Biri Olan Çinili Camii	81
Fotoğraf 2. 13. Karagöz Ahmet Paşa Camii	82
Fotoğraf 2. 14. Kurşunlu Camii	83
Fotoğraf 2. 15. Tarihi Hıdırlık Mescidi	84
Fotoğraf 2. 16. Restorasyon Sonrası Rüstem Paşa Medresesi	85
Fotoğraf 2. 17. Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Olan II. Yakup'un Taş Vakfiyesi	88

Fotoğraf 2. 18. Tarihi Büyük Bedesten'in İç Kısmından Bir Görünüş	89
Fotoğraf 2. 19. Balıklı Hamamı	91
Fotoğraf 2. 20. Kara Ahmet Bey Türbesi	92
Fotoğraf 2. 21. Hayme Ana Türbesi	94
Fotoğraf 2. 22. Şair Şeyhi'nin Türbesi	95
Fotoğraf 2. 23. Çavdarhisar'da Bulunan Antik Köprülerden Bir Tanesi	96
Fotoğraf 2. 24. Simav- Kuşu Tarihi Osmanlı Köprüsü	96
Fotoğraf 2. 25. Çinilerle Bezenmiş Bir Kütahya Çeşmesi	97
Fotoğraf 2. 26. Amazon Lahdi	100
Fotoğraf 2. 27. Çini Müzesi'nin Giriş Kısmından Bir Görünüm	101
Fotoğraf 2. 28. Çini Müzesi'nin İç Kısmından Bir Görünüm	102
Fotoğraf 2. 29. Jeoloji Müzesi	103
Fotoğraf 2. 30. Jeoloji Müzesi'nin Maden Ocağı Görünümündeki Bölümü	103
Fotoğraf 2. 31. Macar Evi'nin Bahçe Bölümünden Görünüşü	105
Fotoğraf 2. 32. Macar Evi'nde Bulunan Anı Odası	105
Fotoğraf 2. 33. Evliya Çelebi Müzesi	107
Fotoğraf 2. 34. Kent Tarihi Müzesi'nin Dışarıdan Görünümü	108
Fotoğraf 2. 35. Kent Tarihi Müzesi'nde İlin Yaşantısını Anlatan Bir Bölüm	109
Fotoğraf 2. 36. Geleneksel Kütahya Konakları	110
Fotoğraf 2. 37. Şükrü Şeker Konağı'nın Bir Odası	113
Fotoğraf 2. 38. Kütahya Konağı	113
Fotoğraf 2. 39. Hükümet Konağı, Günümüzde Adliye Sarayı'dır.....	114
Fotoğraf 2. 40. Saat Kulesinin Yıkılmadan Önceki Hali (1935)ve Yeni Saat Kulesi	115
Fotoğraf 2. 41. Asırlık Çınar Kütahya Lisesi	116
Fotoğraf 2. 42. Günümüze Ulaşan En Sağlam Zeus Tapınağı ve Akroteri	118
Fotoğraf 2. 43. Antik Kentte Bulunan Hamam Kalıntıları	119
Fotoğraf 2. 44. Antik Anfi Tiyatro	120
Fotoğraf 2. 45. Stadyum'da Sporcu Giriş Kapıları	120
Fotoğraf 2. 46. Frig Vadisindeki Kayalara Oyulmuş Mağaralar	123

XVI

Fotoğraf 2. 47. Hayme Ana Anıtı	125
Fotoğraf 2. 48. Lajos Kossuth Anıtı	125
Fotoğraf 2. 49. Evliya Çelebi Anıtı	126
Fotoğraf 2. 50. Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı	127
Fotoğraf 2. 51. Üç Komutan Anıtı	129
Fotoğraf 2. 52. Yöresel Erkek ve Kadın Kıyafetleri	135
Fotoğraf 2. 53. Kentin Simgesi Haline Gelmiş Olan ‘Vazo’	137
Fotoğraf 2. 54. Kütahya İlinin Yöresel El Sanatlarından Oluşan Bir Sergi	138
Fotoğraf 2. 55. Çini Bir Vazo	140
Fotoğraf 2. 56. Yakup Bey’in Çinili Türbesi	141
Fotoğraf 2. 57. Çiniciler Çarşısı	143
Fotoğraf 2. 58. Olimpik Yüzme Havuzu	144
Fotoğraf 2. 59. Yeni Çinigar	145
Fotoğraf 2. 60. Çavdarhisar Anemon Butik Otel	148
Fotoğraf 2. 61. Hilton Garden Inn Otel	149
Fotoğraf 2. 62. Gediz Muratdağı’ndaki Kızılay Kampları	150
Fotoğraf 3. 1. Gediz Termal Kaplıcaları	157
Fotoğraf 3. 2. Gediz Ilıcasu Kaplıcaları	157
Fotoğraf 3. 3. Gediz Muratdağı Kaplıcasındaki Hamamlar	158
Fotoğraf 3. 4. Ilıca Harlek Kaplıcası	160
Fotoğraf 3. 5. Simav Eynal Kaplıcası	161
Fotoğraf 3. 6. Emet Kaplıcasında Bulunan Osmanlı Hamamı	162
Fotoğraf 3. 7. Ahmet Yakupoğlu Parkı	165
Fotoğraf 3. 8. Kent Park	166
Fotoğraf 3. 9. Tahtalı Göleti’nden Bir Görünüm	167
Fotoğraf 4. 1. Dumlupınar El Sanatları ve Ticaret Fuarı’na Halkın İlgisi Yoğundur	168
Fotoğraf 4. 2. Sevgi Yolu ve Çarşısı	172
Fotoğraf 4. 3. Ülkemizin İkinci Kapadokya’sı Olarak Adlandırılan Frig Vadisi	173

XVII

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın konusunu, Kütahya İlinin Turizm Coğrafyası oluşturmaktadır.

Araştırma sahası Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır. İl, kuzeyden ve kuzeybatıdan Bursa'nın İnegöl, Keles ve Orhaneli; kuzeydoğudan Bilecik'in Bozüyük; doğudan Eskişehir'in Merkez ve Seyitgazi; güneydoğudan Afyonkarahisar'ın İhsaniye, Merkez ve Sincanlı; güneyden Uşak'ın Banaz ve Merkez; güneybatıdan Manisa'nın Demirci ve Selendi; batıdan ise Balıkesir'in Dursunbey ve Sındırgı ilçeleri ile çevrili durumdadır.

Kütahya ili tarihi öneme haiz onlarca camii, mescit, hamamlar pek çok taşınır-taşınmaz kültür mirası esere sahiptir. Yaklaşık yedi bin yıllık geçmişe sahip kentin toprakları tarihi eserlerle doludur. Bunların bir kısmı il merkezinde ve ilçelerde bulunan çeşitli müzelerde sergilenmektedir.

“Kütahya İlinin Turizm Coğrafyası” adlı Yüksek Lisans tezimin her aşamasında değerli bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen, olumlu eleştirileriyle tezimin olgunlaşmasını sağlayan danışman hocam sayın Doç. Dr. Mehmet ZAMAN' a, Doç. Dr. İ. Fevzi ŞAHİN ve Yrd. Doç. Dr. Halil HADİMLİ hocalarıma emek ve desteklerinden dolayı sonsuz şükranlarımı sunarım. Gerek ders, gerekse de tez aşamalarında her zaman yardımlarını gördüğüm ve coğrafya ilmini bizlere sevdiren bölüm hocalarımdan hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim. Yardımlarından dolayı Kütahya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Kütahya Belediyesi çalışanlarına saygı ve şükranlarımı sunar, teşekkürlerimi bildiririm.

Erzurum- 2012

Fatma AVCI

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan turizm olgusu, en kısa haliyle eğlenme, dinlenme ya da öğrenme gibi amaçlarla insanların bir yerden bir yere geçici olarak seyahat etmeleri olarak tanımlanabilmektedir. Turizm faaliyetine katılan kişiler, bu yer değiştirme esnasında ulaşım, konaklama gibi hizmetlerden faydalanmakta bu durum turizmin ekonomik boyutunu artırarak ülkeler için daha önemli bir hale getirmektedir. Günümüzde ülkeler turist çekebilmek için birbiriyle yarışır hale gelmişlerdir. Hatta bazı turizm bölgeleri adeta moda haline gelerek, yoğun bir şekilde turist çekebilmektedir (Öztaş, 2002: 15–16).

Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO), 85 ülkeden elde ettiği verilere ve analiz raporlarına dayanan, "Tourism 2020 Vision" adlı araştırma sonuçlarına göre, önümüzdeki yıllarda, turizmde hedeflenen ürünün geliştirilmesi, eğlendirici, heyecan verici ve eğitici olması gibi faktörlere bağlı olarak şekilleneceği bildirilmektedir. (Öztaş, 2002: 5-6).

Kütahya ili, turizmin hedef sektör olmasını ve turizmin bölgede gelişmesini sağlayacak pek çok avantajlara sahiptir. Kütahya antik kentleri, tarihi mekânları, müzeleri, doğal güzelliklere sahip alanları, termal merkezleri ve daha birçok turistik özellikleri ile Dünya Turizm Örgütü'nün öngördüğü potansiyele sahiptir.

1. Araştırma Sahasının Yeri ve Özellikleri

Kütahya ili Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde, İç Anadolu Bölgesi ile Asıl Ege Bölümü arasında bir geçiş alanıdır.

Kütahya 38° 70' ve 39° 80' kuzey enlemleri ile 29° 00' ve 30° 30' doğu boylamları arasında olup, 11.875 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye topraklarının % 1,5'luk bir kısmını kaplamaktadır.

İl kuzeyden ve kuzeybatıdan Bursa'nın İnegöl, Keles ve Orhaneli; kuzeydoğudan Bilecik'in Bozüyük; doğudan Eskişehir'in Merkez ve Seyitgazi; güneydoğudan Afyonkarahisar'ın İhsaniye, Merkez ve Sincanlı; güneyden Uşak'ın Banaz ve Merkez; güneybatıdan Manisa'nın Demirci ve Selendi; batıdan ise Balıkesir'in Dursunbey ve Sındırgı ilçeleri ile çevrili durumdadır (Şekil 1.1).

İlin % 50'sinden fazlasını kaplayan ormanlar ve barındırdığı zengin bitki örtüsü, ili doğal çekicilikler açısından ön plana çıkararak, çok sayıda dinlenme yeri oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca ilin çok sayıda termal kaynağa sahip olması ve bu suların nitelikli sular olması, aynı zamanda ilin termal bir merkez olmasına imkân verecek durumdadır. İlin hemen hemen tüm ilçelerinde bulunan termal kaynaklardan yedi tanesi Bakanlık tarafından Turizm Merkezi ilan edilerek yatırımcılara açılmıştır. İl bu özelliği ile yaz aylarında termal sulardan faydalanmak isteyen, öncelikle yerli turist ve yabancı turist akınına uğramaktadır. Termal kaynaklar, Kütahya ilinde turizm alanında bir lokomotif vazifesi görmektedir.

Kütahya ili tarihi öneme haiz onlarca camii, mescit, hamamlar ile pek çok taşınır-taşınmaz kültür mirası esere sahiptir. Yaklaşık yedi bin yıllık geçmişe sahip kentin toprakları tarihi eserlerle doludur. Bunların bir kısmı il merkezinde ve ilçelerde bulunan çeşitli müzelerde sergilenmektedir.

İlde kültür mirası yapı ve eserlerin bir kısmı tescillenerek koruma altına alınmıştır, ancak ilde bir o kadar da kayıt altında olmayan eser bulunmaktadır. Çavdarhisar ilçesinde bulunan *Aizonai Antik* kenti turistler tarafından en çok ziyaret edilen ören yerlerinden biridir.

Zafertepe Çalköy mevki ve Dumlupınar ilçesi Kurtuluş Savaşımızın son fakat çok zor kısmının yaşandığı topraklar olarak tarihe geçmiştir. Bu bölgede aziz şehitlerimiz anısına yapılmış pek çok şehitlik ve anıt yer almaktadır.

2. Araştırmada Amaç ve Yöntem

Yapılan bu araştırmanın genel amacı; Kütahya ilinin turizm kaynaklarını ortaya koymak, bölgedeki turistik değerleri tanıtmak, alternatif turizm önerileri belirlemek ve kişileri turizm konusunda bilinçlendirerek, bu konuda bölgeye yapılacak yatırımların ilin kalkınmasında ne denli önemli olacağına dikkat çekmektir. Tüm bu amaçlar doğrultusunda araştırma sahasının;

1. Sahanın coğrafi konumu ve özellikleri,
2. Sahanın fiziki coğrafya özellikleri (İklim, bitki örtüsü, hidrografya özellikleri gibi),

3. Beşeri ve iktisadi coğrafya özellikleri (tarihi gelişim, nüfus ve yerleşme özellikleri, tarım ve hayvancılık gibi),
4. Araştırma sahasının doğal ve tarihi çekicilik unsurları,
5. Araştırma sahasında kaynakların turizm amaçlı kullanımı,
6. Araştırma sahasında mevcut turizm talebi,
7. Başlıca turizm alanları,
8. Turizm merkezi ilan edilen turistik alanlar,
9. Sahada geliştirilebilecek turizm alternatifleri,
10. Sahada turizmi etkileyen olumsuz faktörleri ele alınacaktır.

Araştırmanın kapsamını, ildeki çok sayıda bulunan turistik sahalardan, turistik çekicilik açısından daha ön planda bulunan doğal ve tarihi mekânlar oluşturmaktadır.

Tezin hazırlık aşamasında ise ele alınan konulara göre çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Detaylı araştırmalar yapılarak, veriler tasnif edilmiştir. Alan araştırmaları, gözlem, görüşme uygulamaları sonucunda elde edilen veriler istatistiksel açıdan incelenmiş, coğrafya ilminin önemli unsurlarından olan harita, resim, diyagram ve grafiklerle veriler neden-sonuç ilişkisi içinde çok boyutlu olarak sunulmuştur.

Ayrıca verilerin toplanması aşamasında öncelikle daha önceden yapılmış olan bilimsel çalışmalar taranmak suretiyle literatür çalışması yapılmıştır. Tez konusuna yakın konulara sahip araştırmalar incelenmiş, benzer bilimsel çalışmalar irdelenmiştir. Araştırma sırasında gezilen camii, hamam ve türbelerin girişinde yer alan kitabelerde verilen bilgilerden tez metni içerisinde faydalanılmıştır.

Araştırmada faydalanılan kaynaklar ile arazi gözlemleri eşleştirilmiş, ulaşım imkânları nispetinde araziye çıkılarak gözlemler yapılmış, doğal ve tarihi öneme haiz mekânlar gezilerek, gözlemlenmiş, sahayla ilgili broşürler toplanmış, söz konusu yerlerin fotoğrafları çekilmiştir. Araştırma sırasında yerli ve yabancı turist sayıları, konaklama ve geceleme bilgileri ile turistik önem arz eden mekânlarla ilgili bilgiler Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden, Belediye Belgeli Tesislerle ilgili bilgilerin toplanmasında Kütahya Belediye'sinden, ilin nüfus bilgileri ve demografik yapısı gibi verilerin toplanmasında Kütahya İl Nüfus Müdürlüğü'nden ve TÜİK resmi

web sitesinden, ilin iklimi ile ilgili bilgileri Kütahya Meteoroloji İstasyonu'ndan ve Devlet Meteoroloji İşleri resmi web sitesinden elde edilen bilgilerden faydalanılmıştır.

Veriler derlendikten sonra, coğrafya ilminin *bağlantı, dağılım ve sebep-sonuç* ilkeleri dikkate alınarak, yazım aşamasına geçilmiş ve tez, ifade tekniklerine de (kompoze etme, dağılım haritaları ve grafikler vs.) bağlı kalınarak tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

1.1. ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ KONUMU

Kütahya ili, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde $38^{\circ} 70'$ ve $39^{\circ} 80'$ kuzey enlemleri ile $29^{\circ} 00'$ ve $30^{\circ} 30'$ doğu boylamları arasında yer almaktadır. Bu konumu ile İç Anadolu Bölgesi ile Asıl Ege Bölümü arasında geçiş özelliğine sahiptir. İlin yüzölçümü 11.875 km^2 'dir. Kütahya İli, ülke topraklarının % 1,5'ini kaplamaktadır (Kütahya 2002, 2002: 19).

Kütahya kuzeyinde Bursa, kuzeydoğusunda Bilecik, doğusunda Eskişehir ve Afyon, güneyinde Uşak, batısında Manisa ve Balıkesir illeriyle ile çevrilidir (Şekil 1.1).

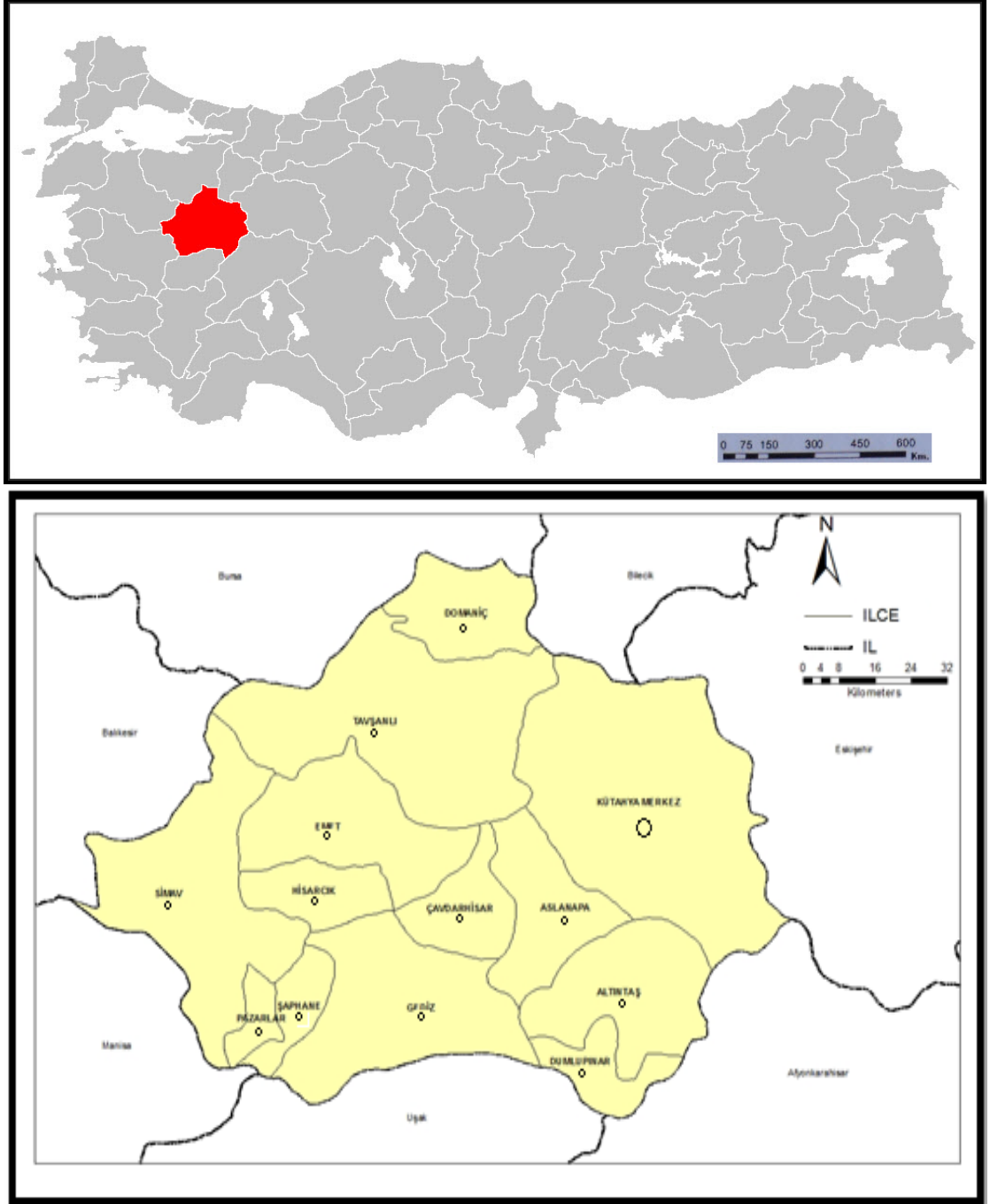
Kütahya Afyon'a 97 km, Balıkesir'e 222 km, Bursa'ya 178 km, Bilecik'e 110 km, Eskişehir'e 78 km, Manisa'ya 193 km, Uşak'a 144 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Kütahya ili, İç Anadolu çanağı ile Ege ovaları arasında kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu dağ dizileriyle ortalama 1200 metre yükseltide bir eşik üzerine yerleşmiş durumdadır. Kütahya ili için tek kütleli dağlardan ve sıradağlardan oluşan yeryüzü şekillerinden söz edilemez. İlde dağların uzanış biçimleri sistematik bir dağılışı göstermemektedir (Kütahya 2002, 2002: 20).

Kütahya, kuzeydoğusunda Türkmen Dağı, batısında Karlık Tepe, kuzeybatısında Eğrigöz Dağı, güneybatısında Şaphane Dağı, güneyinde ise Muratdağı ile çevrilidir. Araştırma sahası çeşitli yükseltide ki yaylalar ile bunların arasına yerleşmiş geniş tabanlı çöküntü ovalarından oluşmaktadır. İlde bulunan başlıca ovalar ise Kütahya Ovası, Yoncalı Ovası, Aslanapa Ovası, Altıntaş Ovası, Tavşanlı Ovası, Örencik Ovası ve Simav Ovası'dır (Kütahya 2002, 2002: 20).

Yönetim bakımından il, merkez ilçe dışında Altıntaş, Aslanapa, Çavdarhisar, Domaniç, Dumlupınar, Emet, Gediz, Hisarcık, Pazarlar, Simav, Şaphane ve Tavşanlı olmak üzere 12 ilçeden oluşmaktadır. Bu ilçelerin şehir merkezine olan uzaklıkları, 38 km ile 142 km arasında değişmektedir. İlin yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi 2572

km² ile merkez ilçedir. En küçük ilçesi ise 182 km² yüzölçümü ile Pazarlardır (Tablo 1.1).

Şekil 1. 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.

Tablo 1. 1 İlçelerin İl Merkezine Olan Uzaklıkları, Yüzölçümleri ve Yükselteleri.

İlçenin Adı	İl Merkezine Olan Uzaklık (Km)	Yüzölçüm (Km ²)	Yükselti (m)
Altıntaş	47	905	1038
Aslanapa	38	659	980
Çavdarhisar	58	298	1004
Domaniç	88	1240	870
Dumlupınar	80	305	1222
Emet	97	1250	888
Gediz	91	1733	736
Hisarcık	108	329	825
Pazarlar	126	182	900
Simav	142	1557	800
Şaphane	129	251	900
Tavşanlı	50	1804	860

Kaynak: Kütahya İl Özel İdaresi Verilerinden Düzenlenmiştir.

1.2. ARAŞTIRMA SAHASININ FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1.2.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikler

İç Batı Anadolu eşiği üzerinde yer alan Kütahya, jeomorfolojik bakımdan Marmara ve Ege'den farklı olup, İç Anadolu Bölgesine yakınlık gösterir. İlin genel jeomorfolojik durumuna bakıldığında, ilin çevresini saran dağ ve tepelerle birlikte, yaylalar ve bu yaylaların arasına yerleşmiş ovalardan oluşmaktadır. Yörenin bu jeomorfolojik özeti, İç Anadolu'nun yaylaları ve ovalarının devamı gibidir. Dağ, tepe ve çukur sahalar eşiğin karakterine uygun olarak kuzeybatı-güneydoğu uzanışındadırlar (Dönmez, 1972: 61).

Kütahya genel olarak I. ve III. zamanlarda bugünkü görünümünü kazanmıştır. Bu zamanlarda çökmelere uğrayan sahada volkanizma ve kıvrılma olayları olmuştur. Kıvrılma sonucunda bazı tabakalar kırılarak bugünkü fay hatlarını oluşturmuşlardır. Kütahya il merkezi ve doğusunda bulunan Dumlupınar, Altıntaş, Domaniç ilçeleri II.

derece deprem kuşağı, merkezin batısında yer alan Emet, Aslanapa, Çavdarhisar, Gediz, Hisarcık, Pazarlar, Simav ilçeleri ise I. derece deprem kuşağı içerisinde bulunmaktadır (<http://www.deprem.gov.tr>).

Termal kaynaklara çoğunlukla tektonik kuşaklardaki fay hatları boyunca ya da volkanik sahalarda rastlanmaktadır (Doğanay, 2000: 542). Kütahya ili de bu faylanmanın sonucu olarak yer altı sıcak su kaynakları açısından zengindir (Kütahya 2002, 2002: 19).

Kütahya şehri deniz seviyesinden 969 metre yüksekte kurulmuştur (Fotoğraf 1.1). İlin ortalama yükseltisi 1200 metre civarındadır. Kütahya ilinin % 57,5'ini dağlar, % 31,5'ini platolar ve % 11'ini de ovalar oluşturmaktadır (Bölgesel Göstergeler TR33, 2010).

Kütahya ve çevresini yüzey şekilleri bakımından; Dağlık alanlar, Platolar ve Ovalık sahalardan üçe ayırabiliriz:

Fotoğraf 1. 1 Kütahya İl Merkezinin Hıdırlık Tepesi'nden Çekilmiş Bir Fotoğrafı.

1.2.1.1. Dağlık Alanlar

İl sınırları içerisindeki dağlardan Akdağ; Simav çöküntü oluşunun tabanında kuzeydoğu ve güneybatı doğrultusunda uzanan bir küttür. En yüksek noktası 2089

metre olan dağın kuzey kesimi yükseltinin düşmesiyle bölgedeki akarsular tarafından, derin bir şekilde yarılarak parçalanmıştır (Kütahya 2002, 2002: 22).

Gümüşdağ ise; Yellice Dağı'ndan bir plato oluşumu vasıtası ile ayrılır ve en yüksek noktası 1872 metre ile Nalbant Tepesi'dir. Kayda değer diğer yüksek tepeleri ise Karlı Tepe (1890 m), Arapdede Tepesi (1872 m), Çayırgöz Tepesi (1796 m), Almaalan Tepe (1731 m) ve Çalkıran Tepe'dir (1762 m). Doğu-batı doğrultusunda sıralanan bu tepeler, Kirazlı köyünden itibaren irtifa kaybederek yerini güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda ikinci bir tepeler dizisine bırakırlar (Kütahya 2002, 2002: 22).

İl sınırları içerisindeki bir diğer dağlık kütleyi Muratdağı oluşturmaktadır. İlin yanı sıra Ege Bölgesi'nin de en yüksek zirvelerinden birini (2309 m) oluşturur (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 102). Muratdağı, Gediz ve Altıntaş ilçeleri ile Uşak ili arasında, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Çoğunlukta Paleozoik'e ait metamorfik kütlelerden oluşan Muratdağı masifinin batı yamaçları boyunca, sıcak su kaynakları bulunmaktadır (Özav, 1995: 61). Termal turizm merkezi olan Muratdağı kaplıcaları da dağın batı yamacında, muhteşem doğasıyla 1550–1700 metre dolaylarında bulunmaktadır (Kütahya 2002, 2002: 22).

Araştırma sahasının doğu kesiminde yer alan Türkmen Dağı'nın en yüksek noktası ise 1326 metredir. Dağda kuzey-güney doğrultusunda sıralanan birçok tepe mevcuttur. Bu tepeler yaklaşık olarak 1400–1680 metre civarında yükselmektedirler. Dağın çeşitli yerlerinde kaynak suları bulunmaktadır (Kütahya 2002, 2002: 22).

İl merkezinin güneyinde yer alan Yellice Dağı, 1100 metre ortalama yükseltili dar bir plato alanının kıyısında yükselir. Dağın en yüksek noktası 1764 metre ile İncebel Tepesi'dir (Kütahya 2002, 2002: 23).

İl sınırları içerisinde bu dağların dışında Eğrigöz Dağı, Simav Dağı, Yeşil Dağ gibi önemli yükseltilerde bulunmaktadır.

1.2.1.2. Platolar

İl arazisinin % 31,5'i platolardan oluşmaktadır. Bunlar iki ayrı yükselti kademesinde bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1000 -1250 m, ikincisi ise 1250–1450 m yükseltileri arasında yer almaktadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 50).

İlde ki platolar; Yellice Dağı'nın güney kesiminde bulunan platolar, Köprüören ve Tavşanlı ovalarının kuzey kenarlarında ve Kütahya Ovası'nın hemen doğusunda yer alan platolar olarak sayılabilir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 4). İlde bulunan önemli platolar ve özellikleri şöyledir;

Özbek (Sazak) Platosu: İl merkezinin güney kısmında bulunan Yellice Dağı'ndan başlayarak, Aslanapa Ovası'na kadar uzanan geniş bir alanı kaplamaktadır. Plato kalkerli bir yapıya sahiptir (Kütahya 2002, 2002: 25).

Yazılıkaya Platosu: Kütahya, Eskişehir ile Afyon arasında yer alan bu plato, Porsuk Çayı ve kolları tarafından parçalanmıştır. Plato üzerinde Frig'lere ait tarihi eserler bulunmaktadır (Kütahya 2002, 2002: 25).

Sabuncupınar Platosu: Kütahya Ovası ile Eskişehir Ovası arasında yer alan Sabuncupınar Platosu, gerek Kütahya gerekse Eskişehir ili için turistik bir öneme sahiptir. Plato üzerinde başta Frig uygarlığına ve bölgeye yerleşen diğer uygarlıklara ait eserlerin bulunduğu Frig Vadisi yer almaktadır. Plato eski bir yanardağ olan Türkmen Dağı'nın tüfleri ile örtülüdür (Kütahya 2002, 2002: 25, 172).

1.2.1.3. Ovalar

İlde ovalar çöküntü formundadırlar. İlin yüzölçümünün % 11,5'i ovalardan oluşmaktadır. Alüvyonlarla kaplı bulunan Kütahya, Köprüören, Tavşanlı, Altıntaş, Aslanapa, Gediz, Simav ve Örencik ovaları eşğin alçak kısımlarını oluşturmaktadır (Tablo 1. 2). Bu ovaların yükseltileri genelde 1000 metrenin altında kalmaktadır (Kütahya 2002, 2002: 20).

Tablo 1. 2. İlde Bulunan Ovalar.

Ovanın Adı	Bulunduğu Yer	Alan(Km ²)	Yükseklik (m)
Kütahya Ovası	Merkez	80	930
Altıntaş Ovası	Altıntaş İlçesi	240	1000
Aslanapa Ovası	Aslanapa İlçesi	250	980
Çavdarhisar Ovası	Çavdarhisar İlçesi	120	900
Simav Ovası	Simav İlçesi	60	850
Tavşanlı Ovası	Tavşanlı İlçesi	78	950

Kaynak: Kütahya 2002, 2002: 257.

İldeki ovalar ve özelliklerini kısaca şu şekilde belirtmek mümkündür.

Kütahya Ovası: Ovanın deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 930 metre olup, uzunluğu 25 km, genişliği ise 5,5 km'dir (Fotoğraf 1.2). Oluşumunda bazı tektonik hareketlerinde rol oynadığı Kütahya Ovası, Kuvaterner'de çevreden gelen akarsuların taşıdığı alüvyal maddelerin birikimiyle, bugünkü görünümünü almıştır. Kütahya Ovası şehrin batı kısmında bulunan, Yoncalı çukurluğundan hafif bir eşikle ayrılmaktadır. Ovanın güney kenarı, kuzey kenarına nispeten daha dik oluşuyla dikkat çekmektedir (Kafalı Yılmaz, 2009: 37–38).

Fotoğraf 1. 2. Kentin Genel Görünümü.

Örencik Ovası: Kütahya ilinin güneybatı kısmında yer alan Örencik Ovası, Emet ilçe sınırları içerisinde kalmaktadır. Ovanın ortalama yükseltisi ise 1000 metre dolaylarındadır. Örencik Ovası alüvyal bir çöküntü ovasıdır. Ovanın suları kuzeybatıya doğru yönelen, Ulubat Gölü ve Marmara Denizi'ne dökülen Kocaçay ile onun kolları tarafından drene edilmektedir (Kafalı Yılmaz, 2009: 38).

Yoncalı Ovası: Merkez ilçe sınırları içerisinde bulunan ova, kaliteli sıcak su kaynaklarına da sahiptir. Ovanın yükseltisi 1000 metre civarındadır

Tavşanlı Ovası: Kütahya'nın kuzeyinde yer alan Tavşanlı Ovası, 950 metre yüksekliğe sahiptir. Bu haliyle ilde bulunan diğer ovalara göre, daha alçakta yer

almaktadır. Sık bir akarsu ağına sahip olan ova bunun sonucu olarak girintili, çıkıntılı bir hal almıştır.

Aslanapa ve Altıntaş Ovaları: Kuzeybatı ve güneydoğu yönünde uzanan bu ovalar, Porsuk Çayı ve kolları ile sulanmaktadır. Aslanapa ve Altıntaş Ovaları tıpkı diğer ovalar gibi geniş bir çöküntü oluşunun tabanında gelişmişlerdir (Kütahya 2002, 2002: 25–26).

Simav Ovası: Kütahya'nın güneybatısında yer alan Simav Ovası, kuzeyden Akdağ, doğudan Eğrigöz Dağı, güneyden ise Simav Dağları ile çevrilidir. Yükseltisi 850 metre olan ovanın en çukur yerini Simav Gölü tabanı oluşturmaktadır (Kütahya 2002, 2002: 25–26).

1.2.2. İklim Elemanları

Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan Kütahya ilinde, tam anlamıyla tek bir iklim egemen değildir. Kütahya'nın iklimi de tıpkı coğrafi mevkisi gibi geçiş durumundadır. Kütahya ili, Ege, Marmara ve İç Anadolu'da görülen iklimlerinin tesiri altındadır (Dönmez, 1972: 37).

Kütahya, iklim koşulları ve doğal bitki örtüsü bakımından Marmara, Karadeniz ve Ege Bölgesi ile İç Anadolu Bölgelerindeki iklim koşullarının karşılaşma hatta kaynaşma alanıdır. Bu durum yörenin bitki örtüsü çeşitliliğini de etkilemektedir (Güngördü, 2006: 315).

Sahanın iklim özellikleri belirlenirken Kütahya Meteoroloji İstasyonu (969 m) verilerinden yararlanılmıştır.

1.2.2.1. Sıcaklık

“Saha sıcaklık şartları bakımından daha çok İç Anadolu Bölgesi'ne, kontinentalite derecesi bakımından Asıl Ege Bölümü'ne, yağış rejimi, kurak devrenin süresi ve iklim tasniflerinde ki yeri bakımından ise Marmara Bölgesi'ne, nisbî nemin yıl içinde ki seyri bakımından Marmara ve İç Anadolu Bölgelerinin kendine civar kesimlerine yakınlık göstermektedir” (Dönmez, 1972: 34).

Sahanın sıcaklık değerlerinde yükselti, enlem ve denize olan mesafe etkili olmaktadır (Kafalı Yılmaz, 2009: 63). İlde sıcaklık değişiminde özellikle denizel etkilerden uzak olması ve yükselti faktörünün etkisi göze çarpmaktadır. Kütahya'da

ovalar ve alçak kesimler ile yükseltisi 1000 metrenin altında olan sahalarda sıcaklık çok düşmezken dağlık kesimlerde durum tam tersidir. Bir örnekle konu açıklanırsa yükseltisi daha düşük olan Simav Ovası yıl boyunca, Yellice Dağı'nın eteklerinde kurulmuş olan il merkezinden daha ılık olmaktadır. Kütahya ili denizden uzak kaldığı için de iklimi karasallaşmakta dolayısıyla don olaylı ve kar yağışlı gün sayısı artmaktadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 42).

Tablo 1. 3. Kütahya'nın Sıcaklık Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (1970-2011).

Aylar	Maksimum Sıcaklık (°C)	Ortalama Maksimum Sıcaklık (°C)	Ortalama Sıcaklık (°C)	Minimum Sıcaklık (°C)	Ortalama Minimum Sıcaklık (°C)
Ocak	17.1	4.7	0.5	-20.1	-3.2
Şubat	20.6	6.7	1.8	-21.5	-2.4
Mart	27	11.3	5.3	-15.7	0.1
Nisan	30.2	16.3	10	-7.8	4.2
Mayıs	32.5	21.4	14.6	-2.8	7.9
Haziran	36.2	25.4	18.5	3.1	11.2
Temmuz	39.5	28.5	21	4	13.6
Ağustos	38.8	28.6	20.6	4.6	13.4
Eylül	36.1	24.9	16.6	0.4	9.5
Ekim	31	18.9	11.7	-5.6	5.9
Kasım	25.4	12.3	6.3	-11	1.5
Aralık	19.2	6.2	2.1	-17.6	-1.2
Yıllık	39.5	17.1	10.7	-21.5	5

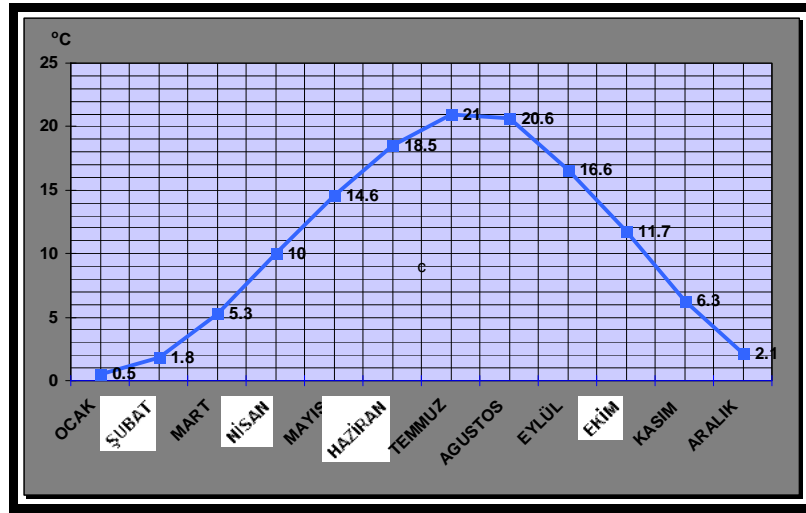
Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Kütahya'da yaz mevsimi sıcak ve kurak geçmektedir. Yaz sıcaklıkları temmuz ve ağustos aylarında artış göstererek zaman zaman bunaltıcı bir duruma gelmektedir. Tablo 1.3'de verilen sıcaklık verilerine göre aylık ortalama sıcaklıklar 0.5 °C ile 20.6 °C arasında değişmektedir. En soğuk ay olan ocak ayında ortalama sıcaklık 0,5 °C olarak ölçülürken, ortalama en yüksek sıcaklık değeri 20.6 ile ağustos ayına aittir.

Uzun rasat yılları boyunca aylar bazında ölçülen maksimum sıcaklık 39.5 °C ile temmuz ayına aittir. Maksimum sıcaklıkların ortalamasına bakıldığında ise en yüksek sıcaklık 28.6 °C ile ağustos ayında görülmektedir. Sahada uzun yıllar ölçülen minimum sıcaklıklar en düşük olarak -21.5 °C ile şubat ayında saptanmıştır. Ortalama minimum

sıcaklıklara bakıldığında en düşük sıcaklığın -3.2 °C ile ocak ayında ölçüldüğü anlaşılmaktadır (Şekil 1.2, Tablo 1.3).

Araştırma sahası ekim ayından itibaren soğuk hava kütlelerinin etkisinde kalarak soğumakta ve sıcaklıklarda ciddi bir düşüş yaşanmaktadır. Kütahya’da kışlar kar yağışlı ve soğuk geçmektedir. Sahada kış mevsiminde özellikle ocak ve şubat ayları oldukça soğuk geçmekte, don olayları görülmektedir. Kütahya’da kış şartları İç Anadolu kadar zor olamasa da, Ege Bölümü’nün kıyı kesiminden ağır geçmekte ve don olaylı gün sayısı artış göstermektedir.

Şekil 1. 2. Kütahya Meteoroloji İstasyonunun Yıllık Ortalama Sıcaklık Diyagramı.

Kütahya ve çevresinde kış mevsiminin daha ılık geçtiği yerler ise yükseltisi 1000 metrenin altında olan Kütahya, Tavşanlı, Köprüören ve Aslanapa ovalarıdır. Bu sahalarda ocak ayı ortalama sıcaklığının 0 ila 1 derece arasında olduğu tespit edilmektedir. Yaz mevsiminde sahanın en sıcak yerleri Tavşanlı Ovası ile Porsuk Vadisi’dir. Buralarda temmuz sıcaklıkları ortalama 21 °C’nin üstünde seyretmektedir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 47–48).

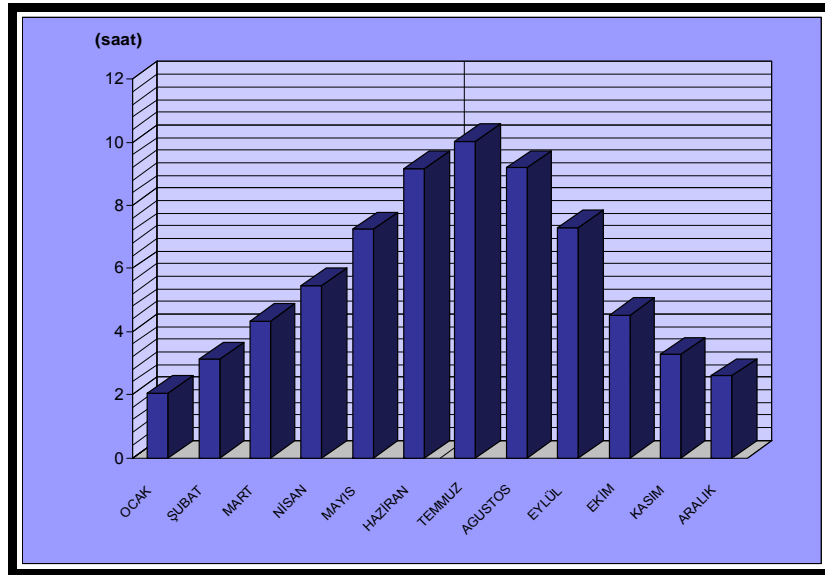
Araştırma sahasında ilkbahar ve müteakiben yaz mevsiminin gelmesiyle güneşlenme sürelerinde artış olduğu saptanmaktadır. Uzun yılları kapsayan rasat süresi dikkate alındığında, ortalama güneşlenme süresinin en fazla 10,03 saat ile temmuz ve 9,18 saat ile ağustos aylarında olduğu tespit edilmiştir (Şekil 1.3). Güneşlenme süresinin oldukça düştüğü ocak ayında ise güneşlenme süresi 2,04 saat, aralık ayında ise 2,59 saat

olarak ölçülmüştür (Tablo 1.4). Güneşlenme sürelerinin yaz mevsiminde oldukça arttığı sahada, konutlarda güneş enerjisinden de faydalanıldığı görülmüştür.

Tablo 1. 4. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yıllık Ortalama Güneşlenme Süreleri (1970-2011).

Aylar	Güneşlenme Süreleri (Saat)
Ocak	2.04
Şubat	3.12
Mart	4.34
Nisan	5.45
Mayıs	7.24
Haziran	9.16
Temmuz	10.03
Ağustos	9.18
Eylül	7.29
Ekim	4.52
Kasım	3.27
Aralık	2.59

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Şekil 1. 3. Kütahya Meteoroloji İstasyonunun Yıllık Ortalama Güneşlenme Süreleri Diyagramı.

1.2.2.2. Yağış

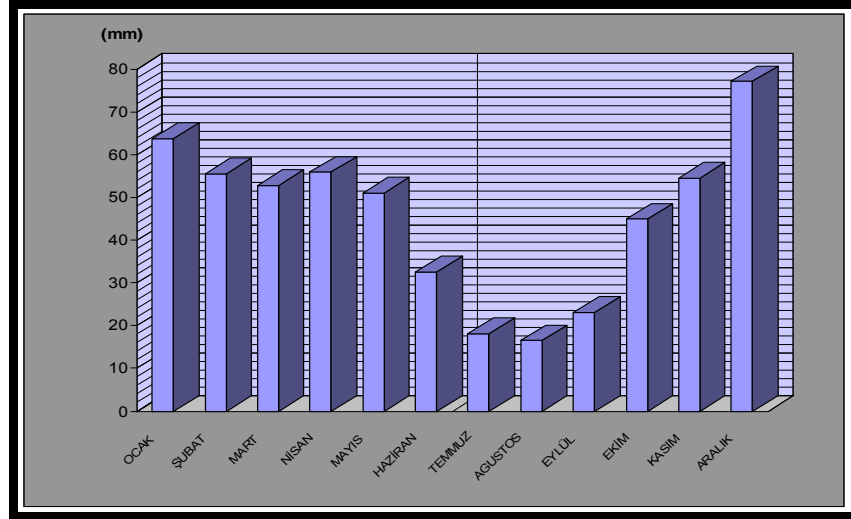
Kütahya meteoroloji istasyonu rasat verilerine göre, sahada yıllık ortalama yağış tutarı 546,7 mm'dir (Tablo 1.5). İlde yıllık yağış tutarlarında tam bir istikrar yoktur. Bazı yıllar kurak, bazı yıllarda bol yağışlı geçebilmektedir. Yörenin özellikle dağlık kesimleri bol yağış almaktadır. Araştırma sahasında, orman varlığının çoğunlukla dağlık kesimlerde bulunmasının başlıca sebebi budur. İlde yağış, yıllık ortalama 783,4 mm ile en fazla Simav ilçesinde görülmektedir. Simav ilçesinin Kütahya'nın diğer kısımlarına göre daha fazla yağış almasında topoğrafik faktörlerin etkisi bulunmaktadır (Kafalı Yılmaz, 2009: 225).

Tablo 1. 5. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yıllık Ortalama Yağış Miktarının Aylara Dağılımı (1970-2011).

Aylar	Toplam Yağış Ortalaması (mm)	%'si	Yağışlı Günler Sayısı Ortalaması
Ocak	63.8	11,6	14.1
Şubat	55.6	10,1	12.9
Mart	52.8	9,7	13.3
Nisan	56	10,3	13.2
Mayıs	51.1	9,4	12
Haziran	32.7	5,9	7.4
Temmuz	18.2	3,4	4
Ağustos	16.5	3	3.5
Eylül	23.2	4,3	4.6
Ekim	45	8,3	9
Kasım	54.6	9,9	10.5
Aralık	77.2	14,1	14.4
TOPLAM	546.7	100	118.9

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Sahada uzun yıllar boyunca yapılan meteorolojik ölçümler incelendiğinde ortalama yağış miktarının en fazla olduğu aylar; 77.2 mm miktarla ve ortalama 14.4 gün ile aralık ayı ve 63.8 mm miktarla ve ortalama 14.1 gün ile ocak ayıdır (Tablo 1.5, Şekil 1.4). Yörede yağışın en az olduğu aylar da temmuz ve ağustos aylarıdır.

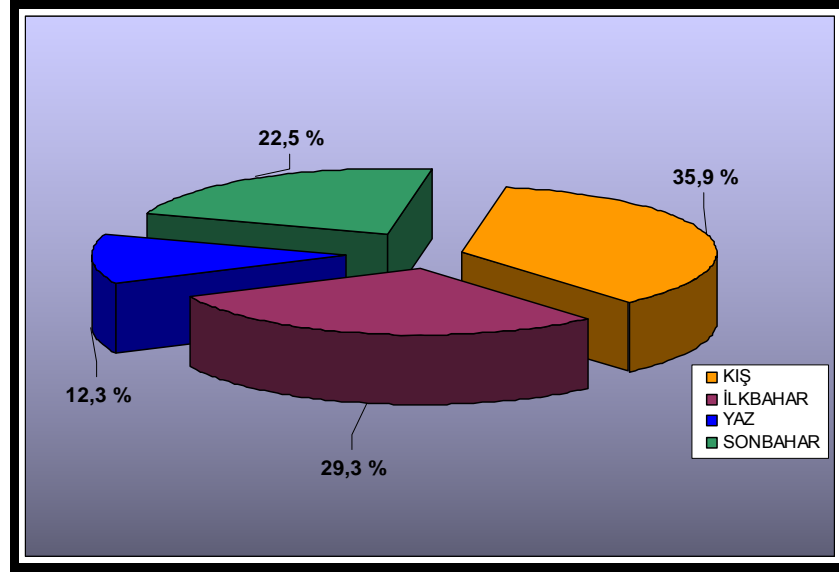
Şekil 1. 4. Kütahya Meteoroloji İstasyonunun Yıllık Ortalama Yağış Diyagramı.

Araştırma sahasında yağışlar çoktan aza doğru sırasıyla kış, ilkbahar, sonbahar ve yaz mevsimlerinde görülmektedir (Şekil 1.5). Kütahya’da yağışın en fazla % 35.9 (196.6) ile kış aylarında düşmesi öncelikle Denizel Akdeniz yağış rejimini akla getirmektedir. Ancak, yaz yağışlarının oran olarak çok düşmemesi de Denizel Akdeniz yağış rejiminden bizi uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla yörede Akdeniz-İç Anadolu geçiş tipi bir iklim görülmektedir (Koçman, 1993: 58). Yörede ikinci yağışlı mevsim % 29.3 (159.9) ile ilkbahardır. Sonbaharda ise yıllık yağışın % 22.5’i (122.8 mm) düşmektedir. Yaz ise % 12.3 (67.4 mm) ile en az yağışlı mevsimi oluşturmaktadır (Tablo 1.6).

Tablo 1. 6. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yıllık Ortalama Yağışın Mevsimlere Dağılışı (1970-2011).

Mevsimler	Yağış (mm)	%' si
İlkbahar	159.9	29,3
Yaz	67.4	12,3
Sonbahar	122.8	22,5
Kış	196.6	35,9
TOPLAM	546.7	100

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Şekil 1. 5. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı.

Tablo 1. 7. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Kar Yağışlı ve Kar Örtülü Günler Sayısı ile Maksimum Kar Kalınlığı (1970-2011).

Aylar	Kar Yağışlı Günler Sayısı	Kar Örtülü Günler Sayısı	Maksimum Kar Kalınlığı (cm)
Ocak	7.9	11.7	60
Şubat	7.5	7.7	36
Mart	5.9	3.8	22
Nisan	1.3	0.5	11
Mayıs	0.1	0	1
Haziran	-	-	-
Temmuz	-	-	-
Ağustos	-	-	-
Eylül	-	-	-
Ekim	0.2	0	2
Kasım	1.9	1.3	25
Aralık	5.9	7.2	42

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

İlde kış mevsiminin soğuk geçmesi sebebi ile kar yağışlı günler ve karla örtülü gün sayısı fazladır. 1970- 2011 yılları arasında kalan rasat süresi dikkate alındığında ilde kar yağışlı günlerin yıllık ortalama sayısı yaklaşık 30 gündür ve yılın ortalama 32 günü karla örtülü olarak geçmektedir. Maksimum kar kalınlığı ise 60 cm ile ocak ayında

ölçülmüştür (Tablo 1.7). Dolayısıyla yöre halkı soğuğa alışıktır ve mukavemet kazanmıştır. Günümüzde yöre halkının çokça ifade ettiği söz ise eski soğukların kalmadığı, iklimin eskiye oranla daha ılımanlaştığı şiddetli kar ve soğuğun görülmediğidir. Saha da kar yağışları en çok aralık, ocak, şubat ve mart aylarında düşmektedir. Ayrıca kar yağışlarının ve don olaylarının görülmesi sahada tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir.

Uzun yılları kapsayan rasat değerleri incelendiğinde, sahada sis olayının en çok kasım ve aralık aylarında görüldüğü saptanmıştır. Ocak, şubat, mart aylarında da sis görülebilmektedir. Sahada sis genelde sonbahar ve kış mevsimlerinde görülürken yaz mevsiminde çok az görülmektedir. Hatta 1970-2011 yılları arasındaki süreyi kapsayan meteorolojik verilere göre sis olayı temmuz ayında hiç görülmemektedir (Tablo 1.8). Sahada zaman zaman kış, ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde görülen yoğun sis ulaşım ve turizmi olumsuz etkilemektedir.

Tablo 1.8. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Sisli, Kırğılı ve Dolulu Günler Sayıları (1970-2011).

Aylar	Ortalama Sisli Günler Sayısı	Ortalama Kırğılı Günler Sayısı	Ortalama Dolulu Günler Sayısı
Ocak	6.9	8.2	0.1
Şubat	3.8	8	0
Mart	2.7	8.6	8.6
Nisan	1.6	4.3	4.3
Mayıs	1.3	0.7	0.7
Haziran	0.3	0	0.4
Temmuz	0	-	0.1
Ağustos	0.2	-	0.1
Eylül	0.7	0.5	0.1
Ekim	4	4.2	0
Kasım	7.2	10.7	-
Aralık	8.1	7.9	0

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Kırğı ise ilkbahar ve sonbahar aylarında görülmektedir. Kırğı yıl içinde ortalama en fazla 10.7 gün ile kasım ayında görülmektedir. Kasım ayını sırası ile 8.6 gün ile mart, 8.2 gün ile ocak ayı ve 8 gün ile şubat ayı takip etmektedir. Sahada uzun yıllar içinde

görülen dolulu günlerin aylar bazında ortalamasına bakıldığında dolu yağışının en fazla 8.6 gün ile mart ayında görüldüğü saptanmıştır (Tablo 1.8).

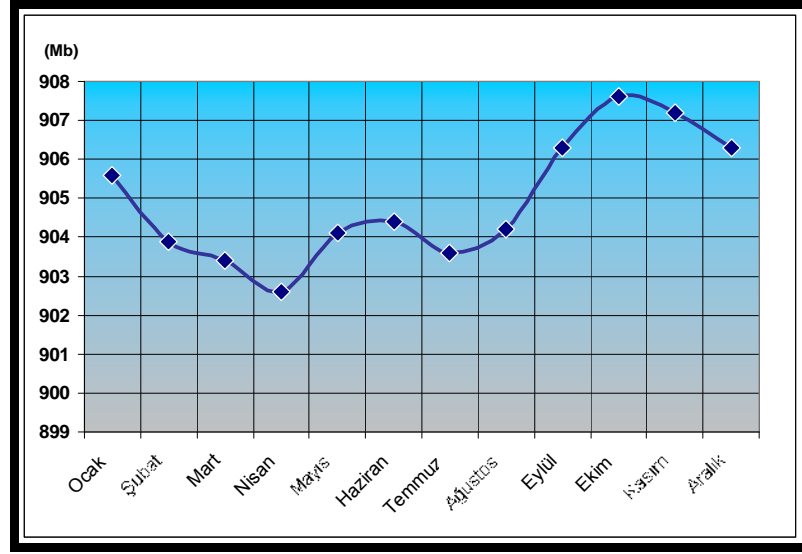
1.2.2.3. Basınç ve Rüzgârlar

İlde yıllık ortalama basınç 902.6 milibar ile 907.6 milibar arasında değişmektedir. Kütahya ve çevresinde meteoroloji verilerine göre en düşük hava basıncı 878.2 milibar ile ocak ayında ölçülmüştür, en yüksek hava basıncı ise 925.1 milibar ile yine ocak ayında tespit edilmiştir (Tablo 1.9, Şekil 1.6). Kütahya ili yaz mevsiminde alçak basınç merkezi durumundadır (Kütahya 2002, 2002: 31).

Tablo 1.9. Kütahya’da Yıllık Ortalama, Maksimum ve Minimum Basınç (1970-2011).

Aylar	Ortalama Basınç (mb)	Maksimum Basınç (mb)	Minimum Basınç (mb)
Ocak	905.6	925.1	878.2
Şubat	903.9	919.6	884.8
Mart	903.4	920.9	881.8
Nisan	902.6	915.5	888.2
Mayıs	904.1	912.9	892.4
Haziran	904.4	912.3	893.9
Temmuz	903.6	912.2	893.6
Ağustos	904.2	911.8	894.3
Eylül	906.3	915.1	894.5
Ekim	907.6	917.6	894.6
Kasım	907.2	919.1	888.4
Aralık	906.3	922.7	885.3

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Şekil 1. 6. Kütahya Meteoroloji İstasyonu Basınç Diyagramı (1970-2011).

Kütahya ilinde görülen rüzgârların yönü ve frekansları ise sahada etkili olan basınç merkezlerinin yıl içindeki dağılışının veya mevsimler itibariyle değişmesinin yanı sıra, yer şekillerine bağlı olarak gelişmiştir.

Tablo 1.10.Kütahya’ya Ait Rüzgâr Esme Sayıları (1971-2001).

Esiş Yönü		N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Yıllık
Kütahya	Esme Sayısı	23682	14027	13197	15685	12583	19151	21419	18602	138346
	% Frekansı	17.1	10.1	9.6	11.3	9.1	13.8	15.5	13.5	100.0

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Meteoroloji İstasyonu verilerine göre Kütahya’da yıllık hâkim rüzgâr yönü, yıllık rüzgâr esme sayılarının % 17.1’inin görüldüğü kuzey, tali yönleri ise batı (% 15.5) ve güneybatı (% 13.8) oluşturmaktadır. Yıllık rüzgârlar içerisinde ise kuzey sektörlü rüzgârların oranı % 40.7’lik bir paya sahiptir. Güney yönlü rüzgârların oranı ise % 34.2’yi bulmaktadır. Böylece yıllık rüzgârların yaklaşık % 74.9’u kuzey ve güney sektörlüdür. Doğu yönünden ise yıllık rüzgârların % 9.6’sı esmektedir (Tablo 1.10).

Meteoroloji İstasyonu verileri dikkate alındığında fırtınalı günler sayısı ortalama en yüksek şubat ayında görülmüştür. Toplam orajlı günler sayısı ortalamasına bakıldığında ise ortalama 5 gün ile mayıs ayı dikkat çekmektedir (Tablo 1.11).

Tablo 1. 11. Kütahya Meteoroloji İstasyonunda Fırtınalı Günler ve Orajlı Günler Sayıları (1970-2011).

AYLAR	Fırtınalı Günler Sayısı Ortalaması	Toplam Orajlı Günler Sayısı Ortalaması
Ocak	0.9	0
Şubat	1	0.1
Mart	0.4	0.4
Nisan	0.7	1.8
Mayıs	0.2	5
Haziran	0.1	4.9
Temmuz	0.1	2.8
Ağustos	0.1	2.7
Eylül	0.1	1.8
Ekim	0.3	1
Kasım	0.5	0.2
Aralık	0.6	0.1

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

1.2.2.4. Nem ve Bulutluluk

Tablo 1. 12. Kütahya İlinde Bağıl Nemin Aylar Bazında Seyri (1970-2011).

AYLAR	Ortalama Bağıl Nem (%)	Minimum Bağıl Nem (%)
Ocak	75.7	20
Şubat	71.3	20
Mart	65.8	12
Nisan	62.7	11
Mayıs	61	5
Haziran	59	7
Temmuz	57.7	6
Ağustos	58.8	9
Eylül	61	11
Ekim	66.6	12
Kasım	70.5	12
Aralık	76	20

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

Uzun rasat yıllarının ortalamasına bakıldığında bağıl nem değerlerinin en yüksek olduğu ay aralık ayıdır. Aralık ayını ocak ayı takip etmektedir. En düşük bağıl nem değeri ise temmuz ayında ölçülmüştür (Tablo 1. 12).

İlde açık günler sayısı yıl içinde en az ocak ve aralık ayında görülmektedir. Sahada yaz mevsiminde açık günler sayısı artmakta ve 17.2 gün ile en fazla açık gün sayısının görüldüğü ay ağustos ayı olmaktadır. Kapalı günler sayısında ise durum açık günler sayısının tam tersidir. Yıl içinde kapalı günler sayısı en fazla 12.7 gün ile aralık ayındadır. En az ise 1 gün ile ağustos ayıdır. Bulutlu günler sayısı ise en fazla 19.8 gün ile mayıs ayındadır (Tablo 1.13).

Tablo 1. 13. Kütahya İlinde Açık, Kapalı ve Bulutlu Günler Sayılarının Ortalamaları (1970-2011).

Aylar	Açık Günler Sayısı	Kapalı Günler Sayısı	Bulutlu Günler Sayısı
Ocak	2.7	12.4	15.9
Şubat	3.1	10	15.2
Mart	5.1	9.3	16.6
Nisan	4.1	7.2	18.7
Mayıs	7	4.2	19.8
Haziran	12.3	1.7	16
Temmuz	17	1.2	12.8
Ağustos	17.2	1	12.8
Eylül	15.4	1.6	13
Ekim	8.7	6.6	15.7
Kasım	5.3	8	16.7
Aralık	2.7	12.7	15.6

Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verileri.

1.2.3. Doğal Bitki Örtüsü

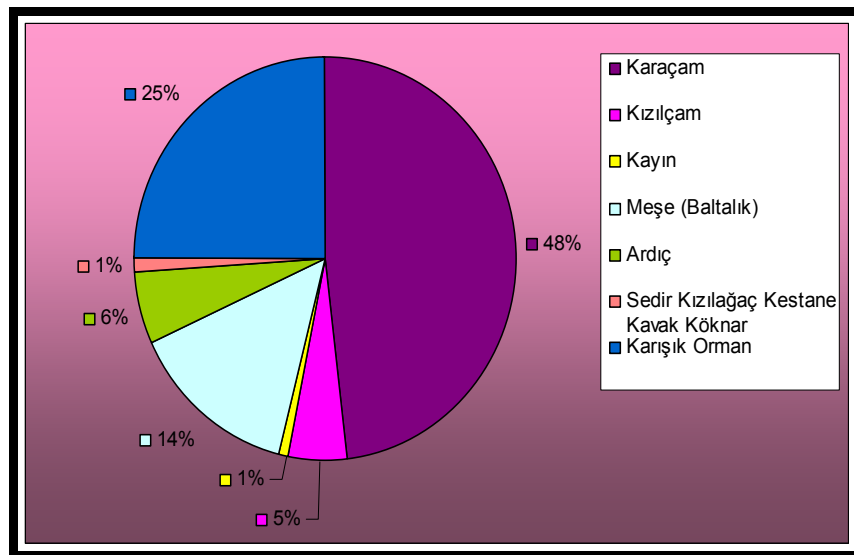
Yörenin eşik karakterinde olması, İç Anadolu, Ege ve Marmara bölgelerinde görülen iklimlerin tesirinde kalması, bitki örtüsünü de etkilemiştir. İklimdeki farklılaşmaya bağlı olarak sahada zengin bir bitki örtüsü çeşitliliği görülmektedir. Özellikle birçok endemik bitkilere de rastlama imkânı bulunan dağlık kesimler, yurtdışından da birçok araştırmacının dikkatini çekmektedir. Doğal bitki örtüsündeki bu çeşitlilik, sahanın birçok yerinde göze çarpmaktadır (Tunçoğlu, 2008: 60).

Araştırma sahasında yoğun olarak kuru ormanlar göze çarpmaktadır. Sahanın büyük bir kesiminde hâkim olan kuru ormanlar, İç Anadolu Bölgesi'nin step sahası dışında kalan kuru ormanlarına benzerlik gösterir. Yörede Karadeniz ikliminin etkisinde kalan yerlerde, bilhassa dağlık kesimlerin kuzey taraflarında ve vadi tabanlarında, yörenin hâkim bitki örtüsü formasyonu olan kuru ormanlarla tezat teşkil edecek şekilde yetişebilen yarı nemli orman örtüsü bulunmaktadır. Ege ve Marmara yoluyla sokulan Akdeniz ikliminin etkisiyle de özellikle vadi yamaçlarında Akdeniz hâkim bitki örtüsü olan maki toplulukları yer almaktadır. (Dönmez, 1972: 105).

İlin bitki örtüsü varlığını ormanlar ve bozkırlar olarak ikiye ayırmak mümkündür.

1.2.3.1. Ormanlar

İl arazisinin yaklaşık % 53'lük kısmını ormanlık alanlar oluşturmaktadır. İlde 618.024 hektar ormanlık alanı bulunmaktadır. Bu ormanlık alanın 307.158 hektarlık kısmı iyi durumdadır. İldeki ormanlık alan içinde; karaçam 294.494 ha, kızılçam 28.561 ha, meşe 88.407 ha, ardıç 35.073 ha, kayın 7.317 ha, 105.431 hektarlık kısmında ibrelili ve yapraklı ağaç türlerinin birbirleriyle yaptığı karışık ormanlar görülmektedir (Şekil 1.7). Geri kalan 7.750 ha'lık kısımda ise sedir, göknar, kavak, kestane ve kızılağaç gibi ağaç türleri görülür. Bu orman örtüsü içinde çok yaygın olarak karaçam türü ağaçlar bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 115).

Şekil 1. 7. İlde Bulunan Ormanlarda Yer Alan Ağaç Türleri (**Kaynak:** Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 115).

Sahada sarıçam, kavak, köknar, sakız ağacı gibi türlerin görülmesi bölgenin farklı iklim tiplerinin etkisi altında kaldığını göstermektedir (Fotoğraf 1.3). Ayrıca ilde yer alan ormanlar içerisinde tescillenerek koruma altına alınmış birçok anıt ağaç da bulunmaktadır.

Fotoğraf 1. 3. Şehrin Çevresindeki Tepelik Alanlarda Sarıçam Ormanları Görülür.

Araştırma sahasında görülen iklime bağlı orman örtüsündeki çeşitlilik sebebi ile ormanlar konusunun tek bir başlık altında incelenmesi mümkün olmamaktadır. Sahadaki orman vejetasyonunu Akdeniz iklimi etkisi ile oluşan ormanlar, yarı nemli ormanlar ve kuru ormanlar olarak üç kısımda sınıflandırarak açıklayabiliriz;

Akdeniz İkliminin Etkisiyle Oluşan Ormanlar: Bu ormanlarda Marmara ve Ege Bölgeleri yoluyla sokulan Akdeniz ikliminin etkisi ile bu iklime ait olan çeşitli ağaç türleri görülmektedir. Lübnan meşesi (*Quercus libani*) hariç diğerleri Ege ve Marmara yoluyla bölgeye sokulmuşlardır. Kızılçam (*Pinus brutia*) ise daha çok denizel iklimlere uyum sağlamış bir tür olmasına rağmen Tavşanlı ilçesinin bazı kesimlerinde görülebilmektedir. Kızılçamın buralarda yetişebilmesinin sebebi Kirmasti çayının kolu olan Adırnaz çayı boyunca Marmara tesirinin sokulmasıdır. Bölgede kızılçam ve katran ardıcı (*Juniperus ocedrus*) gibi ağaç türlerinin dışında, akçakesme (*Phillyrea latifolia*), sakız ağacı (*Pistacia terebinthus*) gibi maki elemanları da görülmektedir (Dönmez, 1972: 25).

Yarı Nemli Ormanlar: Sahada 1500 metreden sonra, kuru ormanların son bulması ve yağışın da artış göstermesiyle birlikte yarı nemli ormanlar kuşağı başlamaktadır.

Yellice Dağı, Gümüş Dağı ve Muratdağının kuzey yamaçları ile iklimin ılımanlaştığı vadi içlerinde, yarı nemli ormanlara rastlanılmaktadır. Bu ormanlarda karaçam türü yaygın karakterdedir. Ancak yer yer sarıçam (*Pinus sylvestris*), titrek kavak (*Populus tremula*), doğu kayını (*Fagus orientalis*), Avrupa kayını (*Fagus sylvatica*), ıhlamur (*Tilia rubra*), ceviz (*Juglans regia*), kestane (*Castanea sativa*) ağaçları da bulunmaktadır. Ayrıca çalı formunda fındık (*Corylus avellana*) ve kızılıçık (*Cornus mas*) ağaçları görülmektedir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 56).

Kuru Ormanlar: Araştırma sahasının bilhassa yüksek platolarında görülen bu ormanlarda, bölgede hüküm süren iklim şartlarına çok iyi uyum sağlamış olan karaçam (*Pinus nigra*) toplulukları yoğun olarak bulunmaktadır. Bölgede karaçamdan başka bazı meşe türlerine de rastlanmaktadır (Dönmez, 1972: 114).

İlde zengin orman örtüsünün içinde pek çok endemik tür de yer almaktadır. Kütahya il sınırları içerisinde yetişen 282 tür, Türkiye için endemik bir özellik teşkil etmektedir. Bu türlerden 11 tanesi ise Kütahya iline hasır. Bu türler içinde yabancı bilim adamlarının da dikkatini çeken çok değerli bitki çeşitleri bulunmaktadır (Kütahya Ansiklopedisi1, 1999: 58).

Fotoğraf 1. 4. Şifalı Mührü Süleyman Otu (<http://web.ogm.gov.tr.>).

Endemik türlerden olan ve halk arasında boğumluca otu gibi isimlerle de tanınan Mührü Süleyman Otu (*Polygonatum multiflorum*), Gediz ilçesine bağlı Çukurören köyü civarlarında yetişmektedir (Fotoğraf 1.4). Köklerinde bulunan ve mührü andıran izler

sebebi ile ota Mührü Süleyman Otu adı verilmiştir. Mührü Süleyman Otu'nun başta şeker, romatizma, astım gibi hastalıklara ve daha çok çeşitli hastalıklara iyi geldiği bilinmektedir (Tunçoğlu, 2008: 79).

Yörede görülen dikkat çekici diğer bir endemik tür, Censiyan Otu'dur. Halk arasında Güşad Otu, Defneyezid gibi isimlerle tanınan bu türün kökleri değerli bir ilaç hammaddesi olduğu için aşırı ve usulsüz olarak faydalanılmış, bunun sonucunda bitkinin nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Censiyan Otu'nun bulunduğu Radar ve Domaniç Üçtepeler mevkiinde ki sahalara koruma altına alınmıştır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 149).

Araştırma sahasına has diğer endemik bir tür de, bir çam ağacı olan halk arasında Mehmetçik Çamı olarak ünü yayılan ve sahada iki farklı şekliyle bulunan Ehrami Karaçamı (*pinus nigra ssp.pallasiana var. Pyramidata*)'dır. Ehrami Karaçamından birincisi bir dallarının duruşu sebebi ile piramidi andırmaktadır (Fotoğraf 1.5). Diğerinin ise dalları gövdeden çıkar ve şeneriana olarak bilinir. Ehrami Karaçamlar ilde, Tavşanlı ilçesine bağlı Vakıf köyün güneydoğusunda, köye 2 km uzaklıkta, 1000–1300 metre yükseltiler arasındaki sahalarda yayılış göstermektedir. Burası, dünyaca ünlü sadece Kütahya il sınırları içinde bulunan ve korunması gereken endemik Ehrami Karaçamlarının (*Pinus nigra pyramidata*) en doğal yayılış gösterdikleri sahadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 57).

Fotoğraf 1. 5. Endemik Bir Tür Olan Ehrami Çamı.

Bölgede yetişen diğer bir karaçam türü olan Ebe Karaçamı (*Pinus nigra şeneriana*) ise Anadolu Karaçamı'nın endemik bir türü olup Domaniç civarında yetişir (Fotoğraf 1.6). Ebe Karaçamı Çökköy, ve Aksu Köylerinin güneyinde yaklaşık 750–850 metre yüksekliklerde yetişebilmektedir (www.web.ogm.gov.tr).

Fotoğraf 1. 6. Ebe Çamı ya da Çoban Murat Çamı Olarak Bilinen Topçam.

Kütahya'ya özgü diğer bir ağaç türü de halk arasında gelincik elması olarak bilinen meyvelere sahip, elma ağaçlarıdır. Gelincik elması hoş bir lezzete ve güzel bir görüntüye sahiptir. Ayrıca şifalı olduğu bilinmektedir. Grip, soğuk algınlığı gibi üst solunum yolu rahatsızlıklarında iyi geldiği söylenmektedir (Tunçoğlu, 2008: 64).

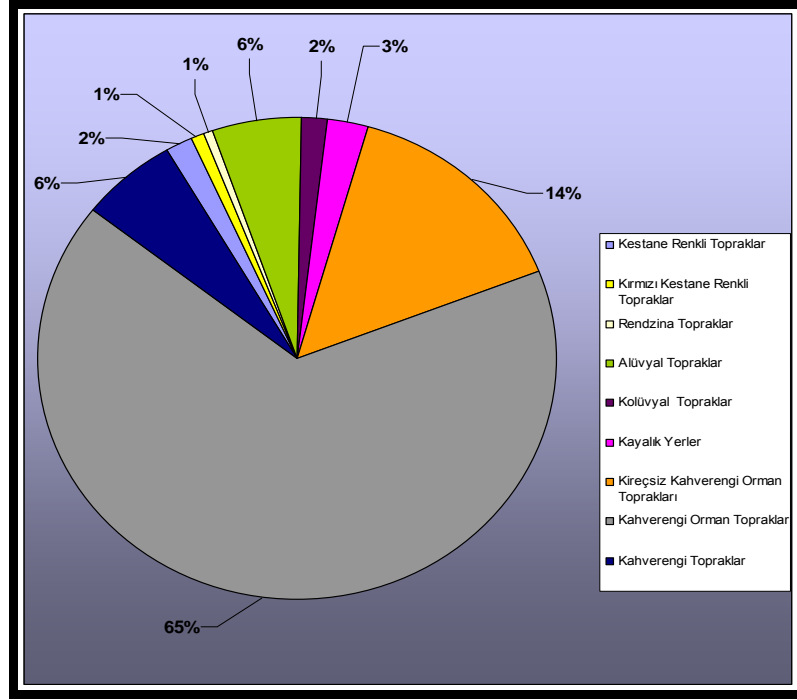
1.2.3.2. Bozkırlar

Kütahya ve çevresinin bozkırları otsu bir bitki formasyonu ile kaplıdır. Bu durum genelde karaçam ve meşe ormanlarının tahribiyle meydana gelmiştir. Orman üst sınırındaki yüksek yaylalar da otsu bir bitki örtüsü ile kaplıdır. İlde hem alçak hem de yüksek yayla bozkırları yoğun otlatmanın baskısı altındadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 57).

1.2.4. Toprak Özellikleri

Sahanın büyük bir bölümünü kahverengi orman toprakları oluşturmaktadır (Şekil 1.8). Kalan kısmı ise kapladığı alan miktarına göre sırasıyla, kahverengi topraklar, alüvyal topraklar, kolüvyal topraklar, kestane renkli topraklar, kırmızı kestane renkli

topraklar, rendzina topraklar ve bunların dışında toprak örtüsünden mahrum bulunan kayalık yerler (Şekil 1.8) olarak paylaşmaktadır (Dönmez, 1972: 101).

Şekil 1. 8. Kütahya İlinde Bulunan Toprak Çeşitleri.

Kaynak: Dönmez, 1972: 97

1.2.4.1. Kahverengi Orman Toprakları

Araştırma sahasında en çok yayılışa sahip olan toprak türüdür. Bu topraklar yörede 500.007 hektarlık bir alanı kaplamaktadırlar (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 35).

Tavşanlı Ovası'nın güneydoğusundan itibaren başlayan kahverengi orman toprakları, Köprüören ve Kütahya Ovası'nın gerisindeki ilin güney yarsının hemen hemen tamamını, güneydoğu kısmında küçük bir yer hariç doğu kesimini ve kuzeydoğusunu kaplamaktadır. Kahverengi orman toprakları genelde granüller yapıda ve orta derecede organik madde ihtiva eder durumdadırlar (Dönmez, 1972: 101).

Kahverengi orman toprakları ilde en yoğun olarak, 109.938 hektarlık alan ile Gediz ilçesi, 76.950 hektarlık alan ile Simav ve 72.942 hektarlık alan ile Emet ilçelerinde bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 37).

1.2.4.2. Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları

Bu toprak türünün en fazla görüldüğü yerler, sahanın kuzeybatı kesimidir. Tavşanlı Ovasının kuzeyinden başlayarak, geniş bir saha dâhilinde kuzeydoğuya doğru devam ederler. Kireçsiz kahverengi orman toprakları, kahverengi orman toprakları içinde değerlendirilmektedir (Dönmez, 1972: 101).

İlde bu toprakların kapladığı alan 304.870 hektardır. Bu toprakların % 21'i tarımsal amaçlı kullanılmakta, yaklaşık % 54'lük kısmı ormanlarla ve % 19'lük kısmı da fundalıklarla kaplı bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 35).

1.2.4.3. Kahverengi Topraklar

Kahverengi topraklar, sahada kahverengi orman toprakları ile kireçsiz kahverengi orman topraklarına nispeten daha küçük bir alanı kaplamaktadırlar. Bu toprak çeşidinin ilde en yoğun görüldüğü sahalar, 17.297 hektar alan ile Altıntaş ve 7636 hektarlık alan ile Emet ilçeleridir. Kahverengi topraklar Kütahya'da toplamda 34.420 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Yılın büyük kısmında kuru halde bulunan bu topraklarda tabii vejetasyon kısa ve orta boylu çayır ve otlardır. Bu toprakların büyük kısmında işlemeli tarım yapılabilmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 37). Orta derecede organik madde ihtiva eden bu topraklarda, daha çok kalsiyum karbonata rastlanmaktadır (Dönmez, 1972: 35).

1.2.4.4. Kestane Renkli ve Kırmızı Kestane Renkli Topraklar

Kestane renkli topraklar, kahverengi topraklar sahasının kuzeyinde, küçük bir alanda yer alırlar. Bu toprak çeşidinin kahverengi topraklardan tek farkı renkleridir. Kestane renkli topraklar en çok 1007 hektarlık alan ile Dumlupınar ilçesi ve 812 hektarlık alan ile Tavşanlı ilçesinde bulunmakta ve ilde toplamda 8647 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Bu toprak çeşidinin büyük bir bölümünde de işlemeli tarım yapılabilmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 35).

Kırmızı kestane renkli topraklar ise sahanın güneyinde, en çok 5591 hektarlık alan ile Altıntaş ve 2428 hektarlık alan ile Emet ilçelerinde rastlanmaktadır. Kırmızı kestane renkli topraklar, Kütahya İlinde toplamda 17.525 hektarlık bir alanı kaplamaktadırlar ve bu toprak çeşidinin % 64'lük kısmında, işlemeli tarım yapılmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 35).

1.2.4.5. Alüvyal ve Kolüvyal Topraklar

Alüvyal topraklara ilde Kütahya ve Tavşanlı ovalarında ve bazı vadi tabanlarında rastlanmaktadır (Dönmez, 1972: 103). İlde bu toprakların kapladığı alan 70.641 hektardır. Kolüvyal topraklar ise genellikle dik yamaçların eteklerinde ve vadi ağızlarında yer alırlar (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 35–36).

1.2.4.6. Rendzina Topraklar

İlin toprak çeşitliliği içinde küçük bir alan kaplamasına karşın, önemli topraklardır. Bölgenin tabiatına bağlılık gösteren başlıca toprak çeşididir ve genelde bu toprakların üzerinde ot toplulukları ve çayırlar bulunur. Merkeze yakın yerlerde kalkerler üzerinde küçük bir sahada görülürler (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 55).

1.2.5. Hidrografya Özellikleri

1.2.5.1. Akarsular

Yöre su kaynakları açısından nispeten zengin sayılır (Tablo 1.14). Yörenin içme suyu sıkıntısı olmadığı gibi önümüzde ki elli yıl içinde herhangi bir su sıkıntısı olmayacağı bilinmektedir. Kütahya Belediyesi kaliteli içme suyunun fazlasını Eskişehir'in arıtarak suyunu kullandığı Porsuk Çayı'na bırakmaktadır. Kütahya ili, içme suyu ihtiyacının büyük kısmını Porsuk Çayı'ndan karşılamaktadır (Tunçoğlu, 2008: 67).

Tablo 1. 14. İldeki Akarsular ve Özellikleri.

Akarsuyun Adı	İl sınırı içindeki Uzunluğu (Km)	Debi (m ³ /sn)
Felent Çayı	35	0.56
Porsuk Çayı	60	10.26
Oysu Çayı	41	1000
Kureyşler Çayı	23	1000
Kokar Çayı	50	1000
Murat Çayı	45	2500
Gediz Çayı	45	82.5
Emet Çayı	90	130
Bedir Çayı	36	8.43
Tavşanlı Çayı	65	8000
Hamzabey Çayı	45	3146

Kaynak: Kütahya 2002, 2002: 270.

Akarsu ağının sıklığı açısından sahanın her tarafı aynı özelliği göstermez. Bunda zemini oluşturan sahaların geçirgenliği gibi sebepler önemli rol oynar. İlin kuzeybatı köşesi, Yellice ve Gümüş dağlarının şistlerden oluşan batı ve kısmen güney tarafları ile bu dağların eteklerinde uzanan yaylalar, akarsu şebekesinin sıklığı ile dikkat çekmektedirler (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 54).

İl sınırları içerisinde kaynak bulan ve ilden geçen tüm akarsular daha büyük akarsularla birleşerek sularını Marmara, Ege ve Karadeniz'e taşımaktadır. Kirmasti, Kocasu, Kocaçay ve Simav nehirlerinin suları Marmara'ya, Felent ve Porsuk çaylarının suları Sakarya Nehri yoluyla Karadeniz'e, Gediz Çayı ise diğer çevre illeri kat ederek Ege'ye dökülmektedir. Araştırma sahasındaki önemli akarsular ise şöyledir;

Felent Çayı: Köprüören Ovası'nın kuzeybatısından Şahmelek yöresinden doğar, Kütahya Ovası'nı sulayarak Enne Baraj Gölü'ne, buradan da Porsuk Çayı'na ulaşır. Felent Çayı'nın uzunluğu 35 km, ortalama debisi 0.56 m/s dolaylarındadır (Kütahya 2002, 2002: 27).

Adırnaz Çayı: Marmara Denizi'ne dökülen Susurluk Irmağı'nın iki kolundan biridir. Adırnaz Çayı, Muratdağı'nın kuzey tarafından kaynak bulmaktadır. Adırnaz Çayı, Kocaçay adıyla Tavşanlı Ovası'ndan geçerek, Orhaneli ilçesine doğru uzanmaktadır (Güngördü, 2006: 312).

Avşar Deresi: Allıören köyünün 3 km güneyinde bulunan Karapınar ve Gökpınar kaynaklarından doğar ve Zafertepe Çalköy'ün doğusundan ani bir kavis çizerek kuzeye doğru akar. Daha sonra Karakaya ve Ürkmez dere ile birleşerek Avşar Deresi ismini alır ve Altıntaş Ovası'nı sular (Kütahya 2002, 2002: 27).

Gediz Çayı: Su toplama havzası 17.500 km² olan Gediz Çayı'nın toplam uzunluğu 350 km'dir. Muratdağı'nın batı ve kuzey yamaçlarından inen Muratdağı Suyu, Cumburt Suyu ile Şaphane-Gediz Suyu'nun birleşmesiyle ortaya çıkan Gediz Çayı çevreden gelen daha birçok küçük çayı da bünyesinde toplayarak Menemen kasabası önünde delta düzlüğüne çıkar ve İzmir körfezinin kuzeyinde Foça ile Çamaltı Tuzlası arasında Ege Denizi'ne dökülür. Ortalama akımı 59 m³/sn'dir. Gediz Irmağı vadisi ise Ege Bölgesi'nin en önemli tarım alanlarından birisidir (Güney, 2004: 88).

Emet Çayı: Susurluk Irmağı'nın diğer kolu olan Emet Çayı, Şaphane Dağı'ndan doğmaktadır. Emet Çayı'na Dursunbey yöresinden gelen birkaç kolun daha katılmasıyla

dağlık kesimde Adırnaz Çayı ile birleşerek Kirmasti Suyu'nu oluşturur ve Ulubat Gölü'ne dökülür (Güngördü, 2006: 313).

Porsuk Çayı: Kaynağını Gümüş köyden alarak Köprüören ve Kütahya ovalarını geçerek ilden ayrılır ve komşu il olan Eskişehir topraklarına girer (Kütahya 2002, 2002: 27). Porsuk Çayı, zaman zaman kabarak Eskişehir'e zarar vermesiyle de tanınmaktadır. Ancak Kütahya'nın Kuzeydoğusunda bulunan Porsuk Barajı'nın yapılmasıyla bu tehlike bertaraf edilmiştir (Güngördü, 2006: 313).

Sahada bunlardan başka Bedir Deresi, Hamzabey Çayı, Kureyşler Deresi, Kokar Çay, Simav Çayı, Tavşanlı Çayı ve küçük çaplı çeşitli akarsular da bulunmaktadır.

1.2.5.2. Göller

İl, doğal göller açısından zayıftır. İlin en önemli doğal gölü Simav Gölü'dür. Büyük kısmı bataklık ve sazlık olan Simav Gölü'ndeki 5 km²'lik arazi, 1967 yılında sahada açılan drene kanalları ile Devlet Su İşleri tarafından kurularak, tarımsal amaçlı olarak yöre halkına tahsis edilmiştir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 42–43).

Tablo 1. 15. Kütahya'da D.S.İ Tarafından Yapılan Göletler.

Göletin Adı	Bulunduğu İlçe	Hizmete Girişi	Kret Yüksekliği	Sulama Alanı (ha)
Kuruçay	Tavşanlı	1986	25.5	274
Gümele	Gediz	1993	32	827
Yeniceköy	Emet	1998	28.5	248
Çerte	Emet	1998	26.5	74
Doğuluşah	Merkez	1981	15	120
Muhatboğazi	Merkez	1987	24	186
Kızılca	Dumlupınar	2000	20	154
Kayı	Emet	1985	23	315
Kuşu	Simav	1994	28	301
Kıranşeyh	Tavşanlı	1998	22	200

Kaynak: Kütahya 2002, 2002: 263.

Simav Gölcük Yaylası'nın merkezinde turistik öneme sahip küçük bir doğal göl bulunmaktadır (Fotoğraf 1.7). Simav Gölcük Gölü'nden başka ilin diğer ilçelerinde büyüklü küçüklü göller vardır. Bu göller kaynak sularını yörede bulunan küçük derelerden alırlar ve sulama amaçlı olarak kullanılırlar. Bu göllerin en büyükleri merkezde; Belkavak, Muhatboğazi, Kıranşeyh Gölleri, Altıntaş ilçesinde; Zafertepe

Çalköy Gölü, Emet ilçesinde; Kayı Gölü, Simav ilçesinde Kuşu Gölü ve Pazarlar ilçesindeki Merkez göledidir (Tablo 1.15, Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 42–43).

Fotoğraf 1. 7. Tüm Güzelliği ile Simav Gölcük Gölü (<http://www.simav.gov.tr>).

Yörede çok sayıda baraj gölü de bulunmaktadır. Bu baraj gölleri içme ve sulama amaçlı kullanılmaktadır. Baraj göllerinin doluluk oranları iklime, yağışlara ve kar erimelerine bağlı olarak yıldan yıla değişmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır;

Enne Baraj Gölü: Şehrin batısında bulunan baraj, merkeze 18 km mesafededir. Porsuk Çayı'nın bir kolu olan, Felent Çayı'nın üzerinde kurulan Enne Barajı'ndan içme ve kullanma suyu olarak yararlanılmakta olup, Seyitömer Termik Santrali'nin soğutma ünitelerinde de kullanılmaktadır. Yüksekliği 24.59 metre olan baraj gölünün su depolama hacmi 7.000.000 m³ 'tür. Baraj gölünün çevre düzenlemesi Kütahya Milli Parklar Başmühendisliği tarafından yapılmış ve baraj sportif olta balıkçılığı da yapılan güzel bir mesire yeri haline gelmiştir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 38, 155).

Porsuk Baraj Gölü: Baraj sulama ve taşkınları önlemek amacıyla Porsuk Çayı üzerine kurulmuştur (Fotoğraf 1.8). Bir bölümü Eskişehir il sınırında içerisinde kalan Baraj gölünün yüksekliği 49.70 metre su depolama hacmi ise 525.000.000 m³ 'tür (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 12).

Sögüt Baraj Gölü: İçme ve sulama amaçlı kullanılmaktadır. Sögüt Baraj Gölü yöre halkı tarafından rekreasyonel faaliyetler ile olta balıkçılığı sporu amacıyla tercih edilmektedir (Kütahya 2002, 2002: 31). Tablo 1. 16'da ilde bulunan barajların alan, hacim ve derinlikleriyle ilgili bilgiler verilmektedir.

Tablo 1. 16. İlde Bulunan Barajlar ve Özellikleri.

Tesisin Adı	Akarsu Adı	Ortalama Derinliği (m)				Göl Alanı (Km ²)	Hacmi(m ³)
		Kış	İlkbahar	Yaz	Sonbahar		
Kayaboğazı	Koca	10,65	9,52	6,52	6,59	3,84	37840000
Çavdarhisar	Bedir	28,51	26,49	22,11	25,94	3,06	34000000
Enne	Dereboğazı	8,38	7,14	3,84	7,22	0,94	Termik Sant. Kul.
Sögüt	Ilgın	10,97	10,22	7,84	7,89	0,15	900000
Yenice	Kavacık	14,43	15,35	14,41	13,09	0,12	1068000
Çerte	Evkaya	9,55	9,86	8,74	8,86	0,35	350000
Kuruçay	Kurudere	8,65	10,47	9,54	7	0,18	1332000
Gümele	Combut	8,85	9,13	7,94	4,42	0,31	2625000
Pullar	Merkez	2	3,05	-	-	-	780000

Kaynak: Egev Vakıf İl Raporu: 2.

Fotoğraf 1. 8. Porsuk Baraj Gölü.

1.3. ARAŞTIRMA SAHASININ BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Yerleşmenin Tarihi Gelişimi

Kütahya ili, bulunduğu coğrafi konumdan dolayı olsa gerek, tarih boyunca pek çok medeniyetin iskânına uğramıştır.

Gerçekten de yedi bin yıllık geçmişe sahip olan Kütahya ilinde yapılan kazıların gösterdiği şudur ki; kentin topraklarının gerek üstünde, gerekse altında Neolitik, Kalkolitik, Eski Tunç, Hitit, Frig, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyan, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar zengin bir kültür mirası bulunmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 2).

Şehrin isminin çoğu kaynakta 'Kotys'in şehri' manasına gelen, Kottaneon'dan bozma olduğunu, hatta şehrin Farsça "kısa" anlamına gelen 'Kütah' sözcüğünden türediği gibi çok farklı bilgiler çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Güler, 2011: 5). Antik kaynaklarda ise Kütahya, masalcı Ezop'un doğduğu yer olarak geçmektedir. Bu takdirde Kütahya M.Ö. 6. yüzyıldan beri bir yerleşim yeridir. Zaten Seyitömer Höyük'te yapılan kazılarda çıkarılan eserlerde bu görüşü ispatlar niteliktedir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 141).

Araştırma sahasının tarihi gelişimini farklı dönemler itibariyle şu şekilde özetlemek mümkündür.

1.3.1.1. Milattan Önce Kütahya

Kütahya ve çevresinde tarihte ilk rastlanan topluluklardan biri Friglerdir. Bir bölümü il sınırları içerisinde bulunan Frig Vadisi Frig kavminin yaşadığı bölgedir. Friglerin şehrin kimliğini kazanmasında etkisi, büyüktür. Çünkü Frig Vadisinde gözlemlenen Mabetler, Anıtlar ve Kitabelerle birlikte bulunan testi, çanak, çömlek kalıntıları Frigler'inde sahanın kaliteli topraklarının farkında olduklarını gösterir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 18–19). Bu eşsiz bölgeyi görüp de etkilenmemek mümkün değildir.

Kütahya ili, Phrygia Epictetus (Küçük Frigya) bölgesi sınırları içinde kalmaktadır. Sahada bu nedenle Frig uygarlığından kalma, birçok kale ve düz yerleşme yeri ile kaya

anıtı bulunmaktadır. Simav yöresi de Frig medeniyetini tanımamızı sağlayacak önemli eserlerin çıkarıldığı yerlerden birisidir (Uzunçarşılı, 1932: 1).

Yörede Frig medeniyetinin izlerini taşıyan başlıca şehirler ve şehir harabeleri şunlardır;

Kadi: Bugünkü Gediz

Ansir veya Angir: Simav ve civarında kilise köy

Sinaus: Simav gölü civarında bir harabe

Ayzani: Çavdarhisar ilçesinde bir bölüm

Apya: Altıntaş ilçesine bağlı Abya köyü (Yeşil, 1937: 5–6).

1.3.1.2. Roma ve Bizans Döneminde Kütahya

Kütahya'da Roma İmparatorluğu döneminde önemli kentler kurulmuştur. Kütahya'da Roma medeniyetine ait şehirler; Hisar ve çevresinde Kotiaeinon, Gediz'de Cadı, Simav'da Synaus, Emet'de Tiberiopolis, Simav Boğazköy'de Ancyra, Altıntaş'ta Soa ve Çavdarhisar'da Aizonai'dir. Çavdarhisar ilçe merkezinde bulunan Aizonai Antik Kentinde bilimsel kazılar yapılmış, şehir kalıntılarına ulaşılmıştır. Çavdarhisar'da yapılan kazılar da farklı tarihlerde Hamam, Tiyatro, Stadyum ve Borsa Binası gibi tarihi yapılar gün yüzüne çıkarılmıştır (Kütahya 2002, 2002: 43).

Kütahya Bizans devrinde önemli bir din ve ticaret merkezi olmuştur. O dönemde Kütahya şehri önemli bir piskoposluk merkezidir. Bu durum mimariyi ve ticareti etkilemiştir. Zeus Tapınağı kiliseye çevrilmiş, Kütahya kalesinde bugün de görülen sur ve burçlar inşa edilmiştir (Kütahya 2002, 2002: 43–46).

1.3.1.3. Selçuklular, Germiyanogulları ve Osmanlı Devleti Dönemlerinde Kütahya

Malazgirt savaşından sonra Türk uygarlıklarıyla tanışan Kütahya, Selçuklular devrinde bir Türk şehri hüviyetine kavuşmuş, İslamiyet yayılmış ve çok yerde ibadethaneler yapılmıştır. Kütahya il merkezindeki Balıklı Camii, Hıdırlık Tepesinde bulunan Hıdırlık Mescidi, Yoncalı Hamamı gibi yapılar Selçuklular döneminden günümüze miras kalmış eserler arasında en bilinenleridir.

1277'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla Kütahya ve yöresi Germiyanogulları Beyliği'nin olmuş ve hızla gelişen Germiyanoglu Beyliği Batı

Anadolu'nun en güçlü beyliği haline gelmiştir. İlk beylerinden Alişiroğlu I. Yakup Bey, 1330'da bağımsızlıklarını ilan ederek Kütahya'yı beylik merkezi yaptığını duyurmuştur. 1340'da yerine geçen oğlu Mehmet Bey döneminde gelişimini sürdüren beyliğin başına, 1361'de Süleyman Şah geçmiştir. Osmanlı sultanı I. Murat'ın oğlu Bayezid'e kızını veren Süleyman Şah, Kütahya, Simav, Emet ve Tavşanlı'yı kızı Devlet Hatun'un çeyizi olarak Osmanlılara vermiştir. Süleyman Şah öldükten sonra yerine II. Yakup Bey geçmiş, Germiyanogulları Beyliği'nin toprakları II. Yakup'un vasiyeti üzerine 1429'da Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. Kütahya, Germiyanoglu Beyliği'ne yaklaşık 140 yıl merkezlik yapmıştır. Bu sürede Kütahya çok gelişme göstermiştir. Bugün Çini Müzesi olarak kullanılan II. Yakup Bey'in İmaret Külliyesi, şimdi Arkeoloji Müzesi olarak ziyaret edilebilen Umur Bin Savcı Medresesi ve İshak Fakih Camii Germiyanoglu Beyliği'nden günümüze ulaşan önemli eserlerden bazılarıdır (Kütahya 2002, 2002: 46).

Osmanlılar döneminde Kütahya, bir müddet Ankara'ya bağlı şehzade sancağı olarak kalmış, 1451 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi haline getirilmiştir. Kütahya'da, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Bayezid ve II. Selim valilik yapmışlardır. 1833'de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ve oğlu İbrahim Paşa'nın Kütahya'yı işgali, aynı yıl imzalanan Kütahya antlaşması ile şehri terk etmesi Osmanlı döneminde şehirde yaşanan önemli olaylardandır. Kütahya iline Osmanlı döneminde çok sayıda mimari yapı inşa edilmiştir. Bu yapılardan bazıları zamanla yıkılarak günümüze ulaşamamıştır. İl merkezinde bulunan Ulucamii, Takvacılar Camii, Karagöz Ahmet Paşa Camii, Mevlevihane Dönenler Camii, Balıklı Hamamı, Rüstem Paşa Medresesi, Küçük Hamam, Eydemir Hamamı, Büyük ve Küçük Bedesten, Muvakkithane ile Hükümet Konağı Osmanlı dönemi eserleridir. Kütahya, 1842 yılında merkezi Bursa şehri olan Hüdavendigâr Eyaletinin sancağı haline getirilmiştir (Kütahya 2002, 2002: 48–87).

1.3.1.4. Milli Mücadele Döneminde Kütahya

Kütahya, Milli Mücadele döneminde çok önemli savaflara tanık olmuş, halkıyla birlikte verdiği mücadele takdirlerle karşılanmıştır. Kütahya'da Milli Mücadele 20 Eylül 1919 günü başlamıştır. Binbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı İsmet, Yüzbaşı Süleyman ve Mülazım Tahsin Beyler Kütahya'ya intikal ederek Kuva-i Milliye Teşkilatını

kurmuşlar, teşkilatın başına Binbaşı Nüzhet Bey'i seçmişlerdir. İsmail Hakkı Bey komutasındaki 350 kişilik birliğin Kütahya'da İngiliz askerlerini geri püskürtmesi, milli mücadele döneminde ilde yaşanan ilk başarıdır (Kütahya 2002, 2002: 50). Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti ile Milli Alayın kurulması, ilin Yunan işgaline karşı Kuvay-i Seyyare merkezi olarak kullanılması ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi bu dönemde ilde yaşanan diğer önemli olaylardır (Değirmenci, 2009: 5).

1921 yılında Yunan işgaline uğrayan Kütahya, bir yıla yakın Yunan işgali altında kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1922 günü Başkomutan olarak Kütahya'nın Altıntaş ilçesine bağlı Zafertepe Çalköy'ün güneybatısında bulunan Keyiftepe'ye gelerek, "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri" emrini vermiştir. 30 Ağustos 1922 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal'in bizzat yönettiği Başkomutan Meydan Muharebesi'nde Allıören, Keçiler ve Kızıltaş Deresi mevkiilerinde Yunan ordusu yok edilmiş, açık kalan alanlardan bazı Yunan birlikleri, General Trikopis, General Diyenis ve birçok Yunan komutanı kaçmışlardır (Kütahya 2002, 2002: 52).

1.3.2. Nüfus

1.3.2.1. Genel Bakış

Kütahya 1451 yılından itibaren Tanzimat'a kadar, Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaletlerinden biri ve Anadolu Beylerbeyliği merkezi olma özelliğine sahip olmuştur. Kaynaklarda Kütahya şehrinin 1650 yılındaki nüfusunun 70.000, 1677 yılında 110.000, 1825 yılında 85.000 ve 1850 yılında 95.000 olduğu aktarılmaktadır. Kütahya, cumhuriyetin ilanını müteakiben 08.10.1923 tarihinde Uşak, Emet, Gediz, Simav ve Tavşanlı ilçelerinden oluşan bir vilayet statüsüne kavuşmuştur (Kütahya 2002, 2002: 87).

Kütahya ilinde 2011 yılı ADNKS sonuçlarına göre, il ve ilçe merkezlerinde toplamda 362.274 kişi yaşamakta olup, toplam nüfusun % 64,20'lik kısmını oluşturmaktadır. 201.990 kişi ise kırsal kesimde yaşamaktadır. Dolayısıyla nüfusun % 35,80'lik kısmı kırsal kesimde ikamet etmektedir. Nüfus bakımından en büyük ilçeler sırasıyla Merkez, Tavşanlı, Simav ve Gediz'dir. En küçük ilçe ise Dumlupınar'dır (Tablo 1. 17).

Tablo 1. 17. İl Nüfusunun İlçelere Göre Şehirsal ve Kırsal Dağılımı ile Nüfus Yoğunluğu (2011).

İLÇELER	İlçe Merkezi	Belde/Köy	Toplam	Yüzölçüm (Km ²)	Nüfus Yoğunluğu
Merkez	214.286	23.518	237.804	2 461	96
Altıntaş	5.151	12.875	18.026	947	19
Aslanapa	1.563	9.337	10.9	781	13
Çavdarhisar	2.333	5.636	7.969	200	39
Domañıç	4.641	11.784	16.425	536	30
Dumlupınar	1291	1.815	3.106	276	11
Emet	10.805	11.623	22.428	1 096	20
Gediz	20.113	31.178	51.291	1 441	35
Hisarcık	5.202	9.023	14.225	373	38
Pazarlar	3.383	2.42	5.803	159	36
Simav	24.186	43.6	67.786	1 561	43
Şaphane	3.536	3.964	7.5	238	31
Tavşanlı	65.784	35.217	101.001	1 908	52
TOPLAM	362.274	201.99	564.264	11 977	463

Kaynak: TÜİK, 2011 ADNKS Nüfus Sayımı Sonuçları Verilerinden Düzenlenmiştir.

Kütahya ili, ülkemizde yer alan iller arasında nüfus bakımından binde 0.96 oran ile 34. sırada orta büyüklükte bir il durumundadır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre ilin ülke nüfusu içinde payı % 2,2 iken, 2000 yılında gerileyerek yaklaşık % 1'lik bir paya sahip olmuştur (Egev Vakıf İl Raporu: 5). 2011 yılında ise daha da gerileyerek ilin ülke nüfusu içindeki payı % 0,75 olmuştur. Kütahya nüfusu belli dönemlerde yaşanan düşüşler dışında, sürekli artan bir nüfus grafiğine sahip olmasına rağmen, genel Türkiye nüfusuna göre artış hızı açısından geride kalmıştır.

Kütahya ilinin nüfusu, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında, 303.641 kişi olarak tespit edilmiştir. 1950 yılına kadar ilin nüfus artışı sürerek, 422.815 rakamına ulaşmıştır. 1955 yılında Uşak'ın il statüsü kazanarak ayrılması ile ilin nüfusu aniden büyük bir düşüş göstererek, 330.978'lere gerilemiştir. 2000 yılında yapılan nüfus sayımı bilgilerine göre ilin nüfusu, 656.903 kişidir. İl Nüfus Müdürlüğü'nden alınan verilere göre ilin 2010 yılı nüfusu 690.496, 2011 yılı nüfusu ise 564.264 kişidir (Tablo 1.18).

İl nüfusunun büyük bir bölümü ovalarda yaşamaktadır. Kırsal yerleşmeler toplu yerleşme özelliği gösterir. Halkın büyük çoğunluğunu tarım ile uğraşması kırsal

nüfusun şehir nüfusundan fazla olmasına sebep olmuş, fakat son dönemde kırsal kesimden şehirlere yönelik göç olaylarına bağlı olarak bu durum değişmiştir (Kütahya Nüfus Müdürlüğü verileri, 2011).

1.3.2.2. Nüfusun Gelişimi

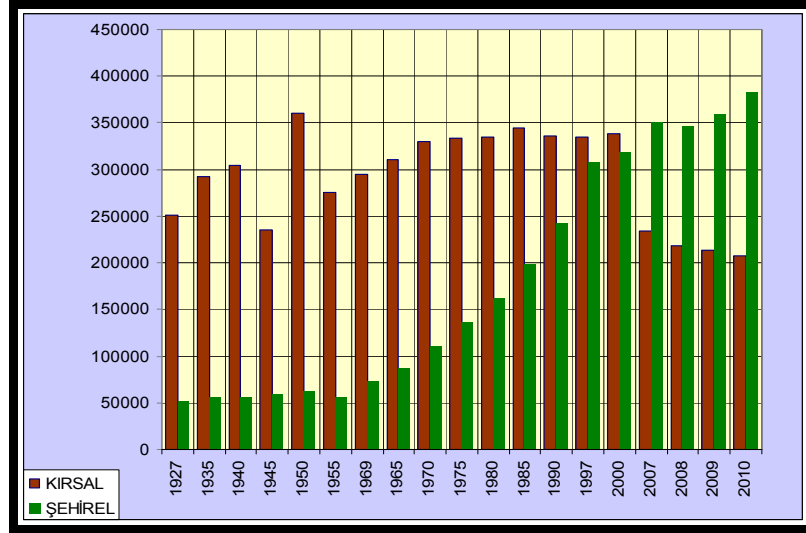
Nüfus, hareketli yapıya sahip olan bir kavramdır. Araştırma sahasında, 1927 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, 251.191 kişi kırsal yerleşmelerde, 52.450 kişi ise şehirde yaşamaktaydı. Ancak aradan geçen uzun yıllar sonucunda bu durum değişmiş, 2000 yılında köy nüfusu 338.034 kişi iken, şehir nüfusu 318.869 kişi olarak tespit edilmiş, köyden şehre olan yoğun göçler sonucunda 2010 yılı verilerine göre kırsal nüfusu 206.924 kişi iken şehirselleşen nüfusu 383.572 sayısına ulaşmıştır.

Tablo 1. 18. Kütahya İli Kırsal-Kentsel Nüfusun Yıllara Göre Seyri.

Sayım Yılı	Nüfus	Kentsel Nüfus	Oranı (%)	Kırsal Nüfus	Oranı (%)
1927	303.641	52.45	% 17,28	251.191	% 82,72
1935	347.682	55.305	% 15,91	292.377	% 84,09
1940	359.89	55.994	% 15,56	303.896	% 84,44
1945	294.625	58.912	%19,99	235.713	% 80,01
1950	422.815	62.487	% 14,78	360.328	% 85,22
1955	330.978	55.286	% 83,29	275.692	% 16,71
1960	367.753	72.972	% 80,16	294.781	% 19,84
1965	398.081	87.084	% 78,13	310.997	% 21,87
1970	439.967	110.209	% 74,96	329.758	% 25,04
1975	470.423	136.621	% 70,96	333.802	% 29,04
1980	497.089	162.031	% 67,41	335.058	% 32,59
1985	543.384	199.499	% 63,28	343.885	% 36,72
1990	578.02	241.999	% 58,14	336.021	% 41,86
1997	643.117	308.648	% 52,01	334.469	% 47,99
2000	656.903	318.869	% 51,46	338.034	% 48,54
2007	583.91	350.255	% 40,02	233.655	% 59,98
2008	565.884	347.073	% 38,66	218.811	% 61,34
2009	571.804	358.725	% 37,30	213.079	% 62,70
2010	590.496	383.572	% 35,05	206.924	% 64,95
2011	564.264	362.274	% 64,20	201.99	% 35,80

Kaynak: DİE ve TÜİK Verilerinden Düzenlenmiştir.

2011 yılı ADNKS sonuçları verilerine göre ilde 362.274 kişi yani nüfusun % 64,20'si kentte yaşamakta buna karşın 201.990 kişi yani toplam nüfusun % 35,80'i kırsal kesimde yaşamaktadır (Tablo 1.18, Şekil 1.9). İlde son zamanlarda kırsal kesimde nüfusun artışıyla birlikte yaşanan işsizlik sorunu artmış, şehirde kurulan fabrikalar, yörede köyden şehre olan göçü hızlandırmış ve kentsel nüfus kırsal nüfusu geçmiştir.

Şekil 1. 9. Kütahya İlinin Yıllara Göre Şehir ve Köy Nüfusu.

1.3.2.3. Nüfus Hareketleri

1923 yılında vilayet statüsüne kavuşan Kütahya'nın nüfusu 1950–1955 yıllarına kadar artış göstermiştir, ancak 1953 yılında önceleri Kütahya iline bağlı olan Uşak'ın il statüsü kazanması, Kütahya ilinin nüfusunda düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. İlin nüfusunda ikinci bir düşüşte 2000–2007 yılları arasında olmuştur. Bu düşüşün sebebi, 2007 yılında uygulanmaya başlanan adrese dayalı nüfus kayıt sistemi ve sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı ilin verdiği göçün, aldığı göçe oranla daha yüksek seviyede kalmış olmasıdır. Kütahya ili göç veren bir ildir (Tablo 1.19). Kütahya Ege Bölgesi'nde Afyon'dan sonra en fazla göç veren ikinci il durumundadır. Kütahya çoğunlukla komşu illerden göç almakta ve göç vermektedir (Bozkurt, 2011: 297).

Tablo 1. 19. Kütahya İlinde Göç Hareketleri.

Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
1970–1975	37.085	57.281	- 20.196	- 44,37
1975–1980	22.751	22.260	491	1,01
1980–1985	-23.393	-23.356	37	0,07
1985–1990	26.327	-30.936	-4.609	-8,21
2007-2008	14.112	21.711	-7.599	-13,34
2008-2009	15.291	18.210	-2.910	-5,09
2009-2010	15.311	19.923	4.612	-7.78
2010-2011	17.547	20.655	-3.108	-5.49

Kaynak: DİE ve TÜİK Verilerinden Düzenlenmiştir.

2011 yılı göç değerlerini içermekte olan ADNKS sonuçlarına göre ilin diğer illere verdiği göçler incelendiğinde en fazla göç verdiği ilin 2495 kişi ile İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul'a göç eden nüfus ilden göç eden toplam nüfusun % 12'lik kısmını oluşturmaktadır. Verilen göç sıralamasında İzmir (2248) ikinci, Bursa (2184) ise üçüncü sıradadır. Bu illeri sırası ile Manisa (1262), Eskişehir (1261) ve Ankara (1203) takip etmektedir (Tablo 1. 20). Özellikle çalışma çağındaki nüfusun daha gelişmiş olan çevre illere doğru göç ettiği görülmektedir.

Kütahya ilinin 2011 yılında aldığı göçler incelendiğinde ise en çok 1889 kişi ile Bursa'dan göç aldığı görülmektedir. Kütahya ilinin göç aldığı iller sıralamasında İstanbul (1822) ikinci sırada, İzmir (1538) üçüncü sıradadır (Tablo 1. 21).

Tablo 1.20. Kütahya İlinin Diğer İllere Verdiği 2011 Yılı Göç Miktarları.

Göç Verdiği İller	Verdiği Göç Miktarı	Göç Verdiği İller	Verdiği Göç Miktarı
Adana	153	Konya	402
Adıyaman	52	Malatya	89
Afyonkarahisar	474	Manisa	1 262
Ağrı	101	Kahramanmaraş	94
Amasya	61	Mardin	63
Ankara	1203	Muğla	325
Antalya	841	Muş	56
Artvin	39	Nevşehir	31
Aydın	299	Niğde	47
Balıkesir	738	Ordu	55
Bilecik	386	Rize	52
Bingöl	30	Sakarya	225
Bitlis	49	Samsun	111
Bolu	75	Siirt	60
Burdur	101	Sinop	25
Bursa	2 184	Sivas	63
Çanakkale	154	Tekirdağ	146
Çankırı	37	Tokat	36
Çorum	63	Trabzon	92
Denizli	326	Tunceli	21
Diyarbakır	158	Şanlıurfa	149
Edirne	70	Uşak	932
Elazığ	50	Van	96
Erzincan	80	Yozgat	49
Erzurum	185	Zonguldak	94
Eskişehir	1 261	Aksaray	46
Gaziantep	105	Bayburt	33
Giresun	40	Karaman	43
Gümüşhane	32	Kırıkkale	55
Hakkâri	48	Batman	60
Hatay	147	Şırnak	66
Isparta	186	Bartın	31
Mersin	179	Ardahan	23
İstanbul	2 495	Iğdır	32
İzmir	2 248	Yalova	67
Kars	38	Karabük	56
Kastamonu	175	Kilis	18
Kayseri	120	Osmaniye	36
Kırklareli	58	Düzce	77
Kırşehir	34		
Kocaeli	362		
TOPLAM VERDİĞİ GÖÇ			20.655

Kaynak: TÜİK, 2011 Yılı Göç Verilerinden Düzenlenmiştir.

Tablo 1. 21. Kütahya İlinin Diğer İllerden Aldığı 2011 Yılı Göç Miktarları.

Göç Aldığı İller	Aldığı Göç Miktarı	Göç Aldığı İller	Aldığı Göç Miktarı
Adana	167	Konya	474
Adıyaman	68	Malatya	121
Afyonkarahisar	498	Manisa	992
Ağrı	118	Kahramanmaraş	157
Amasya	52	Mardin	79
Ankara	963	Muğla	242
Antalya	605	Muş	52
Artvin	39	Nevşehir	41
Aydın	306	Niğde	59
Balıkesir	519	Ordu	107
Bilecik	263	Rize	54
Bingöl	23	Sakarya	160
Bitlis	52	Samsun	136
Bolu	45	Siirt	47
Burdur	69	Sinop	24
Bursa	1889	Sivas	94
Çanakkale	87	Tekirdağ	126
Çankırı	35	Tokat	90
Çorum	96	Trabzon	96
Denizli	291	Tunceli	19
Diyarbakır	138	Şanlıurfa	167
Edirne	81	Uşak	683
Elazığ	55	Van	240
Erzincan	49	Yozgat	90
Erzurum	102	Zonguldak	114
Eskişehir	904	Aksaray	63
Gaziantep	177	Bayburt	15
Giresun	47	Karaman	50
Gümüşhane	16	Kırıkkale	68
Hakkâri	22	Batman	54
Hatay	174	Şırnak	47
Isparta	166	Bartın	27
Mersin	250	Ardahan	34
İstanbul	1822	İğdır	33
İzmir	1538	Yalova	63
Kars	50	Karabük	60
Kastamonu	49	Kilis	8
Kayseri	152	Osmaniye	112
Kırklareli	44	Düzce	58
Kırşehir	49		
Kocaeli	331		
TOPLAM ALDIĞI GÖÇ			17.547

Kaynak: TÜİK, 2011 Yılı Göç Verilerinden Düzenlenmiştir.

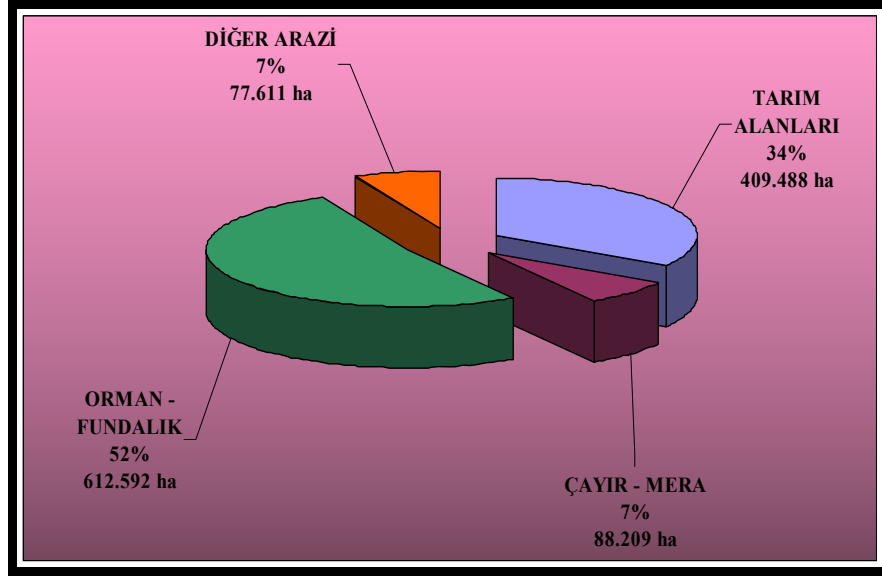
1.3.3. Tarım ve Hayvancılık

Kütahya ilinin genel alanı toplam 1.187.500 ha olup bu alanın % 34'ünü (409.488 ha) tarım alanları, % 52'sini (612.592 ha) orman ve fundalıklar, %7'sini (88.209 ha) çayır ve meralar, % 7'sini (77.611 ha) de diğer araziler oluşturmaktadır (Şekil 1.10). İldeki mevcut tarım alanlarının 314.929 hektarlık kısmı tarla ziraatında, 6,429 hektarlık kısım meyve ziraatında, 5,360 hektarlık kısım sebze yetiştiriciliğinde ve Tablo 1.22'de diğer arazi başlığı altında yer alan 31,028 hektarlık alanda miras yoluyla parçalanmış ya da göçler sonucu terk edilen araziye oluşturmaktadır (Tablo 1.22, Şekil 1.10). Kütahya ilinin ekonomisi önemli oranda tarımsal üretime dayanmaktadır. İlin kırsal kesimde yaşayan nüfusu tarımsal faaliyetlerle yaşamını sürdürmektedir.

Tablo 1. 22. Kütahya İli Arazi Varlığının İlçeler Üzerinden Dağılımı.

İlçe Adı	Ekilen Tarla Alanı	Nadas Alanı	Bağ ve Bahçe Arazisi	Sebze Arazisi	Tarım Alanı	Çayır Mera	Orman	Diğer Arazi
Merkez	77.654	5.520	645	1.259	87.780	25.593	120.593	26.347
Altıntaş	28.421	8.804	133	83	39.380	17.819	26.123	9.118
Aslanapa	23.758	2.397	0	22	26.177	1.513	37.967	293
Çavdarhisar	15.644	7.218	28	22	26.604	4.806	27.088	5.713
Domanıç	8.121	3.000	68	93	12.772	11.465	35.610	3.543
Dumlupınar	7.004	500	85	66	11.467	1.321	15.879	5.645
Emet	19.716	4.950	195	486	29.086	2.500	35.288	3.847
Gediz	33.601	4.642	875	1.510	40.869	9.999	74.050	20.723
Hisarcık	9.883	800	178	183	12.139	1.100	19.524	1.332
Pazarlar	3.117	300	993	164	5.415	1.200	3.237	1.604
Simav	51.740	4.806	1.420	729	61.051	5.449	79.860	15.481
Şaphane	4.591	415	1.303	64	8.245	2.391	11.060	5.276
Tavşanlı	31.730	8.391	506	679	48.503	3.053	126.313	9.318
TOPLAM	314.929	51.743	6.429	5.360	409.488	88.209	612.592	77.611

Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 222.

Şekil 1. 10. Kütahya İli Arazi Dağılımı (Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 222).

1.3.3.1. Bitkisel Üretim

Araştırma sahasında ortalama yıllık yağış miktarının 546.7 mm civarında olması ve yağış miktarının yıl içinde dengesiz dağılması gibi sebeplerden dolayı tarımsal üretimde verimi engelleyen en önemli faktör yağış olarak görülmektedir. Araştırma sahasında bitkisel üretim genelde tahıl tarımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Tarlalarda nadas+tahıl uygulaması yapılmaktadır. İlde toplam tarım arazisi olan 409.488 hektarlık alanın 51.742 hektarlık kısmı nadasa bırakılmaktadır. Yani toplam tarım arazisinin % 12,63'lük kısmı nadasa bırakılmış haldedir (Egev Vakıf İl Raporu: 86).

İlde tarım alanlarının genişliği açısından ilk sırayı 87.780 hektar ile merkez ilçe almaktadır. İkinci olarak 61.051 hektarlık tarım alanı ile Simav ilçesi gelmektedir. Tavşanlı ilçesi ise 48.503 hektarlık tarım arazisi ile ilde üçüncü sıradadır. Bu ilçelerde aynı zamanda tarımsal ürünlerin işlendiği gıda sanayinin geliştiği ilçelerdir. Çayır ve mera arazisinin varlığında Merkez ve Altıntaş ilçeleri, orman arazisi varlığında ise Tavşanlı ilçesi diğer ilçelere nispeten daha öndedir (Tablo 1.22). Tarımsal faaliyetlerde sulama sıkıntısı yaşanan ilde, sulanabilen ve sulanmayan arazinin toplam arazi içindeki durumu ise Tablo 1. 23'de gösterilmiştir.

Tablo 1. 23. İldeki Sulanan ve Sulanamayan Tarım Alanları.

ALANLAR	ALAN (Ha)	ORANI
Sulu Tarım Alanları	59.168	14%
Kuru Tarım Alanları	350.32	86%
Toplam	409.488	100%

Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 29.

İlin tarımsal üretiminde 2009 yılı verilerine bakıldığında tahıllar sınıfında, durum ve diğer buğday çeşitleri, toplamda 1.648.652.00 dekar ekim alanı ile birinci sıradadır. Tahıllar sınıfının toplam ekim alanı ise 2.178.129 dekadır. İlde buğday üretimi her zaman ilk sıralarda yer almıştır. Bunda iklimin ve toprak özelliklerinin etkisi büyüktür. Kütahya’da buğday üretimi bütün ilçelerde yapılmakla beraber Merkez ilçenin yanı sıra Simav, Tavşanlı, Gediz ve Altıntaş ilçelerinde daha yoğundur (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 200).

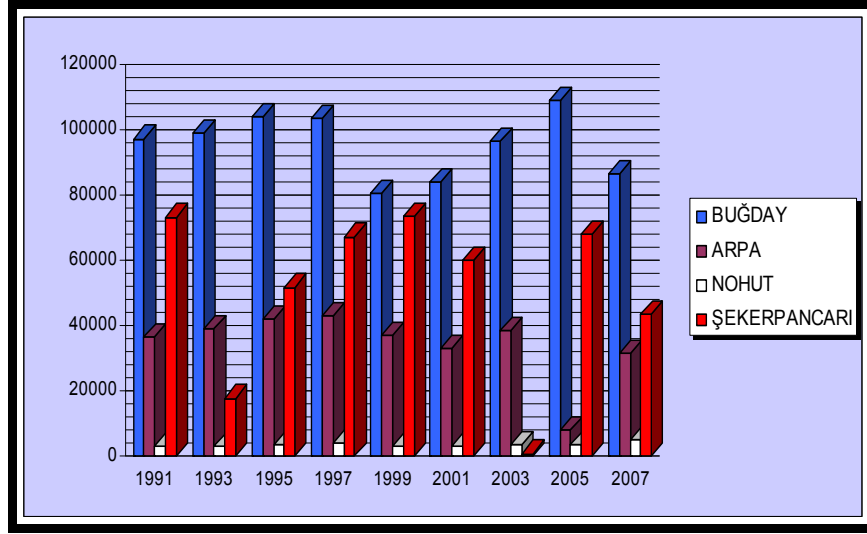
2009 yılı tarımsal üretim verilerine göre, baklagillerden olan nohut 235.192.00 dekar ekim alanı ile buğdaydan sonra en yaygın ekim alanına sahip tarla bitkisidir. Nohuttan sonra 36,920 dekar ekim alanı ile fasulye (kuru) baklagiller sınıfında ikinci sırada bulunmaktadır.

Endüstriyel bitkilerden olan Şekerpancarı 45.959.00 dekar ekim alanı ile endüstri bitkileri arasında en fazla ekilen üründür. Bunu 19.315.37 dekar ekim alanı ile haşhaş (kapsül) takip etmektedir (Tablo 1. 24, Şekil 1.11).

Tablo 1. 24. Kütahya’da Tarla Ürünlerinden Buğday, Arpa, Nohut ve Şekerpancarının Yıllara Göre Üretim Miktarları (ton).

YILLAR	BUĞDAY	ARPA	NOHUT	ŞEKERPANCARI
1991	97137	36449	3300	73237
1993	98980	39249	2993	17922
1995	103974	42269	3520	51775
1997	103138	43148	4002	67205
1999	80418	37020	3200	73612
2001	83717	32896	3008	59908
2003	96333	38749	3058	967
2005	108971	8143	3058	67768
2007	86405	31800	5076	43468

Kaynak: TÜİK verileri.

Şekil 1. 11. Kütahya’da Tarla Ürünlerinin Yıllara Göre üretim Miktarları.

İlde üretilen sebzeler içerisinde ilk sırada domates yer almaktadır. Domates üretimi en fazla merkez ilçe ile birlikte Simav ve Gediz ilçelerinde yapılmaktadır. Domates üretimini lahanaya, kavun, biber, pırasa gibi sebzelerin üretimi takip etmektedir. Kütahya’da sebze üretiminde ağırlıklı olarak meyvesi yenen sebzeler tercih edilmektedir. Bu durumun nedeni bu tür sebzelerin pazarlama değeri açısından da üstün oluşlarıdır (Egev Vakıf İl Raporu: 94).

Kütahya’da meyve ürünleri üretiminde miktar açısından ilk sırayı, Gediz ve Emet ilçelerinde yoğun olarak üretilen elma ile Şaphane ve Pazarlar ilçelerinde üretilen vişne almaktadır. Bu meyvelerin üretimini armut ve kiraz üretimi takip etmektedir (Egev Vakıf İl Raporu: 95).

1.3.3.2. Hayvansal Yetiştiriciliği

Hayvancılık yörede ekonomik açıdan önemli bir yere sahiptir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık az ya da çok, tüm ilçelerde yapılmaktadır. Sahada 2009 yılı verilerine göre yetişkin ve genç-yavru olmak üzere manda, kültür, melez ve yerli sığırdan oluşan büyükbaş hayvan sayısı toplamda 140.488 baştır. Bu büyükbaş hayvan varlığının büyük çoğunluğu merkez ilçe ile birlikte Tavşanlı, Simav, Gediz ve Altıntaş ilçelerinde bulunmaktadır. Sığır (kültür), koyun (yerli - merinos) ve keçi (tiftik) sayısında diğer ilçelere nispeten merkez ilçe öndedir. Manda ve sığır (melez) sayısında ise tavşanlı ilçesi öndedir. Yörede büyükbaş hayvancılığın % 19,93’lük kısmı merkez ilçede yapılmaktadır. Büyükbaş hayvancılıkta ikinci sırada bulunan Simav ilçesinde ilde

yapılan toplam Büyükbaş hayvancılığın % 17,97'si yapılmaktadır. Simav ilçesini ildeki hayvancılığın % 17,44'lük kısmının yapıldığı Tavşanlı ilçesi takip etmektedir. Altıntaş, Aslanapa, Çavdarhisar, Domaniç, Dumlupınar, Hisarcık ve Pazarlar ilçeleri ise daha yoğun olarak sığır (kültür) yetiştiriciliği yapmaktadır. Şaphane, Gediz ve Emet ilçeleri de çoğunluk olarak sığır (melez) yetiştiriciliği gerçekleştirilmektedir (Tablo 1.25).

İlde koyun (yerli), keçi (kıl), keçi (tiftik), koyun (merinos) türlerinden oluşan küçükbaş hayvan sayısı 394.718 baştır. Yörenin küçükbaş hayvan yetiştiriciliği incelendiğinde; en fazla koyun besisi yapıldığı görülmektedir. Küçükbaş hayvan varlığında Merkez, Simav ve Tavşanlı ilçeleri ön plandadır. İlde yapılan küçükbaş hayvancılıkta başta koyun (yerli) olmak üzere koyun (merinos), keçi (tiftik) ve keçi (kıl) türlerinde toplamda 82.348 sayı ile merkez ilçe önde gelmektedir ve ilde yapılan küçükbaş hayvancılığın % 20,8'lik kısmı merkez ilçede yapılmaktadır. İkinci sırada ise 78.750 sayı ile Simav ilçesi gelmektedir. Emet ve Hisarcık ilçelerinde ise diğer türlere nazaran daha yoğun olarak kıl keçisi yetiştiriciliği yapılmaktadır. Gediz ilçesi ise yerli koyun yetiştiriciliğinde ön plandadır. Dumlupınar ve Pazarlar ilçelerinin küçükbaş hayvan varlığı açısından, diğer ilçelere nispeten geride kalmıştır (Tablo 1. 25).

Tablo 1. 25. Yörede Yapılan Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığın İlçelere Göre Dağılışı.

İlçeler	Sığır (Kültür)	Manda	Sığır (Melez)	Sığır (Yerli)	Koyun (Yerli)	Keçi (Kıl)	Keçi (Tiftik)	Koyun (Merinos)
Merkez	12242	350	13334	2082	45 372	6 259	14 840	15 877
Altıntaş	6954	55	5045	964	22 869	2 547		7 155
Aslanapa	2470		3325	1920	17 990	7 860	1 580	14 590
Çavdarhisar	3068	3	865	545	7 128	3 920		1 222
Domaniç	3785		1550	158	13 200	3 800		
Dumlupınar	995		560	83	7 120	147		
Emet	2425		3902	3527	8 132	9 281		
Gediz	5025		7725	-	23 890	14 970		3 340
Hisarcık	3464		474	412	5 050	5 300		
Pazarlar	1105		621	-	135	1 370		2 015
Simav	4030	45	14355	6820	53 880	600		270
Şaphane	537		1057	99	10 178	3 406		505
Tavşanlı	3460	375	14430	6250	30 070	4 850		
TOPLAM	49517	828	67243	22860	245014	88 310	16 420	44 974

Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 230.

İlin kanatlı hayvan varlığında, toplamda 985.667 adedin büyük kısmını tavuk, ördek, kaz ve hindi oluşturmaktadır. Tavuk üretiminde yumurtacı tavuk üretimi çoğunluktadır. Tavuk varlığında, yumurta tavuğu ve et tavuğu olmak üzere toplamda 564.000 adet ile Tavşanlı ve 173.000 adet ile Simav ilçeleri ön plana çıkmaktadır. Hindi, kaz ve ördek yetiştiriciliğinde, Altıntaş ilçesi diğer ilçelere nispeten daha öndedir. Altıntaş ilçesini Aslanapa ve Simav ilçeleri takip etmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 232).

İlde 2009 yılı verilerine göre 6 304 kovana sahip, 59 işletme bulunmaktadır. İlde toplamda 259 köyde arıcılık faaliyetleri yapılmakta olup, yıllık 194 bin ton bal üretilmektedir. İlde arıcılık eski ve yeni kovanlarla yapılmaktadır. Daha yoğun olarak yeni kovanlarla arıcılık yapan ilçe ise 400 kovan sayısı ile Tavşanlı ilçesidir. Kovan sayısında eski ve yeni kovan olarak toplamda 3869 sayı ile merkez ilçe birinci, 2990 sayı ile Altıntaş ilçesi ikinci ve 2106 sayı ile Simav ilçesi üçüncüdür. İlçelerin bal üretimine bakıldığında ise 54.000 ton ile merkez ilçe ve 30.000 ton ile Simav ilçesi ilin diğer ilçelerine göre daha öndedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 235).

Sahada su ürünleri üretimi en fazla tatlı su balıkçılığı şeklinde yapılmaktadır. Kütahya'da su ürünleri üretimi Domaniç, Gediz, Çavdarhisar, Altıntaş ve Aslanapa ilçelerinde yapılmaktadır (Tablo 1.26).

Tablo 1. 26. İlde Su Ürünleri Üretimi Yapan Tesisler ve Özellikleri.

İlçeler	Adet	Üretim Kapasitesi (Ton)	Gerçekleşen Üretim (Ton)
Domaniç	12	649	600
Gediz	5	82	60
Çavdarhisar	1	950	475
Altıntaş	2	7	5
Aslanapa	1	4	2
Toplam	21	1692	1142

Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 234.

1.3.4. Ormancılık

Araştırma sahasında ormanlar genelde dağlık alanlarda bulunmaktadır. İlin genel karakterine uyumlu karaçam ormanları, Yellice ve Gümüş dağlarını çevreleyen yüksek yaylalar üzerinde ve Türkmen Dağı'nda yoğun olarak yer almaktadırlar. İlde zengin bir orman örtüsü varlığının olması ve bu ormanlar içinde kaliteli ağaç türleri bulunmasına

karşın, bu durum ekonomik açıdan yeteri kadar değerlendirilmemektedir. Araştırma sahasında genel anlamda ormanlardan faydalanmayı engelleyecek kadar eğimli bir arazi de yoktur (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 60).

Araştırma sahasının genel alanının 618.024 hektarı, yani % 52,70'lik kısmını ormanlık saha, ormanlık sahanın da 302.132 ha yani % 48,88'lik kısmını üretken, verimli ormanlar oluşturmaktadır. İlde bozuk ve normal olmak üzere toplamda 533.857 hektarlık koruluk alan bulunmaktadır. Bu durumda toplam ormanlık alanın % 86,38'i koruluk ve bu koruluğun da % 48'i verimli haldedir. Baltalık alanlar ise toplam ormanlık sahanın % 13,5'luk kısmını oluşturmaktadır. Başta merkez ilçe sınırları içerisinde olmak üzere, Tavşanlı, Emet ve Simav ilçelerinde çok verimli ormanlar bulunmaktadır. Orman ürünleri ve mobilya sanayi açısından da Simav ilçesi gelişmiştir. (Tablo 1. 27). Simav'da bu sektörde faaliyet gösteren 32 kuruluş bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 297).

Tablo 1. 27. İldeki Ormanlık Alanlar (ha).

İşletme Müdürlüğü	Koru (ha)		Baltalık(ha)		Ormanlık Alan	Açıklık Alan	Toplam Alan(Ha)
	Normal	Bozuk	Normal	Bozuk			
Domaniç	19.165	11.148	365	5.097	35.775	20.104	55.879
Emet	43.177	52.166	39	0	95.382	80.094	175.476
Gediz	47.414	22.1	0	5.064	74.578	69.13	143.708
Kütahya	70.042	88.103	1.747	33.84	193.732	246.759	440.491
Simav	49.854	13.757	696	28.57	92.877	69.243	162.12
Tavşanlı	68.927	48.004	706	8.043	125.68	69.329	195.009
Toplam	298579	235.278	3.553	80.614	618.024	554.659	1.172.683

Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 115–116.

İldeki bu ormanlardan tomruk, kâğıtlık odun, tel direği, sanayi odunu vs. olmak üzere çeşitli üretim şekilleri halinde yararlanılmaktadır. 2003, 2004, 2005 ve 2006 yılı üretimleri karşılaştırıldığında tomruk üretiminde 2003 yılına göre 2006 yılına varıldığında iki kata varan bir artış olduğu görülmektedir. Lif yonga odunu, kâğıtlık odun ve sanayi odunu üretiminde de artış yaşanmıştır (Tablo 1.28).

Tablo 1. 28. İlde Üretimi Yapılan Orman Ürünleri ve Üretim Miktarları.

Ürün cinsi	2003 Yılı Üretimi	2004 Yılı Üretimi	2005 Yılı Üretimi	2006 Yılı Üretimi
Tomruk	68.954	117.664	125.9	129.7
Maden Direği	16.584	25.682	29	27.5
Tel Direği	4.094	4.523	8.4	7.6
Sanayi Odunu	6.43	4.981	4.2	4.7
Kâğıtlık Odun	43.094	80.164	114.2	110.1
Lif Yonga Odunu	42.293	43.979	70.7	74
Sırık	193.271	204.878	0.9	700
Toplam	374.72	481.871	353.3	354.3

Kaynak: Egev Vakıf İl Raporu: 33.

Ayrıca yörede zengin bir orman örtüsünün bulunmasının diğer bazı önemli katkıları da söz konusudur. Örneğin iklim üzerindeki olumlu etkileri dışında sahaya zarar verebilecek aşırı rüzgârları engellemektedir. Erozyon tehlikesine karşı çok faydalı olan ormanların aynı zamanda havayı temizleme, rekreasyonel faaliyetler için ortam sağlama gibi işlevleri de bulunmaktadır. Ormanlar tüm bu faydalarının dışında birçok insanın geçim kaynağı da olmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 117–118).

1.3.5. Madencilik

Kütahya ili, maden rezervi ve enerji kaynakları açısından zengindir. Gerçekten de il, yoğun maden varlığı sebebi ile adeta bir maden merkezi durumundadır. Dolayısıyla ilde, madencilik sektöründe büyük ölçekli kamu yatırımları gerçekleştirilmiştir.

İlde 34 çeşit maden, 232 yerde bulunmaktadır. Bu maden çeşitlerinden metalik madenler, toplamda 103 yerde bulunmaktadır. Enerji hammaddelerinden Bütümlü Şist 1 yerde, Kömür (Linyit) 14 yerde bulunmaktadır (Tablo 1.29). Endüstriyel hammaddeleri olan, Kaolen 15 yerde, Manyezit 20 yerde, Jips 8 yerde, Mermer 6 yerde olmak üzere bu türdeki diğer madenlerle birlikte toplam 91 alanda bulunmaktadır (Yıldız, 2003: 188).

İlde, manyezit, bor, feldspat, gümüş gibi maden cevherleri çıkarılmakta ve işlenmektedir. Bazı maden yatakları ise geçmişteki önemini ve ekonomikliğini kaybettiği için, günümüzde işletilmemektedir. Sahada özellikle alunit, antimuan, demir,

feldspat, kaolen, gümüş, bor madenleri ile çimento hammaddeleri önemli maden rezervleri arasındadır. Bu madenlerden bor mineralleri stratejik bir öneme sahiptir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 229).

Tablo 1.29. İlde Bulunan Madenler ve Rezervleri.

Maden Cinsi	Türkiye Rezervi (Ton)	Kütahya İli Rezervi (Ton)	Kütahya İlinin Türkiye Rezervi İçerisindeki Yeri (%)
Antimuan	6.500.000	392	% 6,30
Demir	277.000.000	17.640.000	% 6,37
Kurşun-çinko	62.000.000	1.215.120	% 1,96
Mangenez	5.000.000	316.2	% 6,32
Bor Mineralleri	2.443.142	886.743	% 38,64
Kaolen+refrakterkil	615.000.000	2.985.541	% 0,48
Manyezit	130.00.000	40.876.492	% 31,44
Kömür (Linyit)	8.000.000.000	564.724.000	% 7,06

Kaynak: Kütahya 2002, 2002: 308, Karakoç, 2003: 219.

Kütahya ilinde, Türkiye bor mineralleri rezervinin yaklaşık % 39'luk kısmı bulunmaktadır. Yörede bor minerali ilk defa M.T.A jeologu Gawlik tarafından, Emet civarında rastlanan madenin kolemanit olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıkmıştır. Emet ve Hisarcık ilçelerinden çıkarılan bor madeni, Emet bor işletmesinin Espey sahası 125.000 ton/yıl, Hisarcık 525.000 ton/yıl olmak üzere toplam 650.000 ton/yıl konsantre cevherdir. Kütahya'da çok geniş bir alan Etibor A.Ş. tarafından bor madeni sahası olarak kapatılmıştır. Kütahya'daki mevcut bor madeni sahalarının işletilmesi de Eti bor A.Ş.'ne bağlı Emet Bor İşletme Müdürlüğü'ne verilmiştir. İlde çıkarılan manyezit madeni de tıpkı bor gibi il sınırları içinde büyük rezerv sahasına sahiptir. İldeki manyezit madeninin bulunduğu sahalar işletilmektedir (Karakoç, 2003: 218).

Araştırma sahasında önemli maden rezervlerinin buldukları yerler şöyledir; altın, Köprüören –Aktepe yatağından çıkarılmakta ve işlenmektedir. Alunit cevheri Gediz-Şaphane yatağından, bakır, kurşun ve çinko Simav-Karakoca mevkiinden çıkarılmakta ve işlenmektedir. Bor madeni, Emet ve Hisarcık sahasından çıkarılmakta ve işlenmektedir. Çimento hammaddeleri Tavşanlı ilçesinde çeşitli yerlerden, demir ise Emet'ten çıkarılmaktadır. Gümüş cevheri ülkemizde yalnızca Köprüören–Gümüşköy

sahasından çıkarılmakta ve işlenmektedir. Manyezit madeni ise Tavşanlı –Bektaşlar yatağından çıkarılmaktadır (Yıldız, 2003: 189–196).

Yörenin yer altı kaynakları zenginliği, madencilik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ve istihdamın büyümesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Madencilik sektörü il ekonomisi için lokomotif sektör durumundadır. Sahada madencilik ve taş toprağa dayalı sanayi alanlarında faaliyet gösteren il merkezi ve ilçelerde yer alan toplam 33 firmada, 7116 kişi istihdam olunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 264).

Araştırma sahası jeotermal kaynaklar açısından da zengindir (Tablo 1.30, Fotoğraf 1.9). Bu kaynaklardan önemli ölçüde sağlık amaçlı faydalanılmakla beraber, konutların ısıtılmasında ve seracılıkta kullanılmaktadır.

Fotoğraf 1. 9. Simav Eynal’da Bulunan Jeotermal Kuyusu (<http://www.kutav.org.tr>).

Jeotermal enerji ile merkezi ısıtma sistemi 1985 yılından sonra Simav’da bulunan Eynal kaplıcalarında (Fotoğraf 1.9) Belediye ve M.T.A Genel Müdürlüğü’nce açtırılan sıcak su kuyularından çıkan, yüksek sıcaklık ve debideki sıcak suyun kullanılması ile ülkemizde ilk defa jeotermal enerji ile ısınma sağlanmıştır (<http://www.Simav.bel.tr>). Simav ilçesinde 2700 konut, jeotermal enerjiden ısınma amaçlı olarak faydalanmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 253). Eynal kaplıcasından seracılıkta da faydalanılmaktadır. Kaplıcanın yakınında bulunan 130 dekar sera arazisinde domates, salatalık ve kesme çiçek üretimi yapılmaktadır (Kütahya 2002, 2002: 433).

Tablo 1. 30. Kütahya İlinde Bulunan Jeotermal Sahalar.

Jeotermal Alanı	Sıcak Su Kaynağının Adı	Kaynak			Sondaj			Kullanım Alanı	Kurulu Tesis
		Sıcaklık (C ⁰)	Debi (Litre/s)	Potansiyel(MWt)	Sıcaklık (C ⁰)	Debi (Litre/s)	Potansiyel(MWt)		
Simav-Eynal Çitgöl – Naşa	Eynal	60–96	3,5	0,89	142-162	374	199,61	Kaplıcadan Simav'ın ısıtılmasında, Endüstriyel Kullanımda	Kaplıca Sera, Pompa, merkezi
	Çitgöl	77-83	2	0,40	97	32	8,30	Kaplıcada	Kaplıca
	Naşa	43-63	2	0,24	42	2	0,06	Kaplıcada	Kaplıca
Gediz Abide	Gediz	34-76	80	13,73	78-97	137	35,55	Kaplıca'da, Gediz'in ısıtılmasında	Kaplıca Pompa Merkezi
Murat Dağı	Murat Dağı	34-42	22,63	0,70				Kaplıcada	Kaplıca
Yoncalı	Çelik Dübecik Yoncalı	32-41	28,69	0,72	40-42	92	2,70	Kaplıcada	Kaplıca
Emet-Yenice köy-Dereli	Emet Yeşil	43-47	17	0,85	44-47	26,5	1,33	Kaplıca'dan Emet'in ısıtılması	Kaplıca Pompa Merkezi
	Yenice köy	43-46	9,75	0,45				Kaplıcada	Kaplıca
	Dereli	38-40	286,9	5,40				Kaplıcada	Kaplıca
Tavşanlı	Göbel	32	10					Kaplıcada	Kaplıca
Ilıca Harlek	Ilıca	30-43	46	1,54				Kaplıcada	Kaplıca

Kaynak: Yıldız, 2003: 197.

1.3.6. Ulaşım

Kütahya İç Anadolu'yu Ege'ye, Marmara Bölgesi'ni ise Ege ve Akdeniz bölgelerine bağlayan kara ve demiryollarının kavşağında yer almaktadır. İl kuzey-güney transit taşımacılığının güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Kütahya İstanbul-Antalya karayolu üzerindedir. Kütahya ili, gelişmekte olan bir sanayiye ve zengin maden yataklarına sahip olmasından dolayı, yoğun karayolu ve demiryolu trafiğine sahiptir. İlerdeki karayolları ağı toplam 972 km olup, bu yolun 538 km'si devlet yolu ve 434 km'si de il yoludur. Devlet yolunun tamamı asfalt, il yolunun ise % 90'ı asfalt kaplama, % 9'u stabilize kaplama ve % 1'i de parke yoldur. Ayrıca ilde geniş bir demiryolu hattı bulunmaktadır. Yük ve yolcu taşımacılığında yoğun bir trafiğe sahip olan ilin, demiryolu hattı, Seyitömer ve Tunçbilek Linyit İşletmeleri ile bağlantılıdır (Kütahya 2002, 2002: 259–260).

Araştırma sahasında kent içi ulaşım, karayolu ile sağlanmakta olup, herhangi bir raylı sistem kullanılmamaktadır. Kent içi yollarda da sık sık bakım çalışmaları yapılmaktadır.

İlin İstanbul, Denizli, Ankara, İzmir ve Adana'ya ulaşımı sağlayan karayollarının kavşak noktasında bulunması, yolcu potansiyelinin de artmasına sebep olmuştur. Ucuz bir ulaşım sağlayan demiryollarının bölge ulaşımında önemi büyüktür. Hızlı tren projelerinin yakın zamanda Kütahya'da da başlatılması, ilde ulaşımın gelişmesi adına faydalı olacaktır

1.3.7. Sanayi

Mustafa Kemal Atatürk'ün teşviki ile 1926 yılında kurulan Sümerbank Kiremit Fabrikası ilde açılan ilk sanayi kuruluşudur. İlerde gerçek sanayileşme süreci ise 1950'li yıllarda başlamış ve önemli tesisler devlet eliyle yapılmıştır (Kent Tarihi Müzesi Broşürü: 14). Sanayileşme sürecinde ilin çevre illere nispeten geride kaldığı söylenebilir, fakat son dönemlerde art arda organize sanayi bölgelerinin açılmasıyla sahaya önemli yatırımlar yapılmış ve sanayi alanın da önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlerde yer altı ve yer üstü kaynak bolluğu ve kaliteli toprak varlığından dolayı öncelikle taşta toprağa ve madencilığe dayalı sanayi, ormanlarının bolluğu sebebi ile ormancılığa dayalı sanayi, tarım ve hayvancılığın önemli geçim kaynaklarından olmasından dolayı

hayvansal ve tarımsal ürünlerin işlendiği sanayi kuruluşlarının artırılması gerektiği söylenebilir.

İlin topraklarının yaklaşık % 53'ünün ormanlarla kaplı olması ve tarıma elverişli arazilerin toplam arazi içinde % 34'lük bir orana sahip olması ve nüfusun büyük çoğunluğunun bu alanlarda çalışması, aslında bu alanlarda büyük bir verim ve gelir düşüklüğü yaşandığını göstermektedir. Bundan dolayı sahanın var olan bu potansiyeli, daha etkili bir şekilde değerlendirilmeli ve bu alanlar yeni yatırım teşvikleriyle desteklenmelidir. İlde sanayi sektörüne girdi oluşturan bu sektörlerde kaliteli üretim ve süreklilik sağlanmalıdır (Kütahya 2002: 2002: 269).

Araştırma sahasında kamu ve özel sektöre ait sanayi kuruluşları bulunmaktadır. Genel olarak ekonomisinin tarıma dayalı olduğu bilinen ilin, madenler yönünden zengin olması, ilde madencilik sektörüne dayalı sanayi kuruluşlarının çoğalmasına sebep olmuştur. Sanayi alanında bugün bir kısmı özelleştirilmiş, Kamu İktisadi Teşebbüsleri bulunmaktadır. Bu işletmelerden bazıları; Garp Linyitleri İşletmeleri, Seyitömer Linyit İşletmeleri, Eti Holding Bor İşletmeleri, Tunçbilek ve Seyitömer Termik santralleridir. İlde şeker, azot, gübre, porselen, gümüş, karo ve çinicilik alanlarında da özel sektöre ait büyük sanayi kuruluşları vardır. Kütahya özellikle seramik, porselen ve çini sanayi sektöründe ön plana çıkan bir kenttir. İlde bu sektörlerde faaliyet gösteren 37 firma bulunmaktadır. Bu firmaların tamamı merkez ilçede bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 345).

Kütahya ili şehirleşme oranı, yıllık nüfus artışı, kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla ve sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdam içerisindeki yeri bakımından Türkiye ortalamasının altındadır. Tarım kolunda çalışan nüfusun toplam istihdama oranı ise Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır (Bölgesel Göstergeler TR 33, 2010).

İle yapılacak özel sektör yatırımları, yaşanan işsizliğe çözüm olacaktır. İlde çeşitli alanlarda özel ve devlet kuruluşu şeklinde, aktif durumdaki toplamda 456 adet sanayi kuruluşunda 23.385 kişi istihdam edilmektedir. Özel sektöre ait 451 sanayi kuruluşunda 17.494 kişi, kamuya ait 5 sanayi kuruluşunda ise 5891 kişi çalışmaktadır. İlde organize sanayi bölgeleri de mevcuttur. Bunlardan Kütahya Organize Sanayi Bölgesi'nde 2000 kişi, Gediz Organize Sanayi Bölgesi'nde ise 19 firmada 168 kişi istihdam olunmaktadır. Tavşanlı ve Simav ilçelerinde de organize sanayi bölgeleri açılmıştır ve

geliştirilmektedir. Ayrıca Kütahya –Eskişehir karayolu üzerinde bulunacak olan Kütahya ikinci organize sanayi bölgesinin kuruluş çalışmaları devam etmektedir. Simav ilçesine de tarıma dayalı, seracılık organize sanayi bölgesinin kurulabilmesi için çalışmalar sürmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 259–261).

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASINDA TURİZMİN TEMEL UNSURLARI

2.1. DOĞAL ÇEKİCİLİKLER

Kütahya kendine özgü doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklere sahip bir ildir. Ayrıca ilde en önemli turizm türü olan termal turizm ile uyum sağlayabilecek pek çok alternatif turizm türüne imkân verecek potansiyel bulunmaktadır.

Kütahya ili, sahip olduğu doğal güzellikleri ve zengin kültürel mirası, yaylaları ve sıcak su kaynakları ile turizm oluşumu ve gelişimi için avantajlı bir bölgedir. Çeşitli yükseltilerde bulunan yaylaların yer aldığı bölge, bu özelliği ile kamp yapma, yürüyüş ve yaz aylarında yapılan yayla şenliklerine imkân verirken, her biri farklı hastalıklara şifa olabilen sıcak su kaynakları da termal turizme olanak sağlamaktadır.

Yörede yaz aylarında günübirlik rekreatif faaliyetler için geniş mesire alanları ve sıcak su kaynaklarının yanı sıra soğuk su kaynakları da bulunmaktadır

Yürüyüş, bisikletli, ya da atlı doğa gezintisi için uygun olan Frig Vadisi, aynı zamanda, Kapadokya'yı anımsatan peri bacalarının da yakından görülebileceği bir mekândır (Tunçoğlu, 2008: 71).

2.1.1. Jeomorfolojik Çeşitliliğin Turizm Amaçlı Kullanımı

2.1.1.1. Yayla Alanları

Ülkemiz genel olarak deniz-kum-güneş potansiyeli ile ancak yılın belli dönemlerinde turist çekebilmektedir. Bu bağlamda öncelikle Akdeniz ve Ege kıyıları ve daha sonra da Marmara ve Karadeniz kıyıları yaz mevsiminde yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir (Şahin, Doğanay, Özcan, 2005: 450).

Ülkemizin her yöresinin kendine has çok farklı doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel zenginlikleri bulunmaktadır. Ülkemiz yalnızca yaz sezonu ile sınırlı kalan kıyı turizmi ile birlikte, çeşitli alternatif turizm imkânlarına da sahiptir. Bu alternatif turizm olanaklarından birisi de yayla turizmidir.

Yaylalar ülkemizde yer alan geçici yerleşmelerden birisidir. Yaylalar yaz aylarında köylülerin hayvanlarını otlatıp, sütlerini ve yünlerini değerlendirdikleri yerler

olarak bilinir. Yaylalar aynı zamanda ülkemizin sıcak kesimlerinde yöre halkının serinlemek amacıyla da çıktığı yerlerdir (Şahin, Doğanay, Özcan, 2005: 331).

Günümüzde ise yaylaların bir kısmı, turistik amaçlarla ön plana çıkmaktadır. Son zamanlarda birçok ünlü yayla, alt yapılarının da tamamlanmasıyla iç ve dış turizme hizmet eder hale gelmiştir. Yaylalar barındırdıkları gölleri, ırmakları, dereleri ile tarihi ve kültürel özelliklerinden dolayı dağ ve doğa yürüyüşleri, rafting, kış sporları, av sporu, sportif olta balıkçılığı ve çim kayağı gibi çok çeşitli turistik faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekanlardır (Öztaş, 2002: 28).

Kütahya ili, bir yaylalar memleketidir (Tablo 2.1). İlde çeşitli yükseltilerde çok sayıda yayla bulunmaktadır. Bu yaylalar flora ve fauna çeşitliliği, şifalı suları ile eşsiz güzelliklere sahiptir. Sahada bulunan bu yaylaların ulaşım, konaklama, altyapı gibi fiziksel eksikliklerinin giderilmesi halinde yöre turizmine önemli katkıları olacağı açıktır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 45).

Kentteki yaylalar, insanları şehrin gürültüsünden ve sorunlarından uzaklaştıran, temiz havası ve suyu, göz alabildiğince yeşil doğası ile gidenleri rahatlatıcı özelliklere sahip mekânlardır. Yöre halkı ildeki bazı yaylaları, hafta sonları rekreatif amaçlı olarak tercih etmektedir. Kütahya'daki yaylalar özellikle yaz mevsiminin gelmesiyle birçok şenliğe de ev sahipliği yaparak, yöre halkını bir araya toplayarak eğlenceli vakit geçirmelerini sağlayan ortamlardır. Bu şenliklerde aynı zamanda köylerde üretilen yöresel gıda ürünleri ve el sanatı ürünler satışa sunulmakta, böylece yöre halkının geçimine katkı sağlanmaktadır.

Tablo 2. 1. Kütahya İlinde Bulunan Yaylaların İlçelere Göre Dağılışı.

İlçenin Adı	Yaylalar
Merkez	Söğüt Yaylası, Uluköy Yaylası, Suludere Yaylası, Ketenova Yaylası, İniköy Yaylası, Çamlıca Yaylası, Bayat Yaylası, Kirazlı Yaylası
Aslanapa	Ermez Yaylası
Domaniç	Çatalalıc Yaylası, Durabey Yaylası, Kocayayla Yaylası, Safa Yaylası, Karagöl Yaylası, Çukurca Yaylası
Emet	Sarıalan Yaylası, Küreci Yaylası, Alanoluk Yaylası, Katrandağı Yaylası, Alıç Yaylası, Tetik Yaylası, Cevizli Yaylası, Mümye Yaylası, Karataş Yaylası, Kovalı Yaylası, Başmaklı Yaylası
Gediz	Akdağ Yaylası, Kozaklı Yaylası, Cevizli Yaylası, Karaötek Yaylası, Avlutepe Yaylası, Kıroluk Yaylası, Söbalan Yaylası, Sarıçiçek Yaylası, Kurudere Yaylası, Kartaltepe (Zirve) Yaylası, Muratdağı Yaylaları
Simav	Gölcük Yaylası, Söğüt Yaylası, Korucuk Yaylası, Alıçlı Yaylası, Gebeoluk Yaylası, Çeyrekçe Yaylası, Dokuzcan Yaylası

Kaynak: Egev Vakıf İl Raporu: 32

Çok sayıda yaylanın bulunduğu ilde, ulaşımı ve diğer olanakları gelişmiş, turistik amaçlı kullanılabilen yaylalardan bazıları şöyledir;

Gediz Muratdağı Yaylaları: Muratdağı, İç Anadolu çanağı ile Ege bölümünün ova ve dağlık kütleleri arasındaki eşik alanı üzerinde yer almaktadır. Yüksek olan dağın eğim değerlerinin azaldığı kısımlarda yaylalar bulunmaktadır. Muratdağı yaylaları, farklı adlarda, çok sayıda yayladan oluşmaktadır (Fotoğraf 2.1). Bu yaylaların başlıcaları; Gökoluk, Belediye, Dokuzçam, Kirazlı ve Kıcıroğlu'dur. Diğer yaylalara göre fiziksel olanaklar açısından daha iyi bir durumda olan bu yaylalar, Gediz ilçesine yaklaşık 30 km uzaklıkta bulunmaktadır. Muratdağı 2309 metre ile bölgenin en yüksek noktalarından biridir ve burada bulunan yaylalar, ildeki diğer yaylalara göre daha yüksektir (Özav, 1995: 58).

Muratdağı'ndaki yaylalar, kestane, meşe ve çam gibi çeşitli türde ağaçlardan oluşan ormanlara sahiptir. Ülkemizin zengin bitki örtüsü çeşitliliğine sahip alanlarından biri olan Kütahya ilinde, 40 familyaya ait 285 tür bulunmaktadır. Muratdağı'nda ise

orman örtüsü içinde, 1900- 2100 m rakımlarda, 15 çeşit endemik türde bitkinin yetiştiği bilinmektedir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 58).

Muratdağı'nda şifalı su kaynakları da bulunmaktadır. Kaplıcalar dağın batı yamacında 1550–1700 metre yükseltileri arasındadır. Soğuk su kaynakları açısından da zengin olan sahada özellikle Kartal, Sarıçiçek, Tahtaoluk ve Arapoğlu yaylalarındaki soğuk su kaynakları önemlidir (Fotoğraf 2.1, Özav, 1995: 19).

Alt yapısı tamamlanmış olan Muratdağı yaylalarında, kaplıcalardan faydalanmak isteyenler için tesisler ve izci kampı bulunmaktadır. Bölge yayla ve dağ turizmi, trekking, tırmanma, kış turizmi ve kampçılık faaliyetleri için de oldukça uygundur (Kütahya 2002, 2002: 22).

Fotoğraf 2. 1. Gediz Arapoğlu Yaylası (<http://www.gediz.gov.tr>).

Gölcük Yaylası: İlin güneybatısında bulunan Gölcük Yaylası, Simav ilçe merkezine 10 km uzaklıktadır. Yaylanın ortasında bulunan Gölcük Gölü, çam ormanları içerisinde Abant Gölü'nü andıran görüntüsüyle eşsiz bir doğal güzelliğe sahiptir. Alt yapısı tamamlanmış olan Gölcük Yaylası, hafta sonları yöre halkının akınına uğramaktadır. Yayla, 1450 m yükseklikte olup, önemli bir piknik alanıdır (Egev Vakıf İl Raporu: 32).

Domaniç Yaylası: Osmanlı devletinin temellerinin atıldığı Domaniç Yaylası, Osmanlı'nın ilk yaylağıdır. Kayı boyu, Söğüt'ü kışlak, Domaniç Yaylası'nı ise dinlenme, hayvanlar otlatma gibi işleri için yaylak olarak kullanmıştır. Ertuğrul

Gazi'nin annesi, Osman Gazi'nin ninesi Hayme Ana'nın türbesi de Domaniç'in Çarşamba köyünde bulunmaktadır. İlk defa 1970 yılında başlayan "Hayme Ana'yı Anma ve Göç Şenlikleri" her yıl eylül ayının ilk pazar gününde, Domaniç'in Çarşamba köyünde düzenlenmektedir. Çevre il ve ilçelerden pek çok insanın da katıldığı şenliklere, zaman zaman devlet büyükleri de katılmaktadır (Dinçel, 2009: 65).

Tetik Yaylası: Emet ilçe merkezine 20 km uzaklıktaki Tetik Yaylası muhteşem doğası ile gelenleri büyülemektedir (Fotoğraf 2.2). Yaylada çam ormanları arasında bulunan Orman İşletme Müdürlüğü'ne ait dinlenme tesisi, günde 1800–2000 kişiyi ağırlayabilecek kapasiteye sahiptir (www.emet.gov.tr).

Fotoğraf 2. 2. Tetik Yaylası (<http://www.emet.gov.tr>).

2.1.1.2. Mağaralar

Doğal süreçlerin etkisiyle yer altında oluşan farklı büyüklüklerdeki boşluklara mağara denilmektedir. Ülkemizde çok sayıda mağara bulunmaktadır. Son zamanlarda mağara turizmi konusunda yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Turizm Bakanlığı, ülkemizde bulunan 1000 civarında mağaranın turizme kazandırılmaları yönünde çalışmalarda bulunma kararı almıştır. Mağara turizminde ise temel amaç, bu tür doğal güzellikleri koruyarak turizme kazandırmaktır (Kozak vd., 2008: 22).

Mağaralar heyecan ve eğitim amaçlı turizmi tercih eden turistlere gizemli bir dünya sunmaktadır. Mağaralar merak unsuru olarak çoğu zaman insanların ilgisini

çekmektedir. Araştırma sahasında da doğal yollarla oluşmuş pek çok mağara bulunmaktadır. Fakat bu mağaralar ziyarete açılarak turizme kazandırılmış değildir. Yörede insan eliyle yapılmış mağaralar açısından da Frig halkının yerleşim yeri olan *Frig Vadisi* çok zengindir.

Şaphane Mağarası: Kütahya il sınırları içerisindeki Şaphane Dağı'nda bulunan mağara, 2120 metre yükseklikte yer almaktadır. M.T.A Mağara İnceleme Bölümü'nden mağarayı araştırma amaçlı gelen yetkililer, Şaphane Mağarası'nın rehberler eşliğinde kontrollü bir şekilde turizme açılabilceğini bildirmişlerdir (www.haberler.com).

Yüksek bir konumda yer alan Şaphane Mağarası'nın, hem tırmanış sporuna yönelik hem de mağara turizmine yönelik kullanılması mümkündür.

İnçal ve Kocain Mağaraları: Simav ilçe merkezine 65 km mesafede Örencik köyü yakınlarında bulunan bu iki mağara, 1998 yılında tescillenmiştir. Mağaranın iç kısmı sarkıt, dikit ve damlataşlarıyla kaplıdır. Uzmanlar tarafından incelenen bu mağaraların çevre düzenlemesi yapıldıktan sonra turistik ziyaretlere açılabilmesi için çalışmalar sürmektedir. Simav ilçesinde bu mağaralardan başka, çeşitli yerlerde çok sayıda mağara bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 143).

Naldöken Mağarası: Tavşanlı ilçesi Elmaağacı köyünde bulunan bu mağara, 1999 yılında tescillenmiş ve ilde bulunan doğal sit alanları içerisinde yer almaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 143).

2.1.2. Bitki Örtüsü Özelliklerinin Turistik Çekicilikler Olarak Değerlendirilmesi

2.1.2.1. Mesire Yerleri

Yöre bol yeşil alanları, sulak yaylaları, çam koruları ve bakir tabiatı ile rekreasyon alanları açısından zengindir (Tablo 2.2). Yöre halkı mart ayından sonra havaların ısınması ile özellikle tatil günlerinde vaktini mesire yerlerinde geçirmektedir. Kütahya'da yazlar sıcak geçmektedir. Yaz sıcaklarından bunalan halk, akarsu kenarlarında bulunan yeşil alanlara giderek, ailesiyle birlikte vakit geçirmektedir. Yöre halkının bu yoğun talebinden dolayı, mesire yerlerinde öğleden sonra yer bulmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Kütahya'da önceleri, belli günlerde belirlenmiş mesire yerlerine gidilerek yöre halkı tarafından şarkılı, ritimli yöresel oyunlar oynanıp, türküler

söylendiği, böylece hoşça vakit geçirildiği bilinmektedir, ancak günümüzde böylesi etkinliklerin birçoğunun unutulduğu, devam ettirilen bazı etkinliklerinde unutulmaya yüz tuttuğu hatta birçoğunun da unutulduğu anlaşılmaktadır (Erdem, 1937: 3–4).

Tablo 2. 2. İlde Koruma Altına Alınmış Sahalar.

İLÇENİN ADI	SAHANIN ADI
Merkez	Enne Orman İçi Dinlenme Yeri
Merkez	Anasultan Orman İçi Dinlenme Yeri
Merkez	Tavşanlı Premidial Karaçam Alanı
Merkez	Orman İçi Dinlenme Yeri
Gediz	Murat Dağı Merkez Orman İçi Dinlenme Yeri
Gediz	Murat Dağı Altıkulaç Çamı
Simav	Gölcük Orman İçi Dinlenme Yeri
Tavşanlı	Çatak Mevkii

Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 34

Çamlıca: Şehrin batısında, şehir merkezine yaklaşık 7 km uzaklıkta bulunan Çamlıca mesire alanı, 20 hektarlık bir sahada orman içi dinlenme yeri olarak düzenlenmiştir. 1964 yılında mesire yeri olarak yapımına başlanan alan, 1973 yılında kullanıma açılmıştır. Asfalt bir yol ile ulaşılabilen mesire yerinde, girişler kontrollü olup, elektrik, su, tuvalet sorunu bulunmamaktadır. Hafif engebeli bir araziye sahip olan mekân, çam ormanları ile kaplıdır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 150) .

Çamlıca mesire alanı şehre yakınlığı sebebi ile ilkbahar ve yaz mevsiminde, halkın hafta sonlarında dinlenme, eğlenme amacıyla tercih ettiği başlıca yerlerdendir. Çam ormanlarının güzel görüntüsü ve hoş rayihası içinde güzel bir ortama sahip olan saha, kış mevsimindeki görüntüsü ile de görülmeye değerdir.

Hıdırlık: İl merkezine çok yakın mesafedeki mesire yerlerinden birisidir. Virajlı, asfalt bir yol vasıtası ile Hıdırlık Tepesi'ne ulaşmak mümkündür. Şehrin ayaklar altına serildiği, eşsiz bir manzarası vardır. Çevre düzenlemesi yapılmış olan mekânda kır kahvesi bulunmaktadır. Yöre halkının sıcak yaz günlerinde ve yaz akşamlarında çıktığı Hıdırlık Tepesi'nde, her yıl ağustos ayında uçurtma şenlikleri düzenlenmektedir.

Hisar: Kütahya Kalesi'nin bulunduğu yer olan bu tepe, güzel havalarda yöre halkının rekreasyon amaçlı tercih ettiği yerler arasındadır. Çam ağaçları ile çevrili tepe güzel bir piknik alanıdır. Ayrıca kalenin içinde yaz-kış açık halde bulunan çay bahçesi vardır. Kütahya şehrinin tamamının görülebildiği bu mekan, yöre halkı ve yöreye dışarıdan gelenlerin en gözde mekanıdır denilebilir (Fotoğraf 2.3).

Fotoğraf 2. 3. Kütahya Kalesi'nin İçinde Bulunan Çay Bahçesi.

Gölcük: Orman içi dinlenme yeri olarak kullanılmakta olan Gölcük mesire alanı, Gölcük Yaylası'nda bulunmaktadır. Simav-Emet yolu üzerinden ulaşılabilen sahada, küçük bir göl bulunmaktadır. Göl manzarası ve göl kenarında bulunan uzun karaçam ağaçlarının oluşturduğu görüntü ile burası harika bir dinlenme yeridir. Sahada çocuk oyun alanı ve basketbol sahası gibi tesislerde mevcuttur.

Kuruçay Göleti: Tavşanlı ilçe merkezine 7 km uzaklıkta bulunan bir mesire yeridir. Gölette olta balıkçılığı da yapılabilmektedir (Egev Vakıf İl Raporu: 34).

Ilıcaksu (Sarıköz) Mesire Yeri: Domaniç ilçesine 5 km mesafede bulunan Ilıcaksu (Sarıköz) mesire alanının ortasında, suların birikmesiyle küçük bir göl oluşumu görülmektedir. Çevresinde yer alan yeşilliklerle beraber, göl manzarası da mesire yerine ayrı bir güzellik kazandırmıştır. Yöre halkının rekreatif faaliyetlerde tercih ettiği Ilıcaksu mesire yerinde, alabalık tesisleri de bulunmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 72).

Yoncalı: Yoncalı mesire alanı, il merkezine yakın bir mesafededir. Sahada çevre düzenlemesi tamamlanmış, geniş bir piknik alanı bulunmaktadır. Yoncalıda kaplıca ve kür merkezi de bulunmaktadır. Aynı zamanda bir yerleşim yeri olan Yoncalı'ya piknik için gelen halk, kaplıcalardan da faydalanmaktadır. Yoncalı bu özellikleri ile yöre halkı tarafından hafta içi ve hafta sonları yoğun ilgi görmektedir.

Yörede bunlardan başka mesire yeri olarak Kırklar, Kumarı ile Porsuk ve Enne barajları da ilgi çekmektedir.

2.1.2.2. Milli Parklar ve Tabiat Parkları

Vakıf Çamlığı: Saha Tavşanlı ilçesi, Vakıf köyü sınırları içerisinde kalmaktadır. Vakıf Çamlığı'na, Kütahya- Tavşanlı karayolunun 28. kilometresinden ayrılan bir yol takip edilerek, yaklaşık 12 km sonra ulaşılabilir. Çamlık Vakıf köyüne 2 km mesafededir. Değirmendere Deresi'nin sularıyla beslenen saha 685 ha'dır. 1988 yılında tescillenerek koruma altına alınmış alanda, karaçam ormanları bulunmaktadır. Bu karaçam ormanları içinde, nesli tükenme tehdiyle karşı karşıya olan endemik *Ehrami Karaçamı* ve yalnızca ülkemizde yetişen bir tür olan *Ebe Çamı* da bulunmaktadır. Vakıf Çamlığı'nda karaçamlardan başka ardıç, ıhlamur, titrek kavak ve söğüt ağaçları vardır. Sahada tilki, domuz, tavşan, keklük gibi yabani hayvan türlerini görmek de mümkündür (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 156).

Kaşalıç Tabiatı Koruma Alanı: Domaniç ilçesi Durabey köyünde bulunan alan, ilçeye 7 km uzaklıktadır. Karadeniz orman ekosisteminin özelliklerini taşıyan saha, fauna ve flora yönünden oldukça zengindir. Kayın, karaçam, meşe ve titrek kavak alanda rastlanan başlıca ağaç türlerindedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 156).

2.1.2.3. Anıt Ağaçlar

Uzun yıllar canlı kalmalarından dolayı pek çok tarihi olaya tanıklık eden ağaçlara anıt ağaçlar denilmektedir. Anıt ağaçları paha biçilemez yapan bu özellik, onları birer turistik çekim merkezi haline getirmektedir. Ülkemizde pek çok anıt ağaç bulunmaktadır. Kütahya ilinde de anıt ağaç olabilecek niteliklere sahip keşfedilmeyi bekleyen ağaçlar vardır. Bu ağaçlar anıt ağaç olarak tescillenip yöre turizmine hizmet edecekleri günü beklemektedirler. Bu anıt ağaçlardan en önemlileri şunlardır;

Beşik Çamı (Mızık Çamı): Tarihi *Beşik Çamı*, diğer adıyla *Mızık Çamı*, Domaniç ilçesine bağlı Domurköy’de bulunmaktadır. Halk arasında anlatılanlara göre, Hayme Ana’nın torunu olan Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey, bebekliğinde bu ağacın dallarında kurulan, salıncakta sallanırmış, çoğunlukla da aynı ağaçta beşik kurulup sallandığı için zamanla Osmanbey ile karaçam türü olan bu ağaç birlikte anılır olmuşlar. Ağacın bu öyküsü yöre halkı arasında anlatıla anlatıla günümüze kadar ulaşmıştır. Halk arasında bu ağaca zarar veren kişinin mutlaka cezalandıracağı inancı vardır. Bu inanış ağacın uzun yıllar kesilmeden muhafaza edilerek, günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’na yapılan başvurular sonucunda, tarihi Beşik Çamı 1988 yılında anıt ağaç olarak tescillenerek turizme kazandırılmıştır. Tarihi çam, 1980 yılında hayatiyetini kaybetmiş, bir süre daha kuru bir halde ayakta kalmıştır. Ancak yörede 1988 yılında yaşanan şiddetli rüzgârın etkisiyle Beşik Çamı devrilmiştir. Halen yatık halde bulunan ağaç, hava olaylarından korunacak şekilde üstü kapatılarak verniklenmiş ve çevresine parmaklıklar konulmuştur (Fotoğraf 2.4). Boyu 11 metre olarak ölçülen Beşik Çamı’nın, 1980 yılında yapılan incelemelerde yaşı 743 olarak tespit edilmiştir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 129).

Fotoğraf 2. 4. Beşik Çamı (<http://web.ogm.gov.tr>).

1000 Yıllık Kestane Ağacı: Türkiye’nin en yaşlı kestane ağacı olarak da bilinen bu anıtsal ağaç, şehre yaklaşık 7 km mesafedeki Kumarı köyünde bulunmaktadır. Köyde anıtsal nitelikte üç adet kestane ağacı bulunmaktadır. Bu üç ağaçta 1995 yılında

tescillenerek koruma altına alınmıştır. Özellikle bir tanesi 20 metreyi bulan boyu ve 8 metreyi bulan çevresi ile bin yıldır ayakta durmaktadır (Fotoğraf 2.5). Halen hayatini devam ettiren kestane ağaçları meyve vermektedirler (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 72). 1000 yıllık kestane ağacının Bizans, Selçuklu, Germiyanogulları ve Osmanlı dönemlerine şahitlik ettiği muhtemeldir.

Fotoğraf 2. 5. 1000 Yıllık Kestane Ağacı.

Çınar Ağaçları: Kütahya il merkezinde şaşırtıcı yükseklikleri ve ihtişamlarıyla ayakta duran çok sayıda çınar ağacı bulunmaktadır. Şehir merkezinde boy boy sıralanan bu asırlık çınarların, tescillenerek koruma altına alınmaları gerekmektedir.

2.1.2.4. Av Hayvanları Koruma ve Üretim Sahaları

Araştırma sahasında bulunan bu alanlar, 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu ile Çevre ve Orman Bakanlığı'nca belirlenen “Yaban Hayatı Koruma Sahaları ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları” olarak belirlenmiştir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu. 2009: 133).

Bu sahalarda av turizmi açısından önemli yerlerdir. Bu sahalarda yetiştirilen çeşitli av hayvanları, daha sonra doğaya bırakılarak bilinçli ve eğitilmiş bir şekilde doğaya zarar vermeden yapılacak av turizmine imkân sağlamaktadır (Kozak vd., 2008: 23–24).

Altıntaş Toy Kuşu Koruma ve Üretim Sahası: Anadolu'nun en büyük kuşlarından biri olan Toy Kuşları (Fotoğraf 2.6), dünyada yalnızca Kütahya ile Altıntaş

arasındaki Kuyucak, Yalnızsaray, Pusan köyleri arasında yetişmektedir (Şenol, 2008: 131).

Fotoğraf 2. 6. Toy Kuşu (<http://tr.wikipedia.org.>).

Kütahya ilinin güneyinde bulunan Kocarçay'ın oluşturduğu Altıntaş Ovası, Anadolu'da kalan son Toy kuşlarının (Otis tarda) üreme alanlarından biri haline gelmiştir. Toy kuşları, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Merkez Av Komisyonu kararı ile koruma altına alınan ve nesli yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kuş türlerindedir. Kanatları açıldığında uzunluğu 220 cm'yi bulan Toy kuşlarının bulunduğu bu sahada, Çil Keklik, Kınalı Keklik, Tavşan, Tilki, Şahin ve Atmaca gibi türler de bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 136–137).

Birleşmiş Milletler GEF Küçük Destek Programı'nın bir süre (UND/GEF/SGP) proje destekçisi olduğu Altıntaş Toy Kuşu Koruma ve Üretim Sahası, Toy kuşlarını kendi doğal yaşam alanlarında gözlemlemek isteyen kuş gözlemcileri için oldukça önemli bir alandır (www.kad.org.tr).

Çatak Yaban Hayatı Geliştirme Sahası: Önemli av hayvanlarından biri olan geyiğin, doğal yaşam ortamı olan Tavşanlı ilçesine bağlı Balıköy'e 10 km mesafede bulunan Çatak Ormanları, 1987 yılından bu yana geyik üretim istasyonu olarak kullanılmaktadır. Geyik üretim istasyonunda yetiştirilen geyiklerin daha sonra çevre avlamlara ve koruma alanlarına yerleştirilerek, sayılarının artırılması planlanmaktadır. Araştırma sahsında Çatak Ormanlarından başka Sabuncupınar yöresi, Gediz-Muratdağı

ve Şaphane Dağı Merkez Av Komisyonu ve Milli Parklar Başmühendisliği tarafından geyik üretim alanı olarak belirlenmiştir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 133–134).

Türkmendağı Yaban Hayatı Geliştirme Sahası: Kütahya merkeze bağlı İncik, Kaşören, Güllüdere, Yumaklı ve Bayat köylerini kapsayan bu ormanlık alanda, doğal yaşam ve yetişme sahasında geyik üretimi yapılmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 135).

2.1.3. Hidrografik Kaynakların Turistik Çekicilikler Olarak

Değerlendirilmesi

Araştırma sahası jeotermal kaynaklar açısından oldukça zengindir. Termal kaynaklar genelde fay hatlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kütahya’da bulunan bazı termal kaynaklarda bu faktörün etkisi bulunmaktadır (Özav, 1994: 236).

Jeotermal sular, yerkürenin iç kesimlerine sızarak burada hararet, basınç ve mineral yönden zenginleşen ve tekrar yeryüzüne su ve buhar karışımı halinde dönüşü olan kaynaklar olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ise bu kaynaklardan tarım sektöründen turizm sektörüne, elektrik üretiminden, ısınmaya kadar pek çok sahada faydalanılmaktadır (Çavuş, 1994: 49-50).

Jeotermal enerji ucuz, yenilenebilir ve çevre dostudur. Bu özellikleri sebebi ile önemli bir kaynaktır. Yörede kullanım alanı yalnızca turizm olarak kalmayan Jeotermal enerji, Simav ve Gediz ilçelerinde seracılık faaliyetlerinde ve özellikle Simav’da konutların ısıtılmasında kullanılmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 403).

Araştırma sahasında; Emet Yeşil ve Kaynarca Kaplıcaları, Gediz Ilıcasu Kaplıcaları, Gediz Muratdağı Kaplıcaları, Simav Eynal, Çitgöl ve Naşa Kaplıcaları, Hisarcık Esire Kaplıcaları, Kütahya Ilıca kaplıcaları ve Tavşanlı Göbel Kaplıcaları Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca Termal Turizm Merkezi olarak ilan edilen jeotermal sahalardır. Bunlardan başka yöre halkının ve çevreden gelenlerin sıkça kullandığı diğer kaplıcalar; Yoncalı Kaplıcaları, Emet Dereli Kaplıcaları, Emet Samrık Kaplıcaları, Hisarcık Hamamköy Kaplıcaları ve Yukarı Yoncağaç Mürdesenk Suyu’dur.

2.2. BEŞERİ ÇEKİCİLİKLER

Medeniyetlerin beşiği durumundaki Kütahya, günümüze ulaşana kadar topraklarında birçok medeniyeti barındırmıştır. Kentte bu medeniyetlerin izlerini görmek mümkündür. Kütahya dünyada ve ülkemizde ilk olma özelliğine sahip çeşitli turizm unsurlarını bir arada toplayan bir kenttir.

- Dünyanın bilinen ilk Ticaret Borsa Binası ve ayakta kalmış en sağlam Zeus Tapınağı Çavdarhisar ilçesinde bulunan Aizonai Antik Kenti'ndedir(Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 100–102).
- Kütahya Kalesi, 72 burcu ve sağlam duruşuyla ülkemizdeki en büyük kalelerden biridir (Şenol, 2008: 133).
- Küçük Asya olarak bilinen, Frig Vadisi'nin önemli bir bölümü Kütahya il sınırları içerisinde kalmaktadır.
- Dünyada az sayıda oldukları sanılan ve bilinen en sağlam Amazon Lahdi, 1990 yılında Aizonai Antik Kenti'nde yapılan kazılarda çıkarılmıştır. Lahit, Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 100–102).
- Kütahya Mevlevilik tarikatının en önemli merkezlerinden biridir. Kütahya Mevlevilerinin piri olan Mevlana'nın torunu Ergun Çelebi ise Kütahya Mevlevihane'sinin ilk şeyhidir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 100–102).
- Dünyanın bilinen ilk toplu iş sözleşmesi olan Fincancılar Esnafı Antlaşması, 13 Temmuz 1766 yılında Kütahya'da imzalanmıştır. Anlaşma metni halen Kütahya Çini Müzesi'nde sergilenmektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 100–102).
- Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in ninesi Hayme Ana'nın türbesi Kütahya Domaniç İlçesine bağlı Çarşamba köyünde bulunmaktadır.
- Dünyada Osmanlı Türkçesi ile yazılmış en büyük ikinci taş kitabe, Çini Müzesi'nin girişinde bulunan, Germiyan Beyi II. Yakup'un Taş Kitabesi'dir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 100–102).
- Başkomutan Meydan Muharebesi, Kütahya Zafertepe Çalköy ve Dumlupınar dolaylarında kazanılmıştır.

- Germiyan Beyliği'ne 130 yıl, Osmanlı Anadolu Beylerbeyliği'ne de 391 yıl merkezlik yapan Kütahya şehri, hemen hemen her sokağın da bulunan tarihi bir cami, çeşme, mescit, ya da hamamıyla önemli bir tarih ve kültür şehridir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 100–102).
- Ünlü “Seyahatname” adlı eserin yazarı, gezgin Evliya Çelebi ile fabllarıyla tanıdığımız Ezop'un Kütahyalı olduğu bilinmektedir (Şenol, 2008: 130).

Kentte turizm bilinci yakın zamanda oluşmaya başlamıştır denilebilir. Bölgede kaynakların turizm adına kullanılabilmesi için Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Kütahya Belediyesi gibi kurumlarca tarihi yapılarda kamulaştırma, röleve, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları yapılmaktadır.

Arkeoloji uzmanlarının yaptıkları araştırmalarda saptanan ve tescillenen doğal sit alanı, kentsel sit alanı, arkeolojik sit alanı olan sahalar ile dini, askeri, sivil mimarlık örneği yapılar, merkezde ve diğer ilçelerde yer alan tümülüs, yerleşim, höyük, nekropol alanları ilde toplamda 1284 tanedir. Bölgede daha detaylı yapılacak araştırmalar, kuşkusuz bu sayıyı artıracaktır (Tablo 2.3).

Tablo 2. 3. İlde Tespit ve Tescili Yapılmış Kültür ve Tabiat Varlıklarının İlçelere Dağılışı.

Yeri	Yapı ve Anıtlar	Sit Alanları	Genel Toplam
Merkez	612	82	694
Altıntaş	19	36	55
Aslanapa	3	17	20
Çavdarhisar	5	5	10
Domanıç	8	5	13
Dumlupınar	16	10	26
Emet	3	11	14
Gediz	173	19	192
Hisarcık	3	2	5
Simav	33	16	49
Tavşanlı	181	23	204
2004 Yılı Sonu	1058	226	1284

Kaynak: Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 174.

2.2.1. Askeri Yapılar

Kütahya Kalesi: Yöre halkının “Hisar” olarak adlandırdığı Kütahya Kalesi, şehre hâkim bir noktada, Hisar Tepesi’nde yer almaktadır. Kalenin kitabesi bulunmadığı için de kesin olarak kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kalenin kent tarihinde ve turizmde çok önemli bir yeri vardır. Kütahya kent yerleşimi kale ve çevresinden başlayarak yayılmıştır (Fotoğraf 2.7). Diyarbakır Kalesi’yle benzerlikler gösteren Kütahya Kalesi, 3.5 km’yi bulan çevresi ile ülkemizde günümüze ulaşan en sağlam durumdaki kalelerden biridir (Şenol, 2008: 133).

Antik dönemden beri iskân edildiği düşünülen Kütahya Kalesi Selçuklular, Germiyanogulları ve Osmanlı dönemlerinde yapılan onarım ve eklerle güçlenerek günümüze kadar ulaşabilmiştir. Dört kere onarımdan geçen kale, son olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde detaylı bir onarım geçirmiştir. Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde verdiği bilgilerden, Kütahya Kalesi’nin 72 burcu olduğu ve burçların birbirine çok yakın bulunduğu anlaşılmaktadır. Kalenin burçları genelde iyi durumdadır ancak şehir tarafında kalan doğudaki burçlardan bazıları günümüze ulaşamamıştır. Yukarı, İç ve Aşağı Kale olmak üzere üç bölümden oluşan kalenin Yukarı kale (Kale-i Bala) kısmı, Maruf Mahallesi’nde bulunmaktadır. Kalenin Yukarı Kale kısmında Germiyanoglu Süleyman Şah’ın 1378 yılında yaptırmış olduğu Yukarı Kale (Süleyman Şah) Camisi bulunmaktadır (Kütahya İl Özel İdaresi Dergisi, 2010, sayı:15: 31). Aşağı Hisar Mahallesi’nde bulunan, Aşağı Kale Mescidi (Kale-i Sagir) ise altıgen yapılı tuğladan örülmüş küçük bir mesciddir. Mescidin altında bir su tesisi bulunmaktadır. Bu su tesisinin herhangi bir kuşatma sırasında susuz kalmamak amacıyla yapıldığı düşünülmektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 23).

Bir rivayete göre, 1071 Malazgirt Savaşı’nda Selçuklu Sultanı Alparslan’a yenilen Bizans imparatoru Romen Diyojen cezalandırılarak Kütahya’ya getirilmiş ve Kütahya Kalesi’ne hapsedilmiştir. Burada Bizanslılar tarafından ceza olarak Romen Diyojen’in gözüne mil çekilmiştir. Kaleyi gezmeye gelen yerli ve yabancı turistlere aktarılan bu rivayet, halk arasında günümüze kadar söylene gelmiştir (Tunçoğlu, 2008: 49).

Fotoğraf 2. 7. Kütahya Kalesi.

Kalenin içinde iki adet çeşme, iki adet mescit ve Döner Gazino bulunmaktadır. Yapımı 1973 yılında tamamlanan Döner Gazino, halen restoran olarak hizmet vermektedir. Döner Gazino'nun en önemli özelliği, 45 dakikada bir kendi çevresinde tam dönüş yapabilmesidir. Döner Gazino'da bir yandan yemek yemek bir yandan da göz alabildiğince şehri seyretmek mümkündür. Döner Gazino, şehre gelen yerli ve yabancı turistlerin oldukça ilgisini çekmektedir (Fotoğraf 2.8).

Fotoğraf 2. 8. Kütahya Kalesi İçinde Bulunan Döner Gazino.

Kütahya Kalesi'nin ulaşım yolu ve çevre düzenlemesi, Kütahya Belediyesi tarafından 2006 yılında yapılmıştır. Kötü durumdaki 13 kale burcunun restorasyonu ise

Turizm Bakanlığı tarafından yakın zamanda tamamlanmıştır. Kalenin geri kalan 60 burcunun da restore edilmesi planlanmaktadır.

Araştırma sahasında, şehir merkezinde bulunan Kütahya Kalesi'nden başka turistik çekiciliğe sahip diğer kaleleri ve kale kalıntıları, büyük bölümü Kütahya il sınırları içerisinde kalan Frig Vadisi'nde bulunmaktadır. Bunlardan Tavşanlı ilçesinin 12 km batısında bulunan Deliklitaş Kalesi ve Penteser Kalesi, sığınma ve savunma amaçlı olarak Frigler ve Bizanslılar tarafından kullanılmıştır (Tüfekçi Sivas, 1999: 110).

2.2.2. Kiliseler

Kütahya'nın 17. yüzyıldaki 35 mahallesinden 5'inin azınlık mahallesi olduğu bilinmektedir. Yöre halkının o dönemde de huzur yaşadığı kentte, günümüzde de yerli ve yabancı ayırt etmeksizin kaynaşarak huzur ve güven ortamı içinde yaşadığı söylenebilir (Kent Tarihi Müzesi Broşürleri, 2011).

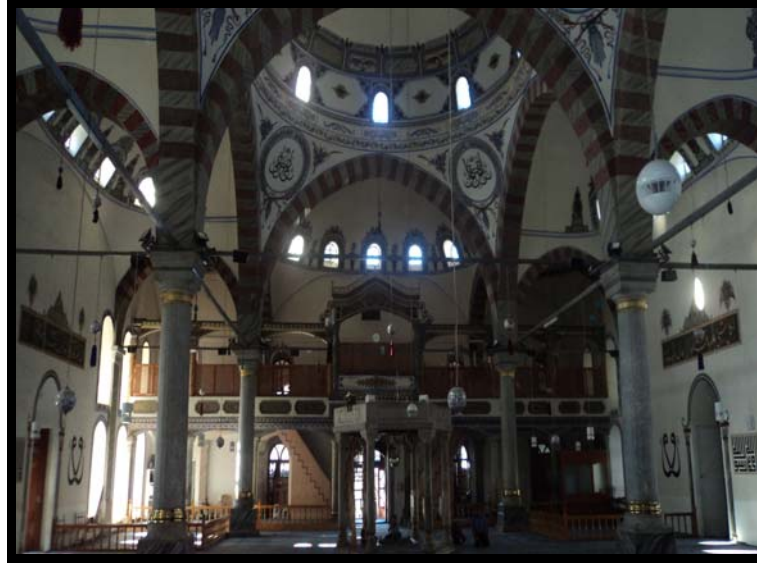
Yenimahalle Rum Kilisesi: Kütahya il merkezinde, İstiklal Mahallesi'nde bulunan ve oldukça eski olduğu bilinen Rum Kilisesi kapalı durumdadır. Eskiden Kızılay Genel Müdürlüğü'ne ait olan kilise, en son 1960 yılında restore edilmiş ve 3 yıl camii olarak hizmet vermiştir. İlde 1970 yılında yaşanan Gediz depreminde, Kızılay'ın deposu olarak kullanılan kilise, sonraları ihmal edildiği için günümüzde yıkılmaya yüz tutmuştur. Belediye'ye 2004 yılında devredilen Yenimahalle Rum Kilise'si dönemin Belediye Başkanının girişimleri üzerine restorasyon programına alınmıştır. Fakat çeşitli sebeplerden proje yarım kalmıştır. Maalesef bu yapı günümüz itibarıyla yöre turizmine kazandırılmış değildir (Tunçoğlu, 2008: 65–66).

2.2.3. Camiler ve Mescitler

Ulucamii: *Yıldırım Beyazıt Camii* adıyla da bilinen caminin yapımına, 1381–1384 yıllarında Yıldırım Bayezid döneminde başlanmıştır. Camii, o dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç karışıklık sebebi ile ancak Musa Çelebi tarafından, 1401 yılında tamamlanabilmiştir. Ulucamii, il merkezinde eski bir mahalle olan Börekçiler Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferi sırasında Mimar Sinan tarafından onarımdan geçirilen Ulucamii, 1893 yılında II. Abdülhamit döneminde tekrar ciddi bir onarım görmüştür. 1893 yılındaki onarım sırasında caminin duvarları temellerine kadar yıkılıp kesme taşla örülmüş, Çavdarhisar'dan getirilen sütunlar ve mermer plakalar kullanılarak, cami kubbeli haliyle son şeklini almıştır.

Şehrin en büyük camisi olan Ulucamii, en son 1960'lı yıllarda küçük tadilatlardan geçerek ve zaman zaman kurşun kaplamaları değiştirilerek günümüze ulaşmıştır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 25).

Caminin içinde, giriş kısmında bulunan şadırvanı ile Ulucamii, Bursa Ulucami'yi andırmaktadır. Şadırvanın üzerinde altı küçük sütun üzerine oturtulmuş ahşap tavanlı bir müezzin mahfili bulunmaktadır (Fotoğraf 2.9). Ulucami'nin iç mekânı geniş ve aydınlıktır. Caminin 3 yöne açılan kapıları, 64 tane penceresi ve yan tarafında küçük bir bahçesi bulunmaktadır. Tarihi dokusunu hala bozulmadan muhafaza eden Ulucami'nin, ana giriş kapısının tam karşısında yaz kış şırıl şırıl akan bir sakahanesi bulunmaktadır. Dikdörtgen yapılı caminin içinde mihrabın sağ tarafında bulunan Kâbe tasvirli çini pano ayrı bir güzelliكتedir. Ulucami'de bu çini panodan başka bir çini işi görülememiştir.

Fotoğraf 2. 9. Ulucami'nin İç Kısmından Bir Görünüş.

Dönenler Camii (Mevlevihane): İl merkezinde bulunan Dönenler Camii, Kapanaltı semtindedir. Yapı, önceleri daha büyük bir alanı kaplarken, Semahane Bölümü'nün 1959 yılında onarılarak camiye çevrilmesiyle Dönenler Camii oluşmuştur. Dönenler Camii, dışarıdan görünümü itibariyle kare planda ve yüksek bir yapıdır (Fotoğraf 2.10). Orta kısımda sekizgen bir kasnak üzerinde kubbesi bulunmaktadır. Kubbenin üzeri kiremit çatı ile kaplanmıştır. İç mekânı aydınlık ve ferah olan caminin tam anlamıyla inşa yılını gösteren bir kitabesi bulunmamaktadır. Caminin içeriye giriş

kapısının tam karşısındaki bir bölümde, Mevlevi büyüklerinin sandukaları yer almaktadır. Caminin giriş kapısı üzerinde çini bir kitabe bulunmaktadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 96).

Fotoğraf 2. 10. Dönenler Camii.

Kütahya'nın, Konya ve Afyon'dan sonra Mevlevilik tarikatının üçüncü büyük merkezi olduğu, çeşitli kaynaklarda aktarılmaktadır. *Asitane* olarak da bilinen Kütahya Mevlevihanesi, önceleri Hezar Dinari Mescidi etrafında inşa edilen Semahane, Dede Hücreleri, Meşruta ve Kütüphane bölümlerinden oluşmaktaydı. Anadolu'da kurulmuş olan üç büyük Mevlevihane'den birisine merkezlik yapan bu yapının, bugün yalnızca Semahane ve Derviş Hücreleri ayakta kalabilmiştir. Günümüzde cami olarak kullanılan bu yapı, 1240'lı yıllarda Mevlana'nın torunu Ergun Çelebi tarafından yaptırılmıştır (Şenol, 2008: 134).

Erken dönem Anadolu Türk mimarisinin en güzide örneklerinden biri olan Mevlevihane, Kütahya'da bir ilktir. Dönenler Camii'nin bitişiğinde İmadüttin Hazer Dinari tarafından yaptırılan Hazer Dinari Mescidi ise Ergun Çelebi'nin buraya defnedilmesiyle birlikte Mevlevihane'nin türbesi haline gelmiştir (Ayaz. Özer, Yeldemez, 2010: 26). Mevlana'nın torunu Ergun Çelebi'den başka, oğlu Sultan Veled de Kütahya'ya gelmiş ve şehri çok beğenerek şu sözleri söylemiştir;

Kütahya'da bir ay kalana ne mutlu...

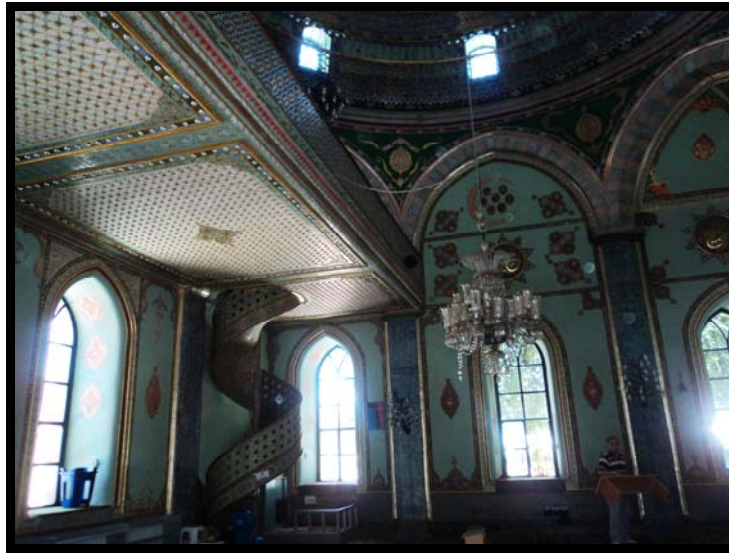
İki ay kalacak olursanız daha fazla müstefid ve münfeyiz olursunuz

Kütahya kusursuz bir güzeldir
 Böyle kusursuz bir güzele zeval olur mu?
 Ya rab bu memlekete kaza bela verme
 Cennet Kütahya'nın ya altındadır ya da üstünde...

Feda olsun Lahor, Keşmir, Tebriz Kütahya'ya demiştir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 96).

Yeşil Camii: Kütahya Mutasarrıfı Fuat Paşa tarafından 1905 yılında yapılan cami, köşk tipi şerefeli binası ile Kütahya'da bir benzeri daha bulunmayan bir camidir (Ayaz. Özer, Yeldemez, 2010: 29).

Merkezi bir yerde bulunan cami dışarıdan bakıldığında küçük gibi görünmektedir. Kütahya'nın en güzel camilerinden biri olan Yeşil Cami'nin içi göz alıcı, zengin süslemelerle bezelidir (Fotoğraf 2.11).

Fotoğraf 2. 11.Yeşil Cami'nin İç Kısmından Bir Görüntü.

Çinili Camii: 1972 yılında yapımı bitirilen cami, Kütahya il merkezinde, Maltepe Mahallesi'nde bulunmaktadır. Çinili Camii, mimari açıdan ilde bulunan diğer camilerden çok farklıdır. Orta Asya Türk mimarisi örnek alınarak inşa edilen Çinili Camii, dışarıdan bakıldığında sekizgen şeklinde olup, iki katlı ve tek kubbelidir (Fotoğraf 2.12).

Caminin iç kısmı muntazam şekilde işlenmiş, kalem işi süslemelerle, dışı ise kentin kimliğine uygun olarak, Kütahya çinileri ile bezenmiş şekildedir.

Caminin yaptırılmasında Kütahyalı ressam Ahmet Yakupoğlu'nun emeği çoktur (Kütahya 2002, 2002: 180). Değişik bir formda inşa edilen Çinili Cami'nin mimarı, desinatörü ve kontrol mühendisi Kütahyalı sanatçı Ahmet Yakupoğlu'dur (Kalyon, 2000: 409).

Fotoğraf 2.12. İlde Son Dönemlerde Yapılan En Güzel Camilerden Biri Olan Çinili Camii.

Analıca Camii: *Pekmezpazarı Camii* ya da *Hacı Ahmed Camii* olarak da bilinen camii, şehir merkezinde bulunmaktadır. Girişinde yer alan açıklamada, caminin 1369 yılında, Germiyanoglu Süleyman Şah (Şah Çelebi) döneminde, Yusuf oğlu Hacı Ahmed tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Tek kubbeli ve oldukça küçük olan cami, çok eski olduğu için birçok onarımdan geçerek günümüze ulaşabilmiştir. Analıca Camii, çok merkezi bir yerde olmasına karşın küçük olması sebebi ile yöre halkının ilgisini çekmemektedir.

Karagöz Ahmet Paşa Camii: Caminin girişinde bulunan panoda verilen bilgilerden, caminin, Anadolu Beylerbeyliği ve Kütahya Valiliği görevlerinde bulunmuş olan Karagöz Ahmet Paşa'nın Ekim 1509'da kurduğu vakfın girişimleriyle yapımına başladığı anlaşılmaktadır. Karagöz Ahmet Paşa'nın Şahkulu isyanında, isyancılar tarafından öldürülmesiyle, yapımı yarım kalan cami, karısının girişimleriyle 1510 yılında tamamlanmıştır. O zamanlar aynı alanda cami, medrese, mektep ve imaret yapılmış ise de günümüze yalnızca cami ulaşabilmiştir (Güner, 1961: 16).

Kütahya’da bulunan camilerden en büyük kubbelisi olan Karagöz Ahmet Paşa Camii (Fotoğraf 2.13), 1970 senesinde ciddi bir onarımdan geçmiştir. Camide üç tanesi kuzey ve doğu kapıları ile doğu kapısının yanında ki pencere alınlığına çakılmış, biri de minber süpürgeliğinde saklanan dört tane kitabe bulunmaktadır. Kapılarda ki kitabeler, caminin geçirdiği onarımlarla ilgili bilgi verirken, diğer, ikisinin camiyle ilgisi olmayan çeşme kitabeleri olduğu sanılmaktadır.

Fotoğraf 2. 13. Karagöz Ahmet Paşa Camii.

Balıklı Camii: Kütahya il merkezinde Balıklı Mahallesi’nde bulunan Balıklı Camii’nin, giriş kısmında ve minare kaidesinde bulunan kitabelerden, caminin Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237–1246) döneminde, ünlü komutan Hazer Dinari tarafından yaptırıldığı, Germiyanoğlu Süleyman Şah dönemine rastlayan, 1381–1382 yılları arasında da Özbek Subaşı tarafından onarıldığı anlaşılmaktadır. Caminin hemen yanında tarihi Balıklı Hamamı bulunmaktadır (Kütahya Ansiklopedisi1, 1999: 30).

Sadettin Camii: Şehir merkezinde Büyük Bedesten’e çok yakın bir mesafede bulunan cami, orijinal şekliyle günümüze ulaşmamıştır. Caminin alt tarafında Hazer Dinari tarafından yaptırılmış olan ve bugün de kullanılan bir Sakahane mevcuttur. Camiye dışarıdan bakıldığında düzgün bir şekle sahip değildir. Duvarları kesme taştan yapılmış olan cami, 1700 yılında çıkan yangında yok olmuştur. Sadettin Camii, 1824 yılında Derviş Mehmet Paşa tarafından tekrar yaptırılmış fakat tekrar yanmıştır. En son 1870 yılında İškodralızade Hasan Hakkı Bey önderliğinde ve halkın yardımlarıyla yeniden alt kattaki vakıf dükkânlarıyla birlikte onarılmıştır. Daha sonra da küçük

tadilatlar geçirerek günümüze ulaşabilmiştir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 184).

Kurşunlu Camii: Kütahya il merkezinde Paşam Sultan Mahallesi'nde bulunan cami, 1377–1378 yılında Germiyanoğlu Süleyman Şah döneminde Şeyh Alâeddin oğlu Şeyh Muhammed tarafından yaptırılmıştır (Fotoğraf 2.14). Cami, 1520 yılında Kasım Paşa tarafından onarıldığı için *Kasım Paşa Camii*, onarım esnasında kiremitle örtülü olan kubbe kurşunla kaplandığı için de *Kurşunlu Camii* olarak bilinmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 181).

Fotoğraf 2. 14. Kurşunlu Camii.

Takvacılar Camii (Takkeçiler): Kütahya ve civarının muhafızlığına görevlendirilmiş olan Timurtaş Paşa tarafından, 1389–1402 yılları arasında yaptırılmıştır. Cami, 1761 yılında Silahtar Mehmet Paşa, 1834 yılında da Kütahya Muaccelat Nazırı Salih Efendi tarafından tamirler görmüştür. Zamanında cami, imaret, medrese ve mescitten oluşan yapıdan bugün geriye sadece camii kalmıştır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 183).

Kavaflar çarşısında bulunan Takvacılar Camii, farklı bir mimariye sahiptir. Caminin iç kısmı ayaklarla bölünmüş hücrelerden oluşmaktadır. Aslanapa kitabında (1949: 52), bu caminin kiliseden çevrilmiş olduğunu yazmaktadır.

Hıdırlık Mescidi: İl merkezinde Hıdırlık Tepesi'nde, Selçuklu döneminden kalma bir adet mescit ve türbe bulunmaktadır (Fotoğraf 2.15). Mescidin, Anadolu Selçukluları döneminde Kütahya'yı fetheden komutan olan Hazer Dinari tarafından, 1243 yılında yaptırıldığı bilinmektedir. Hıdırlık Mescidi, kare planlı ve tek kubbeli küçük bir mescittir (İça, 2009: 6).

Fotoğraf 2. 15. Tarihi Hıdırlık Mescidi.

Kütahyalı ressam Ahmet Yakupoğlu tarafından 1984 yılında restore edilen mescide, 2004 yılında Vakıflar tarafından tekrar bir bakım yaptırılmıştır. Kütahya Belediye'si tarafından 2007 yılında mescidin bulunduğu alanın çevre düzenlemesi yapılarak, Hıdırlık Tepesi'ne çıkılan yol yenilenmiştir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 30). İldeki önemli tarihi mescitlerden biri olan Hıdırlık Mescidi, her zaman ziyarete açıktır.

Simav Ulucamii: İlde bulunan en eski tarihi camilerden biri olan Simav Ulucamii'nin 14. ya da 15. yüzyılda inşa edildiği sanılmaktadır. Caminin Germiyan veziri Babık (Namık) Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (www.simav.gov.tr).

2.2.4. Medreseler ve Muvakkithaneler

Germiyanogulları Beyliği ve Osmanlı Devleti dönemlerinde Kütahya şehrinde toplamda yirmi üç tane medrese bulunduğu ve bugünkü ilçe ve büyük köylerde de çok sayıda medresenin varlığı bilinmektedir (Güner, 1961: 22–23). Kentte bulunan bu medreselerden çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Günümüzde bu medreselerin çoğunun

yeri dahi bilinmemektedir. Bazıları ise harabe durumundadır. İçlerinden yalnızca *Vacidiye Medresesi* çok iyi bir durumda olup, Arkeoloji Müzesi olarak kullanılmaktadır (Kalyon, 2000: 225).

Rüstem Paşa Medresesi: İl merkezinde, Balıklı Mahallesi, Balıklı Caddesi'nde bulunan medrese, Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı ve önemli bir devlet adamı olan Rüstem Paşa tarafından, 1550 yılında yaptırılmıştır. Medresenin kitabesi, Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Taç Kapısı dışında hiçbir bölümü kalmayan medresenin orijinal hali tam olarak bilinemediği için aslına en yakın haliyle tekrar yapılmış ve 2007 yılında yöre turizmine kazandırılmıştır (Fotoğraf 2.16, Ayaz, Özer, Yedemez, 2010: 42).

Rüstem Paşa Medresesi'nin, 10 yıl süre ile "El Sanatları Çarşısı" olarak kullanılması için, Kütahya Belediyesi ile bir anlaşma yapılmıştır (İça, 2009: 65). Yöreye gelen turistlerin oldukça ilgisini çeken bu çarşıda, Kütahya yöresel kıyafetlerinin ve yöreye özgü geleneksel el sanatlarının en güzel örneklerini görmek ve satın almak mümkündür. Medresede, aynı zamanda resim ve ebru kursları verilmektedir.

Fotoğraf 2. 16. Restorasyon Sonrası Rüstem Paşa Medresesi.

Vacidiye Medresesi: Germiyoğulları Beyliği döneminden kalma bir medresedir. Şehir merkezinde Gazi Kemal Mahallesi'nde bulunan medrese, I. Yakup Bey döneminde, Germiyan emirlerinden, Mübarezzettin Umur Bin Savcı tarafından, 1314 yılında yaptırılmıştır. Kitabesinde verilen bilgilerden, medresenin Alaşehir'de

yaşayan Hıristiyanlardan toplanan cizye gelirleriyle yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1932: 73).

Molla Abdülvacid adlı âlim bir zatın uzun yıllar müderrislik yapmasıyla medrese, Vacidiye Medresesi adını almıştır. Horasan'dan Kütahya'ya gelen Abdülvacid Bin Muhammed, vefatına kadar bu medresede müderrislik yapmıştır. Vacidiye Medresesi'nde nakli ilimlerin yanında, akli ilimlerinde okutulduğu, hatta medresenin rasathane olarak kullanıldığı bilinmektedir (Varlık, 1974: 133).

Balabaniye Medresesi (Nallı Medrese): Kütahya il merkezinde, Merkez Maruf Mahallesi'nde bulunan medrese, bugün harap bir durumdadır. 2009 yılında tescillenen medresenin, kim tarafından ve hangi tarihlerde yapıldığı bilinmemektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 113). Ancak yapının mimari karakteri göz önüne alınırsa, Germiyanoglu Beyliği döneminde yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Medresenin 1876 yılından itibaren *Halveti Tekkesi* olarak kullanıldığı, aynı tarihi taşıyan kitabesinden anlaşılmaktadır (Çiftçioglu, 2006: 166).

Ali Paşa Medresesi: Diyarbakır, Karaman ve Anadolu Beylerbeyliklerinde bulunan Ali Paşa'nın, Kütahya'da iken, 1797 yılında yaptırmış olduğu bir medresedir. Günümüzde sadece camisi ayakta kalmıştır. Caminin mihrabı ve mihrap duvarı 18. yüzyıl Kütahya çinileri ile süslüdür (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 23).

İshak Fakih Medresesi: Burası, il merkezinde, İshak Fakih Mahallesi'nde mescit, zaviye, çeşme, türbe, medrese ve kütüphaneden oluşan bir külliye'dir. Medrese binası İshak Fakih Camii'sinin tam karşısında kalmaktadır (Kalyon, 2000: 214).

İshak Fakih tarafından yaptırıldığı bilinen medresede, Cemaleddin lakaplı İshak Fakih 'in kadı olarak görev yaptığı da, vakfiyelerden anlaşılmaktadır. İshak Fakih'in mescidin yanına, öldükten sonra buraya defnedilmesi için bir zaviye yaptırdığı bilinmektedir. Uzun yıllar yaşadığı anlaşılan İshak Fakih'in Germiyan Beyliği topraklarının Osmanlı Devleti'ne geçmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin hizmetinde de bulunduğu anlaşılmaktadır (Varlık, 1974: 132).

İlde Germiyanoglu Beyliği döneminden kalma önemli eserler arasında sayılan İshak Fakih Camii ise 1434 yılında yapılmıştır ve halen kullanılmaktadır (Güner, 1961: 15).

İshak Fakih Medrese'si, Tekkelerin ve Vakıf mülklerinin satıldığı zamanda Yardım Severler Derneğine satılmış, 1980 yılına kadar burada halı dokuma sanatı öğretilmiş, kursları planlayan Mediha Ispartalıgil'in vefatı ile medrese binası bakımsızlıktan harabeye dönmüştür (Kalyon, 2000: 214). Yaklaşık 576 yıllık tarihi medresenin Kütahya Belediye'sinin restorasyon programına alındığı bilinmektedir (İça, 2009: 67).

Germiyanoglu Yakup Bey Medresesi: Şehir merkezinde Ulucami'nin batısında bulunan medrese, mescit, türbe, kütüphane ve hamamdan oluşan bir Külliye'dir. Günümüzde İmaret Mescidi ve türbesi dışında kalan diğer bölümler yıkılmıştır. Yöre halkının "Gök Şadırvan" olarak da adlandırdığı İmaret Mescidi'nin medrese binası olarak bilinmesinin sebebi ise külliye ait taş vakfiyenin daha önce medrese bölümünde bulunmasıdır (Çiftçioğlu, 2006: 167). Medrese günümüzde Çini Müzesi olarak kullanılmaktadır.

II. Yakup Çelebi Külliyesi'ne ait, 1414 tarihli Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir taş vakfiye (Kitabe), halen İmaret Mescidi'nin giriş kısmında durmaktadır (Fotoğraf 2.17). Taş kitabenin boyu 3.30 cm, eni ise 2.10 cm olup, üzerideki Osmanlıca yazı 39 satırdan oluşmaktadır (Varlık, 1974: 85). Vakfiyenin yazısının ancak 30 satırı okunabilmiş, geri kalan kısmı ise tahrip olmasından dolayı okunamamıştır. Uzunçarşılı (1932: 79-84), taş vakfiyenin 30 satırını tercüme ederek, İmaretin 1411 yılında tamamlandığını ve beş ay kadar hizmet verdikten sonra Karamanoğlu işgali sebebi ile eğitimin yarım kaldığı ve Yakup Bey'in tekrar başa geçmesi ile burada tekrar eğitime başlandığı, taş vakfiyenin de bu sebep ile 1414 yılında diktirildiğini aktarmaktadır.

Fotoğraf 2. 17. Osmanlı Türkçesi İle Yazılmış Olan II. Yakup'un Taş Vakfiyesi.

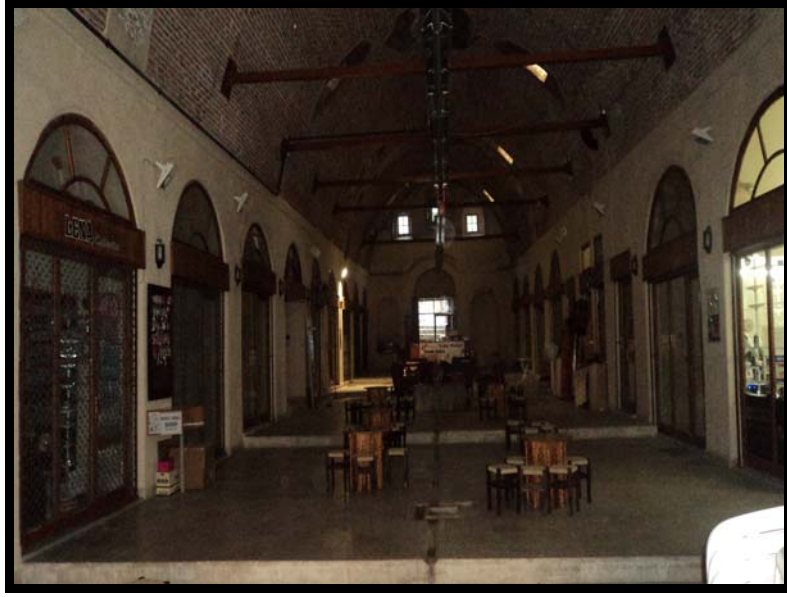
Muvakkithane: Günlük hayatta saatin ve namaz vakitlerinin bilinmesi amacıyla yapılan muvakkithaneler, 19. yüzyılda bir değişim yaşamış ve yerlerini günümüzdeki saat kuleleri almıştır.

Kütahya'da bulunan muvakkithane ise şehrin Balıklı Mahallesi'nde eski Müftülük binası önünde bulunmaktadır. Muvakkithane, Kapıcıbaşı rütbesinde bulunan Kütahya Mütesellimi Halil Kamil Ağa tarafından, 1831–1832 yıllarında yaptırılmıştır. Dıştan kiremit örtülü bir çatı altında alınmış, tek kubbeli bağdadi tarzdaki tavanı ve ortada oval bir kubbe şekli oluşturan kesme taştan yapılmış 45 derecelik meyilli duvarlar üzerine oturtulmuştur. Yapının yıkıldığı bilinen Haliliye Medresesi'nin bir duvarı ile bitişik olduğu bilinmektedir. Yapı, 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılmıştır (Muvakkithane Girişindeki Bilgilerden Derlenmiştir).

2.2.5. Bedesten ve Hanlar

Büyük Bedesten: Şehir merkezinde bulunan Bedesten, Maruf Mahallesi'nde Sadettin Camii ve Kavaflar Çarşısı'na çok yakın bir konumdadır. Gedik Ahmet Paşa tarafından yaptırılan bedestenin iç tarafında üç tane şadırvan bulunup, yapı dikdörtgen biçimli ve üstü kapalıdır. Bedesten, eskiden kıymetli eşyaların satıldığı, birbirinden bağımsız dükkânlardan oluşan bir yapıdır. Büyük Bedesten, önceleri üç kapılı ve 20 dükkânlı iken daha sonra kapı sayısı dörde çıkarılarak genişletilmiştir. Bedesten'in

Sadettin Camii tarafındaki ana giriş kapısının üstünde, yuvarlak bir şeklin içinde, ortada bir ağaç ve yanlarda iki tane aslanın bulunduğu resim ve kuzeye açılan kapının üstünde bir denizkızı resmi bulunmaktadır. Bu iki resminde 19. yüzyılda ermeni ressamlarca yapılmış olabileceği kaynaklarda aktarılmaktadır (Kalyon, 2000: 376). Kısa zaman öncesine kadar sebze, meyve ve bakliyat çeşitlerinin satıldığı Büyük Bedesten (Fotoğraf 2.18), 2008 yılında restore edilerek geleneksel el sanatları ürünlerinin satıldığı bir yer haline getirilmiştir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 40).

Fotoğraf 2. 18. Tarihi Büyük Bedesten'in İç Kısmından Bir Görünüş.

Küçük Bedesten: Kuzeyde Kavaflar Çarşısı'na açılan bir kapı ile Sarraflar Çarşısı'na açılan ikinci kapı arasında bulunan kapalı bir çarşıdır. Küçük Bedesten, 15. yüzyılda Gedik Ahmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. İkinci el beyaz eşya, mobilya ve kıyafetlerin satıldığı bedesten, 2008 yılında restore edilmiştir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 41).

Menzilhane (Kapan Hanı): Eydemir Hamamı civarında çıkmaz sokak dibinde, "Menzilhane Kapısı" olarak bilinen kapının doğu kısmında, *Menzilhane* adlı bir han olduğu çeşitli kaynaklarda yazmaktadır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Menzilhane'yi *Kapan Hanı* olarak ifade etmesi, Menzilhane ile Kapan Hanı'nın aynı han olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir (Kalyon, 2000: 362). 1999 yılında restore edilen Menzilhane kapısı, kesme taştan yapılmıştır ve mermer bir kitabesi bulunmaktadır.

Altıntaş Çakırsaz Hanı: Selçuklu döneminde yapılan Çakırsaz Hanı, Altıntaş ilçesine bağlı Çakırsaz köyünde bulunmaktadır. Kesme taşlar ve molozlarla örülmüş olan han, Germiyan Beyliği ile Osmanlı dönemlerinde de kullanılmıştır. Han, 2008 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce restore edilmiştir (Ayaz, Özer, Yedemez, 2010: 42).

2.2.6. Hamamlar

Kütahya il merkezinde ve ilçelerde günümüze kadar ulaşan, pek çok hamam ya da hamam kalıntısı bulunmaktadır. Bu hamamlardan en bilinenleri il merkezindedir. Kütahya il merkezinde, dokuz tane anıtsal özellikte tarihi hamam ile bir adet hamam kalıntısı bulunmaktadır. Bu hamamlar farklı tarihlerde yapılmış olup, günümüze kadar birçok kez onarımdan geçmişlerdir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 147).

Şengül Hamamı: Şehrin Börekçiler Mahallesi'nde, Celal Efendi Mescidi'nin (Şengül Camii) önünde bulunan, 16. yüzyıldan kalma tescilli bir yapıdır. Hamamın yapılış tarihi kesin olarak belirlenememektedir, ancak Evliya Çelebi, 1671–1672 yıllarında yaptığı Kütahya ziyaretinde bu hamamdan bahsetmektedir. Klasik hamam mimarisine sahip olan Şengül Hamamı'nın ılıkılık, asıl sıcaklık, külhan, su deposu gibi bölümleri bulunmaktadır. Külhan ve su deposu bölümleri önceleri varken, son onarım çalışmaları sırasında kaldırılmıştır (Jeoloji Müzesi Broşürleri).

Şengül Hamamı 2008 yılında, Turizm Bakanlığı'ndan alınan izinle *Jeoloji Müzesi* haline getirilmiştir. Kütahya ili bor, linyit ve seramik hammaddelerinin rezerv olarak bolca bulunduğu bir sahadır. Günümüzde Jeoloji Müzesi olarak kullanılan Şengül Hamamı'nda, Kütahya ilinden çıkarılan çok sayıda maden cevheri sergilenmektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 42).

Balıklı Hamamı: Hamam, şehirdeki Balıklı Camii ile Balıklı Tekkesi arasında bulunmaktadır. Hamamın giriş kapısının üstünde mensur bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede Balıklı Hamamı'nın Rüstem Paşa tarafından, 1549 senesinde yaptırıldığını yazmaktadır (Uzunçarşılı, 1932: 119). Hamam erkekler ve bayanlar bölümü olmak üzere farklı iki kapıdan girilen, iki bölümden oluşmaktadır. Kesme taştan yapılmış olan hamamın erkekler kısmının girişi, cadde üstünde olup, hamama merdivenlerle inilmektedir. Erkekler hamamının soğukluk bölümünde güzel bir mermer havuz

bulunmaktadır. Bayanlar bölümü ise erkekler bölümüne göre daha yüksek kubbeli ve ferahdır, bu bölüme de merdivenlerle inilmektedir (Fotoğraf 2.19).

Fotoğraf 2.19. Balıklı Hamamı.

Eydemir Hamamı: İl merkezinde Cumhuriyet Caddesi, Dönenler Camii dolaylarında bulunan hamamın kitabesi bulunmamaktadır. Fakat oldukça eski bir hamam olduğu bilinmektedir.

Küçük Hamam: Şehirdeki Karagöz Paşa Camii'nin karşısında bulunmaktadır. Erkekler ve kadınlar bölümü olarak iki kısımdan oluşan hamamın, Germiyanoğulları Beyliği dönemlerinde yapıldığı düşünülmektedir. Tarihi Küçük Hamam, henüz restorasyon aşamasındadır, restorasyonu bittiğinde lokanta veya kafeterya olarak kullanılması planlanmaktadır (İça, 2009: 68).

Yoncalı Hamamı: Yoncalı Kaplıcaları'na çok yakın mesafede bulunan hamam, 1233 tarihinde Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat döneminde yaptırılmıştır. Zamanla çeşitli değişikliklere uğrayan hamamın halen restorasyon çalışmaları sürmektedir (İça, 2009: 56).

Kemer Hamamı: Hamam, şehir merkezinde Maruf Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi'nde bulunmaktadır. Kemer Hamamı, bazı kısımları yıkılmış ve zaman içinde orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmiş olmasına rağmen, Kütahya'da sağlam olarak nitelendirilebilecek sayılı tarihi hamamlardan bir tanesidir. Kitabesi bulunmayan hamamın, mimari özelliklerinden dolayı 16. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Hamamın Kütahya Belediyesi tarafından yakın zamanda orijinal mimarisi dikkate alınarak restore edilip, Aktarcılar ve Kuruyemişçiler çarşısı- Köylü Pazarı'na dönüştürülmesi planlanmaktadır (İça, 2009: 29).

Kütahya şehrinin yanı sıra ilçelerde de bu hamamlardan başka haklarında yeterli bilgilerin bulunamadığı, tarihi hamamlar bulunmaktadır.

2.2.7. Türbeler

Paşam Sultan Türbesi: Şehirde, Ulu Camii Caddesi'nden İshak Fakih yönüne giderken, yolun solunda bulunmaktadır. Türbenin giriş kapısı Kurşunlu Mahallesi'ne açılmaktadır. Burada tarihi Kurşunlu Camii vardır. Önünde bir de çeşmesi bulunan türbeye, giriş kapısından geçilen "L" şeklinde bir merdivenle ulaşılmaktadır. Türbe en son 2001 yılında restore edilmiştir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 35). Ancak türbenin şiddetli rutubetin etkisiyle yıprandığı ve yeniden bakıma ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Kara Ahmet Bey Türbesi: Ünlü Seyyah Evliya Çelebi'nin dedesi olan Kara Ahmet Bey'in Türbesi, eski adı Zeryen olan Maltepe Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fotoğraf 2.20). Evliya Çelebi Seyahatname'sinde dedesinin mezarının kendi doğduğu evin bitişiğinde bulunduğunu aktarmıştır. Bunun üzerine Kara Ahmet Bey'in mezarı düzenlenerek 1995 yılında Osmanlı mimarisi tarzında bir türbe haline getirilmiştir. (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 38).

Fotoğraf 2. 20. Kara Ahmet Bey Türbesi.

Hayme Ana Türbesi: *Devlet Ana* olarak da tanınan *Hayme Ana*; Gündüz Alp'in eşi, Ertuğrul Gazi'nin annesi, Osman Gazi'nin de ninesidir. Hayme Ana, Osmanlı Devleti'nin temellerini atan bir şahsiyettir. Eşi Gündüz Alp'in ölümünden sonra Kayı Boyu'nun başına geçmiştir. Oğlu Ertuğrul'u ve torunu Osman'ı yetiştirmiştir (Dinçel, 2009: 27–38).

Domaniç'i yaylak olarak kullanan Kayı Boyu'nun Karakeçili Aşireti Yörükleri, yılın belli dönemlerinde Domaniç Yaylası'na gelmekte ve yaylaya geldiklerinde Çarşamba köyünü merkez alarak yerleşmektedirler. Yine yaylağa çıkıldığı bir zamanda, Hayme Ana vefat edince, Domaniç ilçesine bağlı Çarşamba köyü sınırları içerisinde ki bir tepeye defnedilmiştir. Fakat zamanla Hayme Ana'nın burada bulunan mezarı unutulmuş ve kaybolmuştur. II. Abdülhamit'in emri ile mezar bulunarak, 1892 yılında türbenin yapımı tamamlanmış ve ziyarete açılmıştır (Fotoğraf 2.21). Hayme Ana'nın türbesiyle birlikte türbenin sağ tarafına misafirhane, sol tarafına ise iptidai mektebi yaptırılmıştır. Mektep, 1928 yılında yapılan Harf inkılâbına kadar iptidai mektebi olarak, 1928'den sonra yeni harfleri öğretecek eğitimci yetiştirmek amaçlı, 1948–1972 döneminde de ilkokul olarak kullanılmıştır. Günümüzde bu bina, *Hayme Ana Kültür Evi* olarak kullanılmakta, burada Yörük kültürüne ait yöresel eşyalar sergilenmektedir (Dinçel, 2009: 62–72). Türbede 1890 tarihli beş satır ve üçer bölümden oluşan bir kitabe vardır. Türbe ilçe merkezine 10 km mesafede bulunmaktadır (Dinçel, 2009: 27–38).

Kütahya Valiliği, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı dolayısıyla türbeyi restore ettirip, çevre düzenlemesini yaptırmıştır. Her yıl Hayme Ana adına törenlerin yapıldığı alana 2500 kişilik tribün yaptırılmış, 100 bin fidan dikilerek *700. Yıl Koruluğu* oluşturulmuştur. Ayrıca türbe yakınlarına bir Osmanlı çeşmesi ve iki adet Kütahya evi yaptırılmıştır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 179).

Fotoğraf 2. 21. Hayme Ana Türbesi (www.kutav.org.tr).

Ana Sultan Türbesi: Kütahya-Afyonkarahisar karayolunun 25. km'sinde bulunan türbe, ormanlık bir yerde piknik alanı içerisinde bulunmaktadır. Kare planlı ve tek kubbeli olan yapı, 1980 yılında Ahmet Yakupoğlu tarafından onarılmıştır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 33).

Sunullah Gaybi Türbesi: Kütahya'da doğan Sunullah Gaybi, Kalburcu Şeyhi Pir Ahmet Beşir Efendi'nin torunlarından. Gaybi, ilk eğitimini babasından aldıktan sonra İstanbul'a giderek Halvetiye ve Ricaliye büyüklerinden olan, İbrahim Efendi'den dersler alarak ilmini ilerletmiştir. Kütahya'da vefat eden Sunullah Gaybi'nin vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Tasavvuf ehli olan Gaybi, eserlerini açık bir Türkçe ile yazmıştır. Gaybi'nin, *Gaybi Divanı*, *Sohbetname*, *Biadname*, *Akaidname*, *Mekarimul'ahlak Fi Tarikiluşşak* adlı eserleri bulunmaktadır. Eserlerinde *Vahdet-i Vücut* felsefesini işleyen Gaybi'nin türbesi, şehir merkezinde, Gaybi Efendi Mahallesi'nde bulunan Musalla Mezarlığı'ndadır (Uzunçarşılı, 1932: 235).

Şair Şeyhi (Hekim Sinan) Türbesi: Kütahya'da çok tanınan, adı okullara, mahallelere verilen âlim bir zat olan Şair Şeyhi, *Hekim Yusuf Sinan* olarak da bilinmektedir. 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında yaşamış olan Şeyhi, II. Yakup döneminde Germiyan sarayında bulunmuş, ilim tahsil etmiş ve aynı zamanda göz hekimliğini de öğrenmiştir. Germiyan sarayında II. Yakup'un özel doktoru ve muhasibi olarak görev almıştır. Şeyhi'nin üç adet tıp kitabı bulunmaktadır. Bunlardan

Kenz-u'l Menafi adlı eserinde bitkileri tanıtmış ve hangi bitkinin hangi hastalıklarda faydalı olacağını yazmıştır. Şair Şeyhi'nin kabri Kütahya il merkezinde, Şair Şeyhi Dumlupınar Mahallesi'nde bulunmaktadır (Fotoğraf 2.22). Yakın bir zamanda, türbenin bulunduğu mahallede 10 dönüm arazi kamulaştırılmıştır. Alana, Şair Şeyhi'nin anısına Kütahya'da yetişen endemik bitkilerin değerlendirilebilmesi amacıyla *Tıbbi Bitkiler Araştırma Merkezi* kurulması planlanmaktadır (İça, 2009: 46).

Fotoğraf 2. 22. Şair Şeyhi'nin Türbesi.

İl merkezinde *Şeyh Buhari*, *Şeyh Salih Efendi*, *Karagöz Ahmet Paşa*, *Ahi Evren* ve *Ulucamii Türbeleri*, Tavşanlı ilçesinde *Dedebalı Türbesi*, Simav'da *Ece Sultan* ve *Hüsamettin Dede Türbeleri*, bilinen diğer önemli türbelerdir. İle gelen yerli turistler bu türbeleri ziyaret etmektedirler.

2.2.8. Köprüler

Antik Köprüler: Çavdarhisar ilçe merkezinde yapılan kazılar sonucunda, gün yüzüne çıkarılan *Aizanoi Kenti*'nde, antik zamanlara ait beş tane köprü bulunmaktadır (Fotoğraf 2.23). Roma İmparatorluğu döneminde, o zamanlarda adı *Penkalas* olan, Kocaçay üzerine inşa edilen bu köprülerden iki tanesi halen ayakta ve kullanılmaktadır (Ertuş, 2010: 7).

Fotoğraf 2. 23. Çavdarhisar'da Bulunan Antik Köprülerden Biri.

Bugün dördüncü köprünün önünde sergilenen yazıt ve kabartmalı iki korkuluk taşından, köprülerin açılış merasiminin M.S. 157 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Köprüye 1990 yılında karayolları tarafından yeni korkuluklar konularak, köprü yeniden kaplanmıştır (www.aizonai.com).

Simav ilçesinde ise haklarında pek bilginin bulunmadığı, Osmanlı döneminden kalma, tarihi *Kuşu Osmanlı Köprüsü* (Fotoğraf 2.24) ile tarihi *Dokuzgöz Köprüsü* bulunmaktadır. Ayrıca Altıntaş ilçesinde de hakkında yeterince bilginin olmadığı fakat eski olduğu bilinen *Pınarcı Köprüsü* mevcuttur.

Fotoğraf 2. 24. Simav –Kuşu Tarihi Osmanlı Köprüsü (<http://www.simav.gov.tr>).

2.2.9. eşmeler ve Sakahaneler

eşmeler: Kütahya ilinin sokaklarında çok sık aralıklarla çeşmelere rastlamak mümkündür (Fotoğraf 2.25). İlde bulunan bu çeşmelerden yöre halkı, yaz kış faydalanmaktadır. Bu çeşmelerden *Tellal Çeşmesi*, Sultanbağı dolaylarında bulunup, ılık ve lezzetli bir suya sahiptir. Kütahya Belediyesi'nin önünde yer alan *Hürriyet Çeşmesi* ise mermerden yapılmış olup, iki yanındaki beş kollu yıldız kabartmaları ve tuğralı saltanat arması ile dikkat çeker. İl merkezinde bulunan diğer bir çeşme olan *Salihler Çeşmesi*, çinilerle bezelidir. Şehir merkezinde bu çeşmelerden başka diğer önemli çeşmeler; *Meydan Çeşmesi*, *Pirler Mahallesi Çeşmesi*, *Halil Ağa Çeşmesi*, *Sultan Bağı Çukur Çeşmesi*, *Rabia Hanım Çeşmeleri*'dir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 45). Kütahya'nın ilçeleri de çeşme varlığı açısından zengindir. Ancak bu çeşmelerin çoğunun kitabesi ya yoktur ya da zaman içinde zarar gördüğü için okunamaz haldedir. Bu sebeple ilçelerdeki çeşmeler ile ilgili yeterli bilgi mevcut değildir.

Fotoğraf 2. 25. Çinilerle Bezenmiş Bir Kütahya Çeşmesi.

Ulucamii Sakahanesi: Sakahane'nin ülkemizde Anadolu Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü, Alaaddin Keykubat döneminde, Kütahya'yı fetheden ve ilin imarı için çok çalışan Hezar Dinari tarafından, 1236–1246 yılları arasında yaptırıldığı bilinmektedir. İç mekân olarak orijinalliğini koruyan yapının, çini ve süslemeleri, 19. yüzyıldan kalmadır. Sakahane, halen Ulucami'nin şadırvanı olarak kullanılmaktadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 184).

Hezar Dinari Sakahanesi: Sakahanenin girişinde verilen bilgilerde, Selçuklu komutanı Hezar Dinari tarafından, 13. yüzyılda yapıldığı yazmaktadır. Hezar Dinari Sakahane'si, 1697, 1824 ve 1870 tarihlerinde yapılan onarımlarda büyütülmüş olan Sadettin Camii'nin çekirdeğini oluşturmaktadır. 2002 yılında onarımdan geçen sakahane, 2006 yılında restore edilmiştir.

2.2.10. Müzeler

Kütahya'da ilk müze, 1965 yılında Ulucamii bitişiğinde bulunan *Umur Bin Savcı Medresesi*'nde ziyarete açılmıştır. Etnografik ve arkeolojik eserlerin bir arada sergilendiği müze, 1999 yılında restorasyonu gerçekleştirilince Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Müzede sergilenen çiniler de aynı yılda restorasyonu tamamlanan II. Yakup İmareti'ne taşınmış ve burası Çini Müzesi olarak ziyarete açılmıştır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 163). Kentte yoğun olarak ziyaret edilen diğer müzeleri *Arkeoloji, Kossuth, Jeoloji ve Aizonai Açık Hava Müzesi* oluşturmaktadır (Tablo 2.4).

Tablo 2. 4. Kentteki Müzeleri Ziyaret Eden Turist Sayıları (2010).

Müzeler	Ziyaretçi Sayıları	Müze kart	Toplam
Arkeoloji Müzesi	28.281	440	28.781
Çini Müzesi	30.736	0	30.736
Kossuth Müzesi	20.859	0	20.859
Aizonai Ören Yeri	15.736	41	15.777
Toplam	95.612	481	96.093

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri.

Tablo 2. 5. İldeki Müzelerde Sergilenen Eserler ve Sayıları.

Eserler	Sayıları
Arkeolojik Eser	12.315
Etnografik Eser	3.917
Sikke	22.827
Mühür	6
Sikke Kalıbı	5
Macaristan Gelen Eserler	279
TOPLAM	39.349

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri.

İlde ki müzelerde sergilenen toplam eser sayısı 39.349'dür (Tablo 2.5). İlde gerek merkezde, gerekse ilçelerde tarihi öneme sahip çok sayıda tarihi yapı, doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanı mevcuttur (Tablo 2.6).

Tablo 2. 6. İldeki Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlığı Sayısı.

Eserler	Sayıları
Askeri Yapılar	7
Dinsel ve Kültürel Yapılar	346
İdari Yapılar	1
Sivil Mimarlık örnekleri	605
Endüstriyel Yapılar	3
Doğal Anıtlar	176
Arkeolojik Sit Alanları	230
Kentsel Sit Alanları	4
Tarihi Sit Alanları	10
Doğal Sit Alanları	19
TOPLAM	1401

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir.

Arkeoloji Müzesi: İl merkezinde, Börekçiler Mahallesi'nde bulunmaktadır. Selçuklu sanatının özelliklerini yansıtan müze, Germiyan beylerinden Umur Bin Savcı tarafından, 1314 yılında inşa edilmiştir. Kapıları kubbeli olan yapının, ortaya açılan dokuz odası vardır. Bu adalarda ve orta mekânda yer alan vitrinlerde, Paleolitik, Kalkolitik, Eski Tunç, Hitit, Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait çok sayıda tarihi eseri bir arada görmek mümkündür (Arkeoloji Müzesi Broşürleri).

Arkeoloji Müzesi'nin giriş kısmının karşısında çok önemli bir tarihi eser olan, Amazonlar Lahdi bulunmaktadır (Fotoğraf 2.26). Lahit, 1990 yılında Çavdarhisar ilçesindeki *Aizanoi Antik Kenti*'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında, *Meter Steunene Kutsal Alanı*'na giden, *Kutsal Yol*'da bulunmuştur. Dünya'da bulunan en sağlam

Amazon Lahdi, şimdilerde Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. (Ertaş, 2010: 42). Müzede, *Kotianon* şehrine ait sikkeler, çok eski dönemler ait boya fırçaları, çeşitli kazılarda bulunan testi, tabak ve bardak örnekleri, antik takılar, büyü ve ay tanrıçası olarak bilinen *Hekate Heykeli* gibi eserlerde sergilenmektedir.

Fotoğraf 2. 26. Amazon Lahdi.

Çini Müzesi: Son Germiyan beyi, II. Yakup Bey'in Yaptırmış olduğu Külliye'nin İmaret Bölümü olan yapı, Ulucamii'nin yanında bulunmaktadır. Uzun zaman Vahidpaşa Halk Kütüphanesi olarak kullanılan yapı, kütüphanenin taşınmasıyla boş kalmıştır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan ve restore edilen yapı, 5 Mart 1999 tarihinde dünyanın ilk *Çini Müzesi* (Fotoğraf 2.27) olarak ziyarete açılmıştır (Çini Müzesi Notları, 2011).

Fotoğraf 2. 27. Çini Müzesi'nin Giriş Kısmından Bir Görünüm.

Süsleme açısından dikkat çekici özellikleri bulunmayan müze, XX. yüzyıl başlarında detaylı bir onarından geçmiştir. Müze, orta kısmında bulunan ve müzenin en ilgi çekici süsü olan mermer şadırvandan dolayı halk arasında “Gök Şadırvan” olarak bilinmektedir (Fotoğraf 2.28). Müze kubbeli ve şadırvanlı orta bölüme açılan üç yönde kubbeli eyvan ile iki odadan oluşmaktadır. Çini Müzesi'nin iç kısmında Yakup Bey'in türbesi bulunmaktadır. Türbe bölümü kesme taş işçilikli olup, burada çinili bir sanduka bulunmaktadır (Çini Müzesi Notları, 2011).

Çini Müzesi'nde hepsi birbirinden güzel çok nadir çini örnekleri sergilenmektedir. Müzede 14. yüzyıldan günümüze kadar Kütahya ve İznik'te üretilen çini vazo, tabak ve panolar ile çiniden yapılmış ev gereçleri sergilenmektedir. Müzede toplam 5 salonda 1000'e yakın çini ve çinicilikte kullanılan malzemeler sergilenmektedir. Müzede Seramik Mühendisliği tahsili almış olan Rıfat Çini, babası Mehmet Çini'ye ait olan Azim Çini Fabrikası'nda üretilen çini koleksiyonunu ve çinicilikle ilgili çeşitli belgeleri müzeye bağışlamış, Mehmet Çini'nin anısına, müzenin bir bölümüne Mehmet Çini'nin adı verilmiştir. Ayrıca Müzede, dünyanın bilinen ilk toplu iş sözleşmesi olan gayrimüslim fincancı ustaları ile kalfalar arasında imzalanan “Fincancılar Esnafı Anlaşması” metni sergilenmektedir. Fincancılar Esnafı Anlaşması, 13 Temmuz 1766 yılında imzalanmıştır (Müze Broşürleri, 2011).

Fotoğraf 2. 28. Çini Müzesi'nin İç Kısmından Bir Görünüm.

Çini Müzesi'ni 2009 yılında, 19.139 kişi ziyaret etmiştir. Daha önce de bahsedilen Yakup Çelebi'nin taş vakfiyesi, müzenin giriş kapısının güneyindeki niş içerisinde yer almaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 164).

Jeoloji Müzesi: İl merkezinde bulunan Şengül Hamamı, 2007 yılında bitirilen restorasyon çalışmaları sonucunda, *Jeoloji Müzesi* olarak hizmete açılmıştır. Yörede hamam kültürünün zayıflamasıyla birlikte, Şengül Hamamı da ihmal edilmiştir. Ancak bu projenin hayata geçirilmesiyle hamam, ilin yer altı zenginliklerini yerel ve ulusal bazda tanıtan güzel bir mekân haline gelmiştir (İça, 2009: 14).

16. yüzyıldan kalma hamam, Kütahya Belediyesi tarafından restore edilerek, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile müze haline getirilmiş ve turizme kazandırılmıştır. Müzenin bazı bölümlerinde, eski hamam kurnaları halen durmaktadır. Müzenin açılış amacı, yeryüzünde bulunan 105 element ve bu elementlerin oluşturdukları mineraller ile minerallerin oluşturduğu kayaçları, Kütahya, Türkiye ve Dünya çapında toplayarak ziyaretçilerin bilgisine sunmaktır. Ülkemiz maden rezervleri açısından zengindir. Bu durum Kütahya ili için de geçerlidir. Nitekim maden ruhsat sayısının en çok olduğu il Kütahya'dır (Jeoloji Müzesi Broşürleri, 2011).

Müzedede birçok maden ham haliyle sergilenmektedir (Fotoğraf 2.29). Ayrıca Kütahya Belediyesi El Sanatları Üretim Merkezi'nde üretilen süs eşyaları, porselen üretiminin aşamaları ve Şaphane menşeli şap ürünleri sergilenmektedir.

Fotoğraf 2. 29. Jeoloji Müzesi.

Müzenin bir odası da Tavşanlı Garp Linyitleri İşletmesi'nin oluşturduğu küçük bir maden ocağı görünümündedir (Fotoğraf.2.30). Jeoloji Müzesi, özellikle eğitim ve merak amaçlı turistik gezilerde uğrak noktası olabilecek bir potansiyele sahiptir.

Fotoğraf 2. 30. Jeoloji Müzesi'nin Maden Ocağı Görünümündeki Bölümü.

Anadolu Kültür Sanat ve Arkeoloji Müzesi: İl merkezinde, Kütahya Hava Er Eğitim Tugay Komutanlığı bünyesinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile kurulmuş özel bir müzedir. Burası eski uçak hangarının düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. 2005 yılında ziyarete açılan müzede, arkeolojik eserler, çiniler,

sikkeler ve Kütahyalı ressamalara ait yağlı boya tablolar bulunmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 10).

Lajos Kossuth Müzesi (Macar Evi): Şehrin Börekçiler Mahallesi'nde, Macar Sokak'ta bulunan, 18. yüzyıla ait bir Türk konağıdır. 1848 yıllarında başlayan Macar milli hareketi, Avusturya ve Rusya'nın engelleriyle karşılaşınca, bu hareketin lideri olan Lajos Kossuth ve 150 arkadaşı, Eylül 1849 tarihinde Osmanlı topraklarına iltica etmişlerdir. Daha sonra Kütahya'da *Macar Evi* olarak bilinen Hamdi Bey'in Konağı'na yerleştirilen Macar Mültecileri, 1851 yılının eylül ayına kadar bu evde oturmuşlardır. Kütahya ve halkı konukseverliğiyle o dönemde Avrupa kamuoyundan övgüler almıştır.

O dönemde Kossuth ve ailesinin yaşadığı bu tarihi konak, restore edilerek, 1982 yılında Türk ve Macar yetkililerin katılımıyla "Kossuth'un Anıları Müzesi" olarak ziyarete açılmıştır (Fotoğraf 2.31). Kossuth Müzesi, sokağa bakan pencereleri olmayan, avlu içinde iki katlı, dönemin mimarisini yansıtan cumbalı bir Osmanlı evidir. Müze, büyük bir sofa ve yedi odadan oluşmaktadır. Birinci kattaki ilk oda Kossuth'un çalışma odasıdır ve burada Kossuth'a ait kitaplar ile eşyalar bulunmaktadır. Ayrıca kaynaklara göre Kossuth bu odada, *Macar Milli Anayasasını* hazırlamıştır. Bitişik oda, Kossuth'un eşi ve çocuklarına ait odadır. *Anı Odası* olarak düzenlenen bu odada, Macar geleneksel kıyafetleri sergilenmektedir (Fotoğraf 2.32). Müzenin diğer odalarında ise o zamanlar ailenin kullandığı yöresel halı, kilim, sofra gibi eşyalar bulunmaktadır Müzede, Macar Porselen takımları ve Budapeşte'nin eski fotoğrafları da bulunmaktadır. Ayrıca Lajos Kossuth'a ait müzik aletleri ve 18. yüzyıldan kalma bir piyano, tütün kıyacağı, tabaka gibi eşyaların yanı sıra Lajos Kossuth'un yazmış olduğu Türkçe Gramer Kitabı'nın fotokopileri bulunmaktadır (Tunçoğlu, 2008: 28-33-34).

Fotoğraf 2. 31. Macar Evi'nin Bahçe Bölümünden Görünüşü.

Fotoğraf 2. 32. Macar Evi'nde Bulunan Anı Odası.

Hafta içi pazartesi günleri hariç her gün ziyaret edilebilen müze, yerli turistlerin ilgisini çektiği kadar, öncelikle Macaristan, Avusturya, Almanya ile diğer yabancı ülkelerden gelen turistler tarafından da ziyaret edilmektedir. Kossuth'un anısına Macar Evi'nin sokağına "Macar Sokak" adı verilmiştir. Evin dış tarafında bir çeşme yapılmış ve bu çeşmenin seramikleri Macaristan'da seramikleriyle ünlü olan *Pecs* şehrinden

getirilmiştir. Macaristan halkı ile yakın ilişkiler kuran Kütahya halkı, Macaristan'ın bağımsızlık günü olan 15 Mart'ı her yıl kutlamaktadır (Tunçoğlu, 2008: 34).

Macaristan'ın bağımsızlığının 163. yıl dönümü, 2011 yılında da Kossuth'un kaldığı Macar Evi'nde yapılan bir törenle kutlanmıştır.

Sadık Atakan Çini Evi: Avukat Sadık Atakan'ın kendi girişimiyle oluşturduğu özel bir müzedir. Müze, Sadık Atakan'ın kendine ait evini “Çini Evi” haline getirmesiyle ortaya çıkmıştır. Müzede usta çinicilerin elinden çıkmış vazo, tabak, pano gibi eserler sergilenmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 167).

Evliya Çelebi Müzesi: Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nin üçüncü ve dördüncü cildinin çeşitli yerlerinde belirttiği üzere Kütahyalıdır. Babası Derviş Mehmet Zilli, onun babası Kara Ahmet Bey ve onun büyük babası da Yavuz Öz Bey'dir (Uzunçarşılı, 1932: 229). Kütahya'nın Zeryen Mahallesi'nde bulunan bir konakta, 25 Mart 1611'de dünyaya geldiği aktarılan Evliya Çelebi'nin, bazı yazarlar (Güler, 2011: 10) eserlerinde İstanbul'da doğduğunu yazmışlardır. Ancak baba tarafından Kütahyalı olduğu, dedesinin türbesinin Kütahya'da doğduğu evin bahçesinde olmasından da anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin pek bahsetmediği annesi ise, Kafkasya'dan gelme bir Abaza kızıdır. Devrin vezirlerinden olan, kısa bir süre sadrazamlıkta yapan Melek Ahmet Paşa'nın teyzesi ya da teyzekızıdır. Evliya Çelebi'nin babası Derviş Mehmet Zilli Efendi, sarayın kuyumcubaşısı olup başta Kanuni, II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve I. Ahmet'e hizmet etmiş ve sarayda muhasipliğe kadar yükselmiştir (Güler, 2011: 10).

Çocukluk dönemini Kütahya'da geçiren Evliya Çelebi, Medrese öğrenimini de burada tamamlamış ve 21 yaşında babası ile birlikte İstanbul'a taşınmıştır. Evliya Çelebi, ilk seyahatini 1640 yılında Bursa'ya yapmış ve ömrünün geri kalanının büyük kısmını seyahatle geçirmiştir. Evliya Çelebi hiç evlenmemiş, ömrü boyunca gezip, gördüklerini “Seyahatname” adlı eserinde kaleme almış oldukça tanınmış bir gezgindir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 114).

Genç yaşlarda gezmeye başlayan Evliya Çelebi, yalnızca Anadolu'yu değil Şam, Mısır, Rumeli, Avusturya, Arnavutluk, Teselya, Gümölcine, Selanik, Kırım ve daha birçok yeri gezip gördüğü ve ömrünün elli senesini gezerek geçirdiği, yazdığı “Seyahatname” adlı eserden anlaşılmaktadır. Aslı on cilt olan Seyahatname'nin 10. cildi

birdenbire bitmektedir. Bu durum Evliya Çelebi'nin eserini bir sonuca bağlayamadan vefat ettiğini düşündürmektedir. Evliya Çelebi'nin nerede, hangi tarihte öldüğü ve mezarının nerede olduğu bilinmemektedir (Güler, 2011: 17).

Seyahatname, Türk Edebiyatının en güzel nesir ürünlerinden biridir. Bu eşsiz eseri bilim dünyasına ilk tanıtan, tarihçi Joseph Van Hammer'dir. Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithat Efendi gibi yazarlarda Seyahatname'nin Türk Edebiyatında tanınmasını sağlayan yazarlardır (Güler, 2011: 17).

Evliya Çelebinin doğduğu ve yaşadığı Zeryen Mahallesi'nde (günümüzde Maltepe) bulunan konak, kısa zaman önce onarılmış ve Evliya Çelebi Kültür Sanat Evi'ne dönüştürülmüştür. (Fotoğraf 2.33). 2002 yılında da Kütahya'nın girişine Evliya Çelebi'nin anısına bir anıt dikilmiştir

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın son dönemlerde "Evliya Çelebi Kültür Yolu Projesi" adı altında başlattığı uluslararası proje, dikkat çekicidir. Projeye göre uluslararası bir ekip, 17. yüzyılda at sırtında birçok yeri gezen Evliya Çelebi'nin gezdiği güzergâhı takip ederek, Anadolu'nun kültürel geleneklerini ve bunların günümüzdeki izlerini genç kuşaklara aktaracak, son olarak Evliya Çelebi'nin doğum yeri olan Kütahya'da geziyi tamamlayacaktır. Bu proje özünde Türkiye araştırmalarına ve ülke turizmine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Fotoğraf 2. 33. Evliya Çelebi Müzesi.

Dumlupınar Kurtuluş Savaşı Müzesi: Kurtuluş mücadelesinin en çetin bölümünün yaşandığı Dumlupınar ilçesinde bulunan bu müzede, kurtuluş savaşına ait savaş aletleri, silahlar ve kılıçların yanı sıra döneme ait fotoğraflar sergilenmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 166).

Kent Tarihi Müzesi: Şehrin Pirlar Mahallesi, Germiyan Sokak'ta yer alan ve 1912 yılında yapıldığı giriş kapısının üstünde bulunan kitabeden anlaşılan Şapcızade Asım Paşa'nın Konağı ile bitişiğindeki Karaca Konağı'nın restore edilip, birleştirilmeleriyle, Kent Tarihi Müzesi oluşturulmuştur (Fotoğraf 2.34). Müze, Eylül 2010 tarihinde ziyarete açılmıştır (İça, 2009: 45).

Fotoğraf 2. 34. Kent Tarihi Müzesi'nin Dışarıdan Görünümü.

Müzede zemin katta tarih öncesi dönemden başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Kütahya ile ilgili bilgiler ve fotoğraflar yer almaktadır. Müzenin giriş kısmında yer alan, sürgülü bilboardlarda, Kütahya'yı her yönüyle tanıtan bilgiler verilmekte, giriş kısmına bitişik odada da Kütahyalı öğretmen, yazar Mustafa Yeşil ve öğrencilerine ait, tüm duvarı kaplayan bir fotoğraf ile Kütahya'nın eski ve yeni fotoğraflarının birlikte görülebileceği bir bölüm bulunmaktadır. Müzenin ilk katında, ilde kaybolmaya yüz tutan mesleklerden demirci, kalaycı, sepetçi, dülger gibi meslek gruplarının mankenleri, fotoğrafları ve kullandıkları aletler sergilenmektedir. Devam eden ikinci katta, Kütahya günlük yaşamına ait selamlık, mutfak ve yatak odası gibi bölümler görülebilmektedir (Fotoğraf 2.35). Müzenin bahçesinde ise çini sanatının merkezi durumunda olan

Kütahya’da, çini bir eserin yapılırken hangi aşamalardan geçtiğini görebileceğimiz bir bölüm yer almaktadır (Kent Tarihi Müzesi Broşürleri).

Fotoğraf 2. 35. Kent Tarihi Müzesi’nde İlin Yaşantısını Anlatan Bir Bölüm.

Dumlupınar Üniversitesi Müzesi: Müzede toplam 1381 adet etütlük ve envanterlik eser bulunmaktadır. Müzede, 25.02.2011 tarihinden itibaren kazı çalışmalarının Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nce sürdürülen Seyitömer Höyük’ten çıkarılan buluntular da sergilenmektedir. Müze hafta içi salı ve perşembe günleri ziyarete açıktır (www.dumlupinar.edu.tr).

İlde bulunan diğer müzeler ise *Tavşanlı Belediye Müzesi*, *Altıntaş Belediyesi Açık Hava Müzesi* ve *Çavdarhisar Açık Hava Müzesi*’dir.

2.2.11. Kütahya Evleri

Geleneksel Kütahya evleri, genel olarak kiremit bir çatıdan ve ahşap malzemeler kullanılarak örülen duvarlardan oluşmaktadır. Yörede evlerin yapımında, taş malzeme yalnızca evin temel kısmında kullanılmıştır. Yörede zengin ormanların bulunması ev yapımında ahşabın özellikle de sarıçam türünün kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu durum beraberinde bazı dezavantajlarda getirmiştir. Ahşabın dayanıksız bir materyal olması birçok tarihi Kütahya evinin günümüze ulaşmasını engellemiştir. Bugün, ilde restorasyonu yapılmış birçok konak, 18. yüzyıl ve 19. yüzyıldan kalmadır (Fotoğraf 2.36). Bu konaklar, genelde bahçeli, iki ya da üç katlıdır. İlde bulunan 17 ya da 18. yüzyıl yapımı, sivil mimarlık örneği konaklardan dış sofalı evlerde sokağa

bakan cepheye pencere konulmamış ya da konulduysa bile yüksekte olması tercih edilmiştir. Bu konakların dışarıdan çok sade görünmesine karşın, iç kısımlarında, odaların tavanlarında ve odalardaki gömme dolaplar ile merdiven korkuluklarında, ahşap oymacılığının en güzel örneklerini görmek mümkündür. 19. yüzyıl yapımı konaklar ise İç sofalı olarak tanımlanan sokakla ilişkili evlerdir. İç sofalı evlere en güzel örnek Macar Evi olarak bilinen Hamdi Aydın Bey'in evidir (Minez, 2006: 31).

Fotoğraf 2. 36. Geleneksel Kütahya Konakları.

Geleneksel Kütahya konakları kentin eski çekirdek yerleşim yerlerinde bulunmaktadır. Kentte çok sayıda turistik öneme sahip konak bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir; Sultanbağı Mahallesi'nde *Defterdar Konağı*, Kurşunlu Mahallesi'nde *Hacı İsmailfendi Evi*, Gazi Kemal Mahallesi'nde *Bandırmzade Konağı*, Pirler Mahallesi'nde *Germiyan Konağı*'dir.

Germiyan Sokak: Germiyan Sokağı, şehrin eski yerleşim yerlerindedir. Sokakta bulunan bu tarihi konaklardan bazılarının girişlerindeki kitabelerinden, 19. yüzyıl yapımı oldukları anlaşılmaktadır. Tescillenerek koruma altına alınan bu konaklar, ahşap olup, iki ya da üç katlıdır. Buradaki konaklar, alttan payandalarla desteklenmiş çıkmaları, çiftli büyük koca kapıları, yer yer kafesli pencereleri, iç kısımdaki avluları ile Anadolu mimarisinin seçkin örneklerini oluşturmaktadırlar.

Konaklardan içeri girildiğinde görülen odalar ise günlük yaşamda yemek, oturmak, yatmak gibi birçok işlevi birlikte görmektedir. Geleneksel bir Kütahya konağında, bayanlar ile erkekler farklı odalar da oturmakta ve odalar bu kültüre göre tanzim edilmektedir. Konaklarda günlük yaşamı kolaylaştıracak ayrıntılarda düşünülmüştür. Mesela bu konakların her odasında *seki* denilen ahşap sedirler ile *yüklük* denilen evdeki fazla eşyaları toplayan ve oldukça işlevsel olan gömme dolaplar bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 177).

Tablo 2. 7. Kütahya’da Bulunan Tarihi Konaklar ve İşlevleri.

KONAĞIN ADI	İŞLEVİ
Seyhan Konağı	Butik Otel
Ispartalılar Konağı	Butik Otel ve Restoran
Kurular Konağı	Kütahya Tanıtım Vakfı
Germiyan Konağı	Yöresel Yemek Evi
Yılmazlar Konağı	Kütahya Genç İşadamları Derneği
Vakıf Konağı	Butik Otel
Yozgatlı Evi	Sanat Merkezi
Şükrü Şeker Konağı	Çini Üretim Merkezi
Şapçı Konağı	Kent Tarihi Müzesi
Kara Konağı	Kent Tarihi Müzesi
İrvasa Konağı	Geleneksel El Sanatları Üretim Atölyesi
Defterdar Konağı	Çini Üretim Atölyesi
Yeşil Konak	Kimsesiz Çocuk Yaşam Merkezi ve Engelliler Spor ve Danışma Merkezi
Kültür Şekercioğlu Evi	Atatürk ve Milli Mücadele Evi
Kurtuluş Konağı	Gençlik Merkezi
Kütahyalılar Konağı	Yöresel Yemek Evi
Yahya Efendi Konağı	Çevre-Kültür-Bilgi Evi

Kaynak: İça, 2009.

Germiyan Sokak’ta bulunan konaklar; *Germiyan Konağı*, *Vakıf Konağı*, *İrvasa Konağı*, *Seyhan Konağı*, *Şapçı Konağı*, *Karaa Konağı*, *Kurular Evi*, *Yozgatlı Evi*, *Yılmazlar Konağı*, *Şükrü Şeker Konağı* ve *Ispartalılar Konağı*’dır (İça, 2009: 11–35).

Yıkılmak üzere olan bu konaklar restore edilmiş, restorasyonları tamamlanınca da farklı farklı alanlarda kullanıma açılmışlardır (Tablo 2.7).

Yahya Efendi Konağı: Şengül Hamamı'na yakın mesafede bulunan bu konak, 19. yüzyıl yapımıdır. Yahya Efendi Konağı'nın 2007 yılında restorasyonu tamamlanmış ve kütüphane, internet salonu, toplantı salonundan oluşan *Çevre-Kültür-Bilgi Evi* olarak hizmete geçmiştir (Tablo 2.7, İça, 2009: 16).

Defterdar Konağı: İl merkezinde, Sultanbağı Mahallesi'nde bulunan ve 19. yüzyıl yapımı bu tarihi konak, zamanın Kütahya Defterdarı tarafından konut olarak kullanılmıştır. Konak 2006 yılında mülk sahiplerinden satın alınmış ve 2007 yılında da restorasyonu tamamlanmıştır. Konak daha sonra *Çini Üretim Merkezi* olarak faaliyete geçmiştir (İça, 2009: 17–18).

Kültür Şekercioğlu Evi: Cedit Mahallesi, Lala Hüseyin Paşa Caddesi'nde bulunan konak, Musatafa Kemal Atatürk'ün Kütahya'ya yaptığı üçüncü ziyaretinde burada kalması ile tanınmaktadır. Konağın devam eden restorasyon çalışmaları sonrasında *Atatürk ve Milli Mücadele Evi* olarak faaliyete geçmesi planlanmaktadır (İça, 2009: 31).

Şükrü Şeker Konağı: Şehirde Karadonlu Mescidi'nin karşısında kalan bu konak, Osmanlı döneminden kalan en eski iki Kütahya konağından biridir ve 1783 yılında yapılmıştır. Konak, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 18.01.1980 tarihinde tescillenerek, koruma altına alınmıştır. İlin en eski konaklarından biri olan Şükrü Şeker Konağı günümüzde *Çini Üretim ve Satış Merkezi* olarak kullanılmaktadır (Tablo 2.7).

Konağın dışına bakıldığında, geleneksel Kütahya konaklarında görüldüğü gibi çıkmalar, ahşap silmeler ve ahşap çerçeveli pencereler görülmektedir. Konağın içinde tavanlarda ve merdivenlerde ahşap oymacılığının güzel örneklerini görmek mümkündür (Fotoğraf 2.37).

Fotoğraf 2. 37. Şükrü Şeker Konağı'nın Bir Odası.

Kütahya Konağı: 1800'lü yılların sonunda, şehirdeki Yeşil Camii'yi de yapan, Rum Apollo usta tarafından yapıldığı bilinen konağın mimari projesini, konağın hanımı Şerife Hanım çizmiştir. 19. yüzyıl Osmanlı mimarisini yansıtan bu konak, uzun zaman önce restore edilmiş ve turizme kazandırılmıştır. Kütahya Konağı, bugün geleneksel lezzetlerin tadıldığı bir restoran olarak, hizmet vermektedir (www.kutahyakonağı.com).

Fotoğraf 2. 38. Kütahya Konağı.

Ispartalılar Konağı: Konak, 19. yüzyıl başlarında Ispartalılar olarak tanınmış, Mehmet Gıyas Ispartalı ailesi tarafından yaptırılarak uzun süre kullanılmıştır. Sonraları

kendi haline terk edilen konak, Yükseköğretim Güçlendirme, Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı'nın konağı satın alıp, restore edilene kadar harabe bir durumda kalmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca "Turistik İşletme Belgesi"ne sahip olan konak, şimdilerde otel ve restoran olarak hizmet vermektedir.

Eski Hükümet Konağı (Adliye Sarayı): Yapımına 1905 yılında, Kütahya mutasarrıfı Giritli Fuat Paşa zamanında başlanan konak, 1907 yılında tamamlanmıştır. Konak, son dönem Osmanlı mimarisinin en göze çarpan eserlerindedir. Hükümet Konağı, ilde sivil mimari tarzında yapılmış diğer konaklardan farklı bir tarzdadır. Üç katlı yapının girişi, dört yüksek sütun ve ortadaki geniş üç kemerle bağlanmıştır. Yapı, iki renkli taş tekniği, iki katı ayıran korniş tarzında hattı ve çinileriyle cephe örgülü bir görünüşe sahiptir (Fotoğraf 2.39). Restore edilen konak, günümüzde *Kütahya Adliye Sarayı* olarak kullanılmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 178).

Fotoğraf 2. 39. Eski Hükümet Konağı, günümüzde Adliye Sarayı'dır.

Uzunçarşılı (1932: 140), Hükümet Konağı'nın yerinde eskiden büyük bir saray olduğunu aktarmaktadır. Konağın içinde tamamen çinilerle kaplı, kitabesi olan bir mescit bulunmaktadır.

Hocazade Nuri Bilge Konağı: Şehirde, Gazi Kemal Mahallesi Erbasan Sokak'ta bulunan 150 yıllık konak, 159 Envanter numaralı korunması gerekli Kültür varlığı

olarak tescillenmiştir. Restorasyonu halen devam eden konak, yöre turizmine önemli bir kazanımdır (Kütahya İl Özel İdaresi Dergisi, 2010, sayı: 15: 38).

Tavşanlı ilçesinde bulunan, *Tavşanlı Kavuncular Konağı* ve Simav ilçesindeki *Mustafa Veral Evi*'de restorasyonlarına başlanmış diğer tarihi konaklardır (İça, 2009: 60). Tüm bu tarihi konaklardan başka, araştırma sahasında daha birçok kıymete haiz, yenilenmeyi bekleyen konak bulunmaktadır.

Şehir merkezinde Ali Paşa Mahallesi'nde, Azerbaycan Parkı içinde yer alan *Saat Kulesi* de önemli bir yapıdır (Fotoğraf 2.40). İlerdeki ilk Saat Kulesi, Sultan Abdülhamit'in beşinci cülus döneminde yaptırılmıştır. 1974 yılında Belediye İş Hanı yapımı sırasında bu Saat Kulesi yıkılmış, 2005 yılında yıkılan Saat Kulesi'nin eski fotoğraflarından faydalanarak orijinaline uygun olarak yeniden inşa edilmiştir (İça, 2009: 9)

Fotoğraf 2. 40. Saat Kulesinin Yıkılmadan Önceki Hali (1935) ve Yeni Saat Kulesi.

Şehir merkezinde, Hükümet Konağı'na çok yakın mesafede bulunan diğer bir kıymetli yapı da *Kütahya Lisesi*'dir (Fotoğraf 2.41). 1890 yılında lise olarak açılan yapı, 27 yıl sonra Ziraat Okulu'na dönüştürülmüş, Kurtuluş Savaşı sırasında hastane ve alay komutanlığı olarak hizmet vermiştir. Yapı, 1922 yılında tekrar lise haline getirilmiş ve eğitime başlamıştır. 24 Mart 1923 yılında, Atatürk Kütahya'ya gelerek Kütahya Lisesi'nde Türk öğretmenlerine hitaben bir konuşma yapmıştır (Tunçoğlu, 2008: 76).

Fotoğraf 2. 41. Asırlık Çınar Kütahya Lisesi.

2.2.12. Ören Yerleri ve Höyükler

Aizanoi Antik Kenti: Kent Çavdarhisar ilçe merkezinde olup, şehir merkezine 60 km mesafededir. *Aizanoi Antik Kenti*, suyu bol, verimli bir ova üzerinde olduğu için yoğun yerleşmelere sahne olmuştur. Antik kentin adı, birçok kaynakta farklı olarak yazılmaktadır. Penkalas (Kocaçay) Irmağı'nın yukarı kesimlerinde, Tanrıça Meter Steunene Kutsal Mağarası dolaylarında yaşayan Frig halkının benimsediği ve ataları saydığı *Azan* adlı mitoloji kahramanı, su perisi *Eroto* ile efsanevi kral *Arkas*'ın birleşmesinden Aızanoi kentinin ortaya çıktığı kaynaklarda aktarılmaktadır. O dönemlerde Aizonai Antik Kenti, Aizanitis'lerin yaşadığı ana yerleşim yeridir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 13).

Aizonai Kenti'nin kuruluş serüveni böylece Frigler'e kadar uzanmaktadır. Aizanoi Antik Kenti'nin Frigler'den sonra sırasıyla Lidyalılar, Persler, İskender İmparatorluğu, Bergama Krallığı, Roma ve Bizans hâkimiyetine girdiği bilinmektedir. Kent özellikle Roma İmparatorluğu döneminde çok gelişme göstermiş, çevresiyle bağlantıya geçerek, tarım ve ticarete ilerlemiştir. Roma döneminde Aizanoi'ya birçok sanatsal yapı inşa edilmiştir. Roma İmparatorluğu'nu ikiye ayrılmasıyla (395) kent Bizans hâkimiyetine girmiş ve piskoposluk merkezi olmuştur. Bu dönemde Zeus Tapınağı kiliseye çevrilmiş ve dini yapılar inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde

ise yöreye Çavdar Tatarları yerleştirilmiştir. Hatta Çavdarhisar'ın adının buradan geldiği bilinmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 165).

Aızanoi, 1824 yılında Avrupalı gezginlerce keşfedilmiştir. M. Schede ve D. Krencker başkanlığındaki Alman Arkeoloji Enstitüsü, 1926 yılında bölgede kazılara başlamıştır (Arkeoloji Müzesi Broşürleri). O yıllarda bölgede önemli kazı çalışmaları yapılmıştır. 1970 yılında yaşanan Gediz depremi, Çavdarhisar ilçesinde de hissedilmiş ve kent depremden olumsuz etkilenmiş, ayakta duran bazı sütunlar yıkılmıştır (Güngördü, 2006: 316). Antik kentteki tarihi kalıntılar ve yapılan kazılar da ortaya çıkarılmış eserler şunlardır;

Zeus Tapınağı: Zeus Tapınağı'nın inşasına I. yüzyılda İmparator Domitian zamanında başlandığı, fakat maddi yetersizlikler sebebi ile tamamlanamadığı, kaynaklarda aktarılmaktadır. Tapınak, imparator Hadrian döneminde toplanan vergiler ve yardımlarla tamamlanmıştır. İmparator Hadrian ile Aızanoi şehrinin valisi arasında tapınağın tamamlanması konusunda ki yazışmalar, Gerekçe ve Latince olarak tapınağın ön galerisinin kuzey ve güney kısımlarında görülmektedir (Ertaş, 2010: 11–13).

Bu tapınak, Baş tanrı Zeus adına yapılmış olan, Anadolu'nun ve Dünya'nın en iyi şekilde korunarak günümüze ulaşan *Zeus Tapınağı*'dir (Fotoğraf 2.42). Nehrin kenarındaki Agora'nın (pazaryeri) arkasında bulunan ve etrafı sütunlu galerilerle çevrili olan tapınak, 130 x 112 m büyüklükte bir avlu içerisinde ve 8 metrelik terasın üzerinde yer almaktadır (Arkeoloji Müzesi Broşürleri). Tapınağın yapıldığı alanda yapılan kazılarda Erken Bronz Çağı'na (M.Ö. 2800–2500) tarihlendirilen, keramik parçaları bulunmuştur. Dolayısıyla tapınağın yapıldığı alan çok eski bir yerleşim yeridir. Tapınağa ön cepheden geniş bir merdivenle çıkılmaktadır. Yapının ön ve arka kısmında 8, yanlarda ise 15 tane İon nizamında sütun bulunmaktadır ve tapınağın arkasında uzatılmış yan duvarların arasında iki tane daha sütun bulunmakta buradan da çatıya çıkılmaktadır. Ayrıca tapınakta, kıymetli eşyaların muhafaza edildiği, Tanrı adına verilen hediyelerin konulduğu, ahşap bir merdivenle inilen bir de mahzen bulunmaktadır. Yaklaşık 53 x 35 m ölçülerindeki podyum üzerine yapılan Zeus Tapınağı Aızanoi Kenti'nin merkezinde bulunmaktadır (Ertaş, 2010: 11–13).

Fotoğraf 2. 42. Günümüze Ulaşan En Sağlam Zeus Tapınağı ve Akroteri.

Agora, Heroon ve Dor Sütunlu Avlu: Antik dönemde, Penkalas Irmağı denilen Kocaçay'ın batı yakasında yer alan Aizonai kent merkezinde, Zeus Tapınağı gibi ihtişamlı bir tapınaktan sonra, daha küçük olan Heroon Tapınağı ve etrafı galeriyle çevrilmiş Agora inşa edilmiştir. Mermer kaplı bir podyum üstünde bulunan Heroon'dan bugün geride yalnızca temelleri kalmıştır. Agora'dan (Pazar yeri) ise günümüze sekiz adet kemerli bir yapı ulaşabilmiştir. Dor sütunlu avlunun kuzey köşesi, 1997 yılında kazılmış ancak kalan diğer kısımlar evlerin ve bahçelerin altında olduğu için kazı çalışmaları devam ettirilememiştir. (Ertaş, 2010: 20).

Hamam ve Gymnazyum: Tapınak ve Stadyum-Tiyatro arasında kalan hamam, Roma İmparatorluğu döneminde yapılan diğer hamamlarla aynı yapıdadır (Fotoğraf 2.43). Yapılan kazılarla günümüze küçük bir kısmı ulaşabilen hamamın içinin çok zengin biçimde döşendiği, duvarların mermer, tavanların ise mozaiklerle kaplı olduğu bilinmektedir. Hamam; yüzme havuzu (natation), soğuk havuz (frigidarium), ılık havuz (tepidarium), sıcak havuz (calidarium) ve bu havuzların iki tarafında bulunan koridor (bazilika), soyunma odaları (apodyterium) ile diğer ısınma odalarından oluşmaktadır. Hamamın kuzeydoğu kısmını, spor çalışmalarının yapılabildiği kare şeklinde bir avlu olan *Palestra* teşkil etmektedir. Hamam kazıları esnasında hamamın koridoruna konulduğu sanılan sağlık tanrıçası Hygeia'nın heykeli bulunmuştur. Bu heykel, Anadolu Kültür Sanat Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Ertaş, 2010: 22–23).

Fotoğraf 2. 43. Antik Kentte Bulunan Hamam Kalıntıları.

Antik kentte bulunan ikinci bir hamam da, 1980–1984 yılları arasında yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. Soyunma ve giyinme odasının tabanındaki Menad ve Stayr figürü ile dikkat çeken hamamın sonraları piskoposluk merkezi olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Ertaş, 2010: 36).

Stadyum ve Tiyatro: Aizanoi'deki Stadyum-Tiyatro kombinasyonu eşsizdir. Bu bölgede, 1982–1990 yılları arasında yapılan araştırmalarda, Stadyum-Tiyatro'nun yapımına M.S. 160 yılından sonra başlanıp, M.S. 3. yüzyılın ortalarına kadar ancak bitirilebildiği anlaşılmıştır. Yaklaşık 15.000 kişi kapasiteli tiyatro (Fotoğraf 2.44) ve ona bitişik 13.500 kişilik stadyumun bilinen bir başka benzeri daha yoktur. Stadyumun batı tarafında genişçe bir kapısı ve girişte de sporcuların kazandığı madalyaların bulunduğu “Şeref Köşesi ”yer almaktadır (Fotoğraf 2.45). Stadyum ile Tiyatroyu birbirinden ayıran mermer ile kaplı duvar, av sahnesi bezemeleriyle süslüdür. Stadyumun giriş kapısının ise güneyde olduğu ve sporcu giriş kapılarının (Fotoğraf 2.45) varlığı bu bölümde yapılan kazılarda ve bulunan yazıtlardan anlaşılmıştır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 16).

Fotoğraf 2. 44. Antik Anfi Tiyatro.

Fotoğraf 2. 45. Stadyum'da Sporcu Giriş Kapıları.

Borsa Yapısı: Penkalas (Kocacı) Irmağı'nın kenarında kentin güney kısmında M.S. II. yüzyılın II. yarısında büyük ihtimalle gıda pazarı olarak kullanılan yuvarlak bir yapı bulunmaktadır (Kütahya 2002, 2002: 176). Yapının 1971'de kazılmış ve onarılmış duvarlarında, İmparator Diocletian'ın 301 yılında enflasyonla mücadele için yaptığı ücret tespitleri yer almaktadır. Burada imparatorluk sınırları içerisindeki pazarlarda satılan tüm malların satış ücretleri bulunmaktadır. Enflasyonla mücadelenin o dönemlerde başladığını gösteren bu yapı, dünyanın ilk ticaret borsasıdır (Ertaş, 2010: 30 ve Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 166).

Meter Steunene Mağarası: Aızanoi Antik Kenti civarında bulunan mağara, kentteki kazılar sırasında keşfedilmiştir. Kayaların oyulması suretiyle yapılmış olan mağara oldukça derindir. Frigler zamanında Anadolu'nun tanrıçası, Meter Steuene diğer adıyla Kybele'ye ait kült yeri olduğu bilinen mağaranın M.Ö. I. yüzyıldan çok daha öncesinde de kullanıldığı sanılmaktadır (Bingöl, 2007: 158–159).

Meter Steunene Mağarası, önceleri girilebilir haldeyken 1970 yılında yaşanan Gediz depremi sonucunda çökerek girilemez hale gelmiştir. Mağara yakınlarında yapılan kazı çalışmalarında Helenistik devre ait eserler bulunmuştur (Ertaş, 2010: 37–38).

Ayı İni Mağarası: Çavdarhisar ilçe merkezine 12 km uzaklıktaki Kızık köyü yakınlarında, Koca Dağ'ın eteklerinde bulunan Ayı İni Mağarası, 1926–1928 yıllarında keşfedilmiştir. Mağaranın içi hakkında detaylı bilgi yoktur. Mağaranın giriş kısmında kapılar ve odalar bulunduğu daha ileride de bir yol olduğu bilinmekte, mağarada daha sonra neler bulunduğu ise bilinmemektedir. Ancak mağaranın yer aldığı dağdan Aizonai'ye su getirildiği burada rastlanan su arklarından anlaşılmaktadır (Ertaş, 2010: 38).

Aızanoi Antik Kenti'nde bu kalıntılardan başka, 1992–1995 yıllarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış, sütunlu cadde ile dükkânlar bulunmaktadır. Çıkarılan sütunlar restore edilerek yerine yerleştirilmiştir. Dükkânların ise sadece temelleri görülmektedir.

Aızanoi'de geniş nekropol (mezar) alanları bulunmaktadır. Bu nekropollerin bir kısmı Tiyatro'nun doğu ve batı yönünde bir yay halinde uzanmaktadır. Burada bir kazı çalışması yapılmamıştır. Kazısı yapılan bazı nekropol alanlarından, mezar taşları ve kıymetli eşyalar çıkarılmıştır (Ertaş, 2010: 40). 1990 yılında yapılan kazılarda, bu mezarların en önemlisi olan Amazon Lahdi, kentin 3 km batısından çıkarılmıştır. Bu lahit Cladius Severinus ve eşi Berenice'ye aittir. Çok kıymetli olan Amazon Lahdi, daha önceleri bölgede yapılan kaçak kazılarda tahrip edildiği için zarar görmüştür. Bunlardan başka bölgede yapılan çalışmalarda sikkeler, yüzük taşları ve gözyaşı şişeleri bulunmuştur. Bunlar Kütahya Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Kütahya Arkeoloji Müzesi Broşürleri). İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre bir müddet ara verilen Aızanoi kazılarına tekrar başlanacaktır.

Seyitömer Höyük: Kütahya ilinin 25 km kuzeybatısında bulunan Seyitömer Höyük, killi kayalık bir tabakanın üzerinde 150x140 m çapında ve 23,5 m yüksekliğinde eski Seyitömer yerleşmesinin bulunduğu alan içinde yer almaktadır. Höyükte kazı çalışmaları, altında bulunan 12 milyon ton kömür rezervinin kullanılabilmesi için 1989 yılında Eskişehir Müze Müdürlüğü tarafından başlatılmıştır. Bölgedeki kazı çalışmalarına daha sonra Afyon Müze Müdürlüğü devam etmiştir. 1989–1995 yılları arasında yapılan kazılarda, höyüğün küçük bir kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır. Höyükteki kazı çalışmaları 2006 yılından itibaren Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı, *Prof. Dr. A. Nejat BİLGİN* başkanlığında yürütülmektedir. Yapılan kazılar sonucunda höyüğün 5000 yıllık bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmıştır. Höyükte belirlenen ilk yerleşim İlk Tunç Çağı'na rastlamaktadır. Dere kenarında olduğu düşünülen bu yerleşim yerinin etrafının surlarla çevrili olduğu bilinmektedir. Buluntular höyüğün İlk Tunç Çağı'nın II. döneminde elle yapılan çömlekçilik yerine dönemin ileri bir yöntemi olan kalıp kullanarak yapılan çömlekçiliğin merkezi olduğunu göstermiştir (Kütahya Arkeoloji Müzesi Notları, 2011).

Kazı çalışmalarını yürüten sayın *Prof. Dr. A. Nejat BİLGİN*, Höyükte yapılan kazı çalışmalarında Erken ve Orta Tunç çağına ait bulguların sonucunda höyüğün M.Ö 2000'li yıllara ait seramik üretim merkezi özelliğinde bir kent olduğunu açıklamıştır. Höyükte 2010 yılında yapılan kazılarda, 4300 yıllık içi seramik kalıntılarıyla dolu bir saray gün yüzüne çıkarılmıştır. Ayrıca saray kazısı sırasında, Mezopotamya bölgesinin Akad dönemine ait fayanstan yapılmış 10 tane mühür bulunmuştur. *Seyitömer Höyük*'ten çıkarılan çok sayıda eser, *Kütahya Arkeoloji Müzesi*'nde sergilenmek üzere höyükten müzeye aktarılmıştır. Eserlerin bir kısmı da *Dumlupınar Üniversitesi Müzesi*'nde sergilenmektedir (Kütahya İl Özel İdaresi Dergisi, 2010, sayı:16: 66).

Seyitömer Höyük'ten çıkarılan eserler değerlendirildiğinde, yörenin Ege Adaları, Yunanistan, İran, Mezopotamya ve Suriye'ye kadar uzanan bir merkez olduğunu göstermektedir. Bu durum sahada bulunan zengin kömür ve kil yatakları ile açıklanmaktadır. Sahanın ticari ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca höyükte yapılan kazılarda çıkarılan buluntulardan Eski Tunç döneminden itibaren höyükte yaşayan insanların av ve tarım ile uğraşmakla birlikte küçükbaş hayvancılık, çömlekçilik, dokumacılık, maden işleme gibi işlerle de meşgul oldukları anlaşılmıştır. Höyükte yaşayanların önceleri *Ana Tanrıça*'ya, Roma

döneminde ise *Baba Tanrı Zeus*'a tapındıkları kazılarda ortaya çıkmıştır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 22).

Aslanlı Köyü Çiledir Höyük: Höyük, Aslanlı köyü, Çiledir Deresi mevkiinde bulunmakta ve TKİ Seyitömer Linyit İşletmeleri kömür çıkarma sahası içerisinde yer almaktadır. Burada eski bir yerleşimin varlığının tespit edilmesinden sonra 2009 yılında iki aylık bir kazı çalışması yapılmıştır. Höyüğün en eski yerleşimi, M.Ö. 2000–3000 yıllarına tarihlenen Eski Tunç Çağı'dır. Kazılarda höyük üzerinde geniş bir Roma yerleşimi tespit edilmiştir. Höyükten seramik parçaları, paralar, bir kiremit parçası üzerine Grekçe yazılmış bir büyü metni, bronzdan yapılmış bir deve figürü ile bronz tıbbi aletler vb. gibi buluntular çıkarılmıştır (Kent Tarihi Müzesi Notları, 2011).

Frig Vadisi: Vadinin Kütahya il sınırları içerisinde başlayan kısmı, Kütahya-Eskişehir karayolunun 26. km'sinde bulunan, Sabuncupınar köyünden başlayarak, Ovacık köyüne kadar uzanmaktadır. Vadi alan olarak, Kütahya merkez ve Tavşanlı ilçelerinin bir bölümünü oluşturmaktadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 147).

Fotoğraf 2.46. Frig Vadisi'ndeki Kayalara Oyulmuş Mağaralar (<http://www.kutav.org.tr>).

Frig Vadisi, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar pek çok uygarlık tarafından iskân edilmiştir. Vadide, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tespiti ve tescili yapılmış çok sayıda kültür mirası eser bulunmaktadır. Vadide yer alan bu eserler, Frig uygarlığının

izlerini yansıtmaktadır. Frig Vadisi'nde kayalara oyulmuş, *Tanrıça Kibele*'ye adanmış açık hava tapınakları, savunma amaçlı kullanılmış yapılar ve barınma amaçlı kullanılan mağaralar bulunmaktadır (Fotoğraf 2.46). Ovacık köyünün İnce Mahallesi'nin doğusundan itibaren çam ormanları içinde kalan vadinin bu kısmının M.Ö. 900–600 yılları arasında Frigler sonralarında Roma ve Bizans uygarlıkları tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bölgede, Roma dönemine ait kayaları oyarak yapılmış barınaklar, mezar odaları, ambarlar, ağıllar, ahırlar ve sarnıçlara, Bizans dönemine ait ise yoğun olarak oyma dini yapılara rastlanmıştır (Aşılıoğlu, Memluk, 2010: 190). Çam ormanları ile kaplı tarihi doğal park olan bu vadiyi son zamanlarda hayata geçirilen Frigküm Projesi kapsamında sanal ortamda da gezmek mümkündür.

İlde yapılan diğer önemli kazılar; Ağızören köyünde ve Tunçbilek'te yapılmıştır. Merkez Ağızören köyünde 2000 yılında yapılan kazılarda, Hitit yerleşimine ait nekropol alanlarından önemli eserler çıkarılmıştır. Ayrıca 1977 yılında Tavşanlı Tunçbilek'ten kömür çıkarılırken ulaşılan buluntular, şehrin Kalkolitik döneme (M.Ö. 5000) uzanan tarihi hakkında değerli bilgiler vermiştir. Bunlardan başka ilin yerleşim tarihine ışık tutabilecek eserlere rastlanılan höyükler şunlardır; *Tavşanlı-Kayı köyü*, *Altıntaş-Üçhöyük*, *Domaniç-Elmalı*, *Simav* ve *Emet*'tir (Kütahya 2002, 2002: 39).

2.2.13. Anıtlar ve Abideler

Ülkemizde ve tüm dünyada akıllardan silinmeyen, Başkomutan Meydan Muharebesi, Afyonkarahisar Kocatepe'den başlamış ve 30 Ağustos 1922 tarihinde Zafertepeçalköy – Dumlupınar hattında Türk askerinin gösterdiği büyük gayret, cesaret ve kahramanlığın neticesi olarak zaferle sonuçlanmıştır. Kütahya 30 Ağustos günü saat 18.00'da düşman işgalinden kurtulmuştur (www.kutahyakulturturizm.gov.tr). Kütahya işte bu büyük savaşın hatıraları olan anıtlar ve abideler ile doludur. Başkomutan Tarihi Milli Parkı sınırları içerisinde kalan, Dumlupınar ilçesi ve Zafertepe Çalköy'de, yaşanan *Kurtuluş Savaşı*'ni betimleyen çok önemli anıtlar ve abideler bulunmaktadır.

Hayme Ana ve Osmangazi Anıtı: Bu anıt Domaniç ilçesinde bulunmaktadır. Hayme Ana, Osmanlı Devleti'nin kurucusu, Osman Gazi'nin ninesidir. Hayme Ana, bir yayla zamanı geldikleri Domaniç ilçesinin Çarşamba köyünde vefatı üzerine buraya defnedilmiş, sonraları mezar türbe haline getirilmiştir. Hayme Ana Anıtı ise yakın bir zamanda yapılmıştır (Fotoğraf 2.47).

Fotoğraf 2. 47. Hayme Ana Anıtı (www.kenthaber.com.tr).

Lajos Kossuth Anıtı: Şehir Merkezinde bulunan Macar Evi'nin bahçesinde yer alan bu anıt, Macar milli kahramanı Lajos Kossuth (Fotoğraf 2. 48) adına Türk- Macar Dostluk Derneği'nin katkılarıyla yaptırılmıştır. Heykeltıraş Sait Rüstem'e yaptırılan heykel, 21 Mart 1998 tarihinde açılmıştır. Bu anıtın açılışı ile *Türk-Macar* dostluğu bir kez daha pekiştirilmiştir (Tunçoğlu, 2008: 39).

Fotoğraf 2. 48. Lajos Kossuth Anıtı.

Evliya Çelebi Anıtı: Anıt, Kütahya'nın girişine 2002 yılında dikilmiştir (Fotoğraf 2.49). Kütahyalı olan Evliya Çelebi, Seyahatnamesinin dokuzuncu cildinde Kütahya'yı şöyle anlatmıştır;

“Bu Kütahya şehri küçük gibi görünür ama Sultanbağı’ndan Osman Paşa sarayı ve Mevlevihane ve Kapan Köprüsü’nden ta Meydan Mahallesine ve çarşı başına kadar dört bin adım uzunluğundadır. Derenin iki tarafı kat kat bahçeler ve konaklarla süslüdür. Derede her eve bir ark ile su gelir ve bostanları sular. Dere şehrin doğusundan batısına kadar uzanır; Yeni Mahalleye kadar yolun iki tarafı bağ ve bahçeli beş bin adım genişliğinde olur. En mühimi bol cemaatli Yıldırım Hanın Ulucamidir. Ama tamamı Çelebi Sultan Mehmet’indir. Sonra Mimar Sinan eliyle Sultan Süleyman tamir ettirmişti. Caminin içi 57 direk üzere kubbedir. Cemaat çok olduğu vakit yirmi bin kişi alır. Kargir binadır. Kurşun örtülüdür. Fakat avlusu yok Balıklı hamamına bitişik Sultan Keyhüsrev Cami küçük bir camidir. Suyu ve havası güzeldir. Bağları yok fakat bahçeleri çoktur. Yirmi dört çeşit emrudu, yedi türlü sulu kirazı olur. Beyaz berrak ilik gibi paçası, Tennur kebabı, zerdesi meşhurdur. Fincanı, çeşitli maşraba ve destileri, çanak ve tabakları hiçbir yerde yoktur. Şehrin içinde binden fazla kayalardan akan buz gibi suları vardır. Halkının yüz renkleri kırmızıdır. Suları hazmettiricidir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: 9, s: 11–28).

Fotoğraf 2. 49. Evliya Çelebi Anıtı.

Zafertepeçalköy Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı: Anıt Altıntaş ilçesine bağlı Zafertepeçalköy Beldesi'ndedir. Kütahya'da savaşı betimleyen birçok manidar bir o kadar da duygulu olaylar cereyan etmiştir. Mustafa Kemal, 31 Ağustos günü muharebenin tüm şiddetiyle yaşandığı alanı gezerken, Berberçam Tepesi civarında düşman topçu mermisinin açtığı çukura gömülü bir sancaktar görmüştür, şehit askerin toprağın üstünde katılmış kolu ile sancağı dimdik tutmasından etkilenmiş ve sonradan yapılacak anıt için bu olayın sembol alınmasını istemiştir. Nitekim Mustafa Kemal, Cumhurbaşkanı sıfatı ile muharebenin ikinci yıl dönümünde kalabalık bir grupla bu anıtın temel atma törenine katılmıştır¹ (Fotoğraf 2.50). Bu anıt önceleri “Meçhul Asker”, veya “Şehit Asker” adıyla anılırken sonradan adı, “Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı” şeklinde değiştirilmiştir (Değirmenci ve Gülhan, 2009: 5).

Fotoğraf 2. 50. Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı.

¹ Mustafa Kemal Atatürk, 30.08.1924 günü Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı'nın temel atma töreninde Başkomutan Meydan Muharebesi'nin önemini şöyle anlatmıştır:

“Efendiler Ayonkarahisar-DumlupınarMeydan Muharebesi ve onun son safhası olan 30 Ağustos Muharebesi, Türk tarihinin en mühim dönüm bir noktasını teşkil eder. Milli tarihimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu ve bütün tarihe yalnız bizim tarihimizde değil, dünya tarihine yeni hareket vermekte kesin tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum” (Değirmenci ve Günhan, 2009: 26).

Zafertepeçalköy’de Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı’ndan başka *Yüzbaşı Şekip Efendi Şehitliği*², *Kırık Kağrı Üç Komutan Anıtı* ve *Zafer Anıtı* bulunmaktadır.

Kırık Kağrı ve Üç Komutan Anıtı: Başkomutan Mustafa Kemal’in 31 Ağustos 1922 günü savaş alanını dolaştıktan sonra değerlendirme yapmak amacıyla İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile Çalköy’de harap bir evin önünde bulunan kırık bir kağrı yanındaki durumlarını sembolize etmektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 57).

Zafer Anıtı: Anıt, Başkomutan Meydan Muharebesi’nin sevk ve idare edildiği 1181 rakımlı tepede, 4 yıllık bir çalışmadan sonra 1968 yılında ziyarete açılmıştır. 30 Ağustos törenlerinin yapıldığı yer olan *Zafer Anıtı*, kurtuluş savaşını sembolize etmektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 53).

Dumlupınar ilçesindeki Anıtlar: İlçede *Başkomutan Meydan Muharebesi*’nin geçtiği alanlarda şehitlerimizin anısına birçok anıt ve şehitlik yaptırılmıştır. Bu anıtlardan *Dumlupınar İlk Hedef Anıtı*, Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk’ün Başkomutan Meydan Muharebesi’nde ***Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir ileri!*** emrinin verildiği karargâhın bulunduğu yerde, 1972 yılında tamamlanarak ziyarete açılmıştır. Anıt, bronz Atatürk heykeli, arka planda betonarme anıtsal yapı ve süvari birliklerinin bronzdan bir rölyefi olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 48).

Dumlupınar Şehitliği ise Kurtuluş Savaşı boyunca tüm cephelerde şehit düşen askerlerimizin anısına, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na yaptırılmış ve 30 Ağustos 1992 tarihinde törenle ziyarete açılmıştır. Şehitlikte; 500 kişilik sembolik şehit mezarları ve kitabeleri, Atatürk, İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak adına yaptırılan *Üç Komutan Anıtı* (Fotoğraf 2. 51), Milli Mücadele esnasında şehit düşen sivil, yüce ruhlu Türk vatandaşlarını sembolize eden *Milisler Anıtı*, 1912 yılında Balkan Savaşına katılmak için köyünden ayrılan ve 11 yıl boyunca cepheden cepheye koşan, daha çocukken bıraktığı oğluya Başkomutan Meydan Muharebesi’nde aynı cephede savaşırken

² Yüzbaşı Şekip Efendi 14. Süvari Tümeninin 3. Alayı 2. Bölük Komutanı’dır. Yüzbaşı Şekip Efendi, 29 Ağustos 1922 günü büyük bir cesaretle, 20 keşif grubunun içine dalarak, 2000 kadar düşman askerini esir almış ancak tekrar hücumla geçtiğinde askerleriyle birlikte bu bölgede şehit düşmüştür (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 56).

oğlunun kollarında şehitlik mertebesine ulaşan Kara Ali Çavuş ve oğlu Onbaşı Mehmet'in destanını sembolize eden *Şehit Baba- Oğul Anıtı*, süngüsüyle savaşa koşan Mehmetçiği anlatan *Mehmetçik Anıtı*, *Şadırvan* ve *Namazgâh* bulunmaktadır. Ayrıca, ilçede savaş esnasında karargâh olarak kullanılan bir ev aslına uygun olarak yeniden yapılarak 2003 yılında ziyarete açılmıştır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 47–52)

Fotoğraf 2. 51. Üç Komutan Anıtı (www.kutav.org.tr).

Büyük Aslıhanlar Üç Tepeler Şehitliği: Muharebede Büyük Aslıhanlar köyünde şehit düşen Elazığlı Binbaşı Hacı Ömer oğlu Yusuf Ziya, Diyarbakırlı Üsteğmen Mehmet oğlu Ahmet, Urfalı Teğmen Halil, İbrahim oğlu Mustafa Hilmi ile birlikte 42 şehit anısına yapılan şehitlik, 1995 yılında ziyarete açılmıştır.

Emet Cevizdere Şehitliği: Şehitlik, Emet ilçesine bağlı Günlüce Beldesi'nde bulunmaktadır. 3 Eylül 1922 tarihinde, Cevizderesi'nde Rauf Yüzbaşı komutasındaki Yunan birliğine ağır zayıat verdikten sonra, şehit düşen askerler ve gaziler anısına yapılmıştır.

Gediz Abidesi: Gediz ilçesi Abide köyünde bulunan Gediz Abidesi, çevresi korkuluklarla çevrili bir podyum üzerinde, 3 m yüksekliğindedir. Abidenin iki cephesinde Osmanlıca kitabeler bulunmaktadır. Gediz Abidesi, Yunan ordusunun İzmir'e doğru ilerlemesini engelleyerek, Uşak'ta teslim olmalarını sağlayan şehitler anısına dikilmiştir.

Kütahya Şehitler Anıtı ve Parkı: Kütahya'daki Hava Er Eğitim Tugayı karşısında, 65.000 m²'lik alana kurulmuştur. Anıtın ana kaidesi 15 m yükseklikindedir. Kaidenin sağında ve solunda yurdumuzun 81 ilini temsilen sütunlar bulunmaktadır. Bu sütunlar üzerinde ise temsil ettikleri illerin adları yazmaktadır. Vatan uğruna şehit düşen tüm askerler ve gaziler için yapılmış olan anıt park, 2003 yılından beri ziyaret edilebilmektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 47–52).

2.3. KÜLTÜREL ÇEKİCİLİKLER

Kütahya, 14. yüzyıldan beri yetiştirdiği divan, tekke ve halk edebiyatı şairleri ile kültürel zenginliğe sahip bir kenttir. Kentin kültürel kimliği özellikle Germiyanogulları Beyliği döneminde canlanan, edebi ve ilmi faaliyetler ile çok gelişmiştir (Varlık, 1974: 121). 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve Selim'in Kütahya'da valilik yapmaları şehrin kültürel ve edebi yönünü daha da geliştirmiştir. Ayrıca ilde gelişen tarikatlarda, özellikle şiir ve musikinin gelişip güçlenmesini sağlamışlardır. Mevlevilik, Halvetilik, Melamilik gibi tarikatların dergâhlarında birçok mutasavvıf yetişmiş, arkalarında çok kıymetli eserler bırakmışlardır. *Şeyh Abdullah İlahi, Gaybi Sunullah Efendi, Gülapoğlu Askeri Baba, Hacı Ali Pesendi, Arifi, Aşık Hasan Dede, Fatma Hanım, Celalaeddin Çelebi* bu şahsiyetlerden yalnızca birkaçıdır (Güler, 2011: 9).

Kütahya'da zengin bir yöresel kültür vardır. Kütahya halkı, bu yöresel kültürünü günümüzde de sürdürmektedir. Kentte hala eski bir Anadolu şehri havasını yaşamak mümkündür. Kütahya'da özellikle yaz aylarında yöresel kültürün izlerini taşıyan yapılan çok sayıda yerel etkinlikler yapılmaktadır (Tablo 2.8).

Tablo 2. 8. İlde Gerçekleştirilen Yerel Etkinlikler.

ETKİNLİĞİN ADI	YER	TARİH
Atatürk'ün Kütahya'ya Gelişi	Kütahya	24 Mart
Aşure Günü	Kütahya	Muharrem Ayını 14. Günü
Kütahya'nın Fethi ve Hıdrellez Şenlikleri	Kütahya	6 Mayıs
Evliya Çelebi Satranç Turnuvası	Kütahya	Mayıs'ın 2. Haftası
Simav Şairler Günü	Simav	Mayıs'ın 2. Haftası
Çavdarhisar Hacı kebir Rahvan At Yarışları	Çavdarhisar	Mayıs'ın 3. Haftası
Simav Sünnet Şenliği	Simav	30-31 Mayıs
Simav Kuşu Gözleme ve Bazlama Günü	Simav	Haziran Ayının İlk Haftası
Domaniç Şenlikleri ve Yağlı Pehlivan Güreşleri	Domaniç	21 Haziran
Hisarcık Kültür ve Sanat Festivali	Hisarcık	5-30 Haziran
Hisarcık Emtia, Müzik, Eğlence Panayırı	Hisarcık	Muharrem Ayının 10. Günü
Tavşanlı Çukurköy Şaban Dede Leblebi ve Bahar Şenliği	Tavşanlı	27 Haziran
Şaphane Kiraz, Vişne Kültür ve Sanat Festivali	Şaphane	Temmuz'un İlk Haftası
Altın Kiraz, Vişne Kültür ve Sanat Festivali	Pazarlar	Temmuz'un İlk Haftası
Çavdarhisar Kültür ve Turizm Festivali	Çavdarhisar	24-25 Temmuz
Tavşanlı-Balköy Kültür ve Turizm Festivali	Tavşanlı	Temmuz'un Son Haftası
Şaphane Üçbaş Sarımsak Kültür Festivali	Şaphane	Temmuz'un Son Haftası
Gediz Tarhana Festivali	Gediz	1-7 Ağustos
Dumlupınar El Sanatları ve Ticaret Fuarı	Kütahya	1-15 Ağustos
Simav Ticaret ve Turizm Panayırı	Simav	3-12 Ağustos
Kütahya Hıdırlık Uçurtma Şenliği	Kütahya	Ağustos'un 3. Haftası
Tavşanlı Tunçbilek Linyit Kömür ve Sanat Festivali	Tavşanlı	Ağustos'un 3. Haftası
Dumlupınar 30 Ağustos Zafer Haftası Kutlamaları	Dumlupınar	26-30 Ağustos
Altıntaş 30 Ağustos Kültür ve Sanat Etkinlikleri	Altıntaş	27-30 Ağustos
Altıntaş Zafertepe Çalköy Şenlikleri	Altıntaş	29 Ağustos
Kütahya'nın Kurtuluşu	Kütahya	30 Ağustos
Kütahya Sünnet Şöleni	Kütahya	Ağustos'un 4. Haftası
Tavşanlı Leblebi ve Kömür Festivali	Tavşanlı	30 Ağustos- 3 Eylül
Emet'in Kurtuluşu Bor Kültür ve Termal Turizm Festivali	Emet	30 Ağustos- 5 Eylül
Simav'ın Kurtuluşu	Simav	04 Eylül
Domaniç Hayme Anayı Anma ve Göç Şenlikleri	Domaniç	Eylül Ayının İlk Pazar Günü
Hisarcık Geleneksel Kültür ve Sanat Festivali	Hisarcık	8-16 Eylül
Geleneksel Emok (Endru Motosiklet Kulübü) Şenliği	Kütahya	Haziran

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlemiştir (2011).

Kütahya'nın kendine has kültürünün içinde gezekler önemli bir yer tutmaktadır. Gezek, genelde birbirine yakın yaş grubundaki insanların sırasıyla, gruptaki kişileri gezdikleri, haftada veya 15 günde bir yapılan bol ikramlı ve eğlenceli bir etkinliktir. Kütahya'da gezekler kaynaşmanın adıdır. Apartman kültürünün yaygın olduğu, birbirine çok yakın oturulmasına karşın kimsenin kimseyi tanımadığı günümüzde, Kütahya gezekleri çok işlevseldir. Gezeklerde insanlar birbirini tanır, gerek erkek gerekse kadın gezeklerinde saygı, görgü kuralları öğrenilir ve öğretilir. Kadınlar ve erkekler gezeği dışında, genç kızlar, genç delikanlılar, arkadaş, akraba gezekleri ve çeşitli meslek gruplarının oluşturduğu gezekler vardır. Gezek grupları akranlardan oluşur, ancak herkes kendi grubunu oluşturmadan önce kızlar annesinin; oğlanlar babasının; gelinler kayınvalidesinin gezeklerine katılarak, gezeklerin kurallarını öğrenirler. Kadın gezeklerinde eskiden deblek çalınır, türküler söylendiği, oyunlar oynandığı bilinmektedir. Günümüzde erkek gezekleri, kadın gezeklerinden daha gösterişli, sazlı ve sözlü geçmektedir (Kalaycı Durdu, 2010: 206–207).

2.3.1. Folklor

Halk Müziği: Yörede yakılan türküler; genelde ölümleri, acıları, gurbete gitmiş eşe duyulan özlemi, sevgiliye duyulan hasreti en içten duygularla anlatır. Yörede yakılan her türkünün bir hikâyesi, bir yaşanmışlığı vardır. Kütahya türkülerini içli yapan da budur zaten. Türkülere yöreye has halk oyunları eşlik eder.

Kütahya halk müziği açısından zengin bir repertuara sahiptir. Kütahya türkülerinin çoğu yöresel sanatçı Hisarlı Ahmet tarafından derlenmiş ve TRT repertuarına girmiştir. Kütahya'nın dillerden düşmeyen, yine Hisarlı Ahmet tarafından derlenen değerli bir türküsü şöyledir;

KÜTAHYA'NIN PINARLARI

Kütahya'nın pınarları akışır

Devriyeler kol kol olmuş bakışır

Asalıya çuha şalvar yakışır

Amman amman Vehbim öyle böyle olur mu?

Ah ben ölürsem dünya sana kalır mı?

Salım geldi musallaya dayandı
 Kar beyaz tenim al kanlara bulandı
 Seni vuran oğlan nasıl dayandı
 Amman amman Vehbim öyle böyle olur mu?
 Ah ben ölürsem dünya sana kalır mı?

Klasik Türk Musikisi: Mevleviliğin önemli bir yere sahip olduğu Kütahya’da, Kütahya Mevlevihanesi’nden yetişen bestekârlar, şehzadelere hocalık etmişler, Türk musikisine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bu sanatçılardan *Ali Nutki Dede Efendi*’nin (1762–1804), *Şevk-ü Tarab* makamında Mevlevi ayinini bestelediği, *Abdülbaki Nasır Dede Efendi*’nin (1765–1804) ise III. Selim’in yanında bulunduğu ve yedi makam bulduğu bilinmektedir. Daha birçok Kütahyalı bestekâr çeşitli makamlarda önemli besteler yapmışlardır. İlde günümüzde ise *Ahmet Yakupoğlu*, *Doğan Kara*, *Emin Kavdır* ve *Tekin Uğurel* Klasik Türk Müziği, Tasavvuf Müziği ve Türk Sanat Müziği dallarında çalışmalar yapmaktadırlar (Egev Vakıf İl raporu: 42).

Halk Oyunları: Yörede halk oyunları kadınlar ve erkekler tarafından ayrı ayrı oynanır. Erkekler zeybek oyununu oynarlar. Zeybek oyunu, duruş, gezinme, çökme ve sekme bölümlerinden oluşan bir halk oyunudur. Zeybeğin çeşitleri de vardır. “*Kar mı Yağdı Kütahya’nın Dağına Zeybeği*”, “*Çatalcam*”, “*Ahmet Bey*”, “*Sepetçioğlu*”, “*Sinanoğlu Zeybeği*” ile Domaniç yöresinde oynanan, “*Kayı Zeybeği*” zeybek oyunlarının en bilinenleridir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 161). Yörede oynanan bu Zeybek oyunlarının farklı farklı isimlerde olmasına rağmen oynanışları hemen hemen birbirinin aynıdır.

Düğünlerde erkekler dışarıda oynarken kadınlar evde oynamayı tercih ederler. Kadınlar ise genelde karşılıklı iki kişi olarak oynamaktadırlar. İki kişi kollarını açar, parmaklarını şıklatarak ya da küçük oyun kaşıklarını şıklatarak karşılıklı olarak birbirlerine gidip- gelirler, omuzlarını sallarlar ve oyun benzer hareketlerle devam eder.

Oyunlar; *düğünlerde*, *bayramlarda*, *hidrellezde*, *yaren*, *gezek* gibi sohbet ortamlarında oynanmaktadır. Hatta bazı ilçelerde dini bayramlarda da oyun oynanmaktadır (Karabaşa, 2010: 3). Yörede oyunlar karşılıklı olarak kaşıklarla, bağlama ve dümbelek eşliğinde oynanır. Yörede oyun havası olarak bilinen türküler; *Köroğlu*, *Çömüdüüm*, *Kar mı Yağdı*, *Keklik*, *Tıpır Tıpır*, *Bengi Zeybeği*, *Çatalçamın*

Zeybeği, Tavas Zeybeği, Harmandalı, Zille Köçek oyunu gibidir (Egev Vakıf İl Raporu: 41). Özellikle *Çömdüm* türküsü genç kızların cuma gezeklerindeki en gözde türküsüdür. Türkünün sözleri şöyledir;

Ay oğlan yiğit misin?	Ay oğlan arsız oğlan
Dağlarda geyik misin?	Dünyada yersiz oğlan
Selam verdim almadın?	Kalaysız kaba benzer
Allah'tan büyük müsün?	Dünyada yersiz oğlan
Çömdüm de çömdüm yar	Çömdüm de çömdüm yar
Derdinden çürüdüm yar	Derdinden çürüdüm yar

Yöresel Giysiler: Fizyolojik ihtiyaçlardan doğan giyim, aynı zamanda kültürle de doğrudan ilişkilidir. Kütahya'da bayan kıyafetlerinde uzun yıllardır kullanılan, yöreye özgü kıyafet, *Üçetek*'tir. Üçetekler; *Kavuklu, Tefebaşı, Pullu, Süpürgeli, Bindallı, Savayi* olarak çeşitlenmektedirler. Yörede giyilen bu ağır elbiselerin özellikle kırmızı olmasına önem verilir. Yörede evlenen her kız düğününde bu ağır elbiselerden birini giymektedir. Ayrıca genç kızların çeyizinde, mutlaka işlemeli kadife ya da farklı kumaşlardan şalvar takımları bulunur. Günümüzde de uygulanan bu geleneğin, yörede çok köklü geleneklerden biri olduğu söylenebilir. Germiyanoglu beylerinden Süleyman Şah, kızı *Devlet Hatun*'u şehzade *Beyazıt*'la evlendirirken, Devlet Hatun'un düğünde *tefebaşı* ya da *bindallı* giydiği kaynaklardan aktarılmaktadır. Devlet Hatun'un düğünün de giydiği sanılan bu kıyafetler yörede bugünde düğünlerde gelinlere giydirilmektedir (Koç, 2009: 246).

Fotoğraf 2. 52. Yöresel Erkek ve Kadın Kıyafetleri.

Yörede erkek kıyafetleri, kadın kıyafetleri kadar göz alıcı ve çeşitli değildir. Çuhadan yapılırlar, genelde açık maviden laciverte kadar mavinin tüm tonları erkek kıyafetlerinde kullanılır. Zeybek kültürünün benimsendiği yörede, erkek kıyafetleri *Cepken*, *Gazeke*, *Şalvar*, *Potur* gibi parçalardan oluşur. Bunlardan *Cepken*; etekleri bel hizasında biten önü kapanmayan, kolları koltuk altına kadar açık duran, kaytan ve sırma konularak üstü motiflerle süslenen yelek benzeri bir kıyafettir. *Gazeke* ise, uzun kollu mavi tonlarında çuha kumaştan yapılmış bir gömlektir. *Şalvarda* mavi tonlarında çuha kumaştan yapılır ve yan kısımlarında kaytan işlemleri bulunur. *Potur*; şalvara benzer dize kadar bol iner, dizden aşağısı bacakları saracak kadar dardır (Fotoğraf 2.52, Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 168).

Yöresel Yemekler: Değişik iklimlerin tesiri altında kalan Kütahya ilinde; çeşitli meyveler, sebzeler, bakliyat ve tahıl ürünleri yetişmektedir. Kütahya'nın kendine has bir mutfağı vardır. İlde yetişen bin bir çeşit otlar yöre mutfağına da yansımış, zengin ve şifalı bir mutfak kültürü oluşmasına ortam hazırlamıştır. Hamur ve et yemeklerinin önemli bir yer tuttuğu yöre mutfağında, yılın belirli zamanlarında toplanan otlar, çiğ veya kavrulmuş olarak hamur işleriyle kullanılır ve çok çeşitli lezzetler elde edilir. Kışların uzun geçtiği ilde, kış hazırlıkları meyve ve sebzenin bol olduğu yaz mevsiminden başlar. Erişteler, tarhanalar, tirit yemeğinde kullanılmak üzere kurutulmuş saklanan yufkalar, turşular ve yemeklerin olmazsa olmazı salçalar, kış için yapılan

hazırlıkların en önemlileridir. Hazır, ambalajlı yemekleri kabul etmeyen yöre mutfağında, her zaman evde yapılanı daha makbuldür (Özer, 2010: 109). Kütahya’da yöre mutfağına has bazı yemekleri yapıldığı lokantalarda vardır. Bunlardan iki tanesi turizm işletme belgesine sahiptir (Tablo 2.9).

Yöre yemeklerinden haşhaşlı ekmek, gökçemen hamursuzu, parmak pide, gözleme, tereyağlı şibit, su böreği, mantı çeşitleri hamur işlerinin en sevilenleri, küp eti, güveç, yahni, kavurma ve köfteler, labada, lahana, yaprak sarmaları, domates, biber, patlıcan dolmaları da sevilen etli yemekleri oluşturur.

Tablo 2. 9. Kütahya’da Bulunan Turizm İşletme Belgesine Sahip Lokantalar.

Tesisin Adı	Tesisin Türü	Tesisin Sınıfı	Yer	Kapasitesi
Güral Ocakbaşı	Lokanta	1.Sınıf	Kütahya-Merkez	135 Kişilik Yemek Salonu 80 Kişilik Açık Yemek Salonu
Ata Restaurant	Lokanta	1.Sınıf	Kütahya-Merkez	150 Kişilik Yemek Salonu 50 Kişilik Açık Yemek Salonu

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir (2011).

Kütahya mutfağın da çorbaların da önemli bir yeri vardır. Kızılıcak tarhanası, oğmaç, teke, tutmaç ve sıkıcık çorbaları en bilinenleridir. Güllaç, ev baklavası ve helvalar ise çok yapılan tatlılardır. Kütahya’da yemeklerin çeşitleri ve yapılış şekilleri şehir merkezi ile ilçeler arasında bile farklılıklar gösterir. Simav’ın tahinli pidesi ve cevizli çöreği meşhurdur. Gediz ve Emet ilçelerinin güveci ve ev tarhanası, Şaphane ilçesinin ise fırın kebabı çok iyi tanınır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 77).

Tavşanlı ilçesi leblebileriyle ünlüdür. İlçede yaklaşık 40 çeşit leblebi üretilmektedir. Tavşanlı leblebileri, Tavşanlı Leblebiciler ve Kuruyemişçiler Odası’nca alınan patentin ardından, Fransa’da *Uluslararası Ticaret Liderleri Kulübü* tarafından 2003 yılında kalite ödülü almıştır. Leblebicilik Tavşanlı ilçesinde 450 yıllık bir geçmişe sahiptir. Tavşanlı leblebisinin *şekerli, kavrulmuş, beyaz, çıtır, tuzlu, acılı, ballı, haşhaşlı, susamlı, şekerli, çikolatalı, vanilyalı, karanfilli, kahveli* gibi birçok çeşidi bulunmaktadır (Tunçoğlu, 2008: 78).

2.3.2. Yöresel El Sanatları

Kütahya'nın zengin kültürünün önemli bir parçası olan birçok yöresel el sanatı vardır. Türk el sanatlarının yanı sıra yörede, yöreye has el sanatları da yaşatılmaktadır.

Kütahya özellikle çinicilik sanatının ülkemizde ve dünyada önemli merkezlerinden biridir. Kütahya şehir merkezinde bulunan çinili vazo da şehrin bu kimliğini temsil etmektedir (Fotoğraf 2.53).

Fotoğraf 2. 53. Kentin Simgesi Haline Gelmiş Olan 'Vazo'.

Gediz Saruhanlar köyü ise tahta kaşık oymacılığının yaşatılmaya çalışıldığı, ülkemizdeki birkaç yerden biridir. Simav'da hasırcılık ve urgancılık hala devam ettirilmektedir. Yörede ayrıca nakış işleme, sim sarma gibi birbirinden güzel el sanatları da yapılmaktadır (Fotoğraf 2.54, Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 78).

Fotoğraf 2. 54. Kütahya İlinin Yöresel El Sanatlarından Oluşan Bir Sergi.

Dokumacılık: Kütahya’da dokumacılık el tezgâhlarında sürdürülmektedir. Saray halıları olarak ünlenen, Osmanlıların en parlak dönemlerinde üretilen, Simav halıları meşhurdur. Simav halıları, kök boya ile renklendirildiği için “kök boya halı” olarak da bilinir. Yün ve pamuktan dokunan halıların yüzeyi ve bordürleri, kıvrık damarlı yapraklar, sümbül, karanfil desenleriyle süslenmektedir. Günümüzde ise yerel motif işlemleri terk edilmiş halılara Isparta bezekleri işlenmeye başlanmıştır (Egev Vakıf İl Raporu, 38).

Yörede Germiyanogulları Beyliği döneminde yaygın olarak dokunan Germiyan kumaşlarının, o çağlarda Anadolu’da oldukça ünlü ve kıymetli olduğu bilinmektedir. Germiyanoglu Süleyman Şah, kızını Osmanlılara verirken, saraya hediye olarak bu kumaşlardan gönderdiği bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1932: 69).

Eskiden yörede saf ipekten yapılan yöresel kadın kıyafeti olan *canfes*, ince çizgili ipekli *çitäre*, erkek mintanlarında kullanılan *altıparmak* gibi kumaşların yanı sıra *kadife*, *şal*, *sopalı*, *tirşe*, *al kumaş*, *mor kumaş*, *yolaklı*, *bürümcük*, *atlas*, *kasterli* vb. gibi çeşitli kumaşlar dokunmaktaydı. Şimdilerde daha çok Gediz ve Şaphane’de sürdürülen el dokumacılığında, yalnızca bez üretilmektedir (Egev Vakıf İl Raporu, 38).

Oya İşlemeciliği: Yörede çeşitli tekniklerle sayısız çeşitte oylar yapılmaktadır. Bunlardan bazıları; iğne oyları, tığ oyları, mekik oyları, boncuk oyları, yün oyları gibi oyalardır. Evlenen her genç kızın çeyizinde bulunan bu oylar, renk renk yazmalara işlenir, oylarla süslenen bu daneler ise düğünlerde çeyiz evlerinde sergilenirler. Yörede

gül, üzüm, kar çiçeği, yıldız, menekşe, papatya gibi çiçek motifli oyaların yanında çok farklı isimde oyalara rastlanır. El emeği bu çeşit çeşit oyalara, düğünlerde en güzel halleriyle gelinin başın süsler. İlde özellikle çok emek isteyen iğne oyası çok sevilir. Herkesin yapamadığı bu oyalara yapmayı bilmeyenler bilenlere yaptırırlar. Böylece yörede çeyizler bile imece usulü hazırlanır. Kütahya’da oya işlemeciliğinden başka zarafetiyle dikkat çeken danteller de yapılmaktadır.

Gümüş ve Elmas işlemeciliği: Ülkemizde gümüş madeninin tek çıkarıldığı ve işlendiği yer olan Kütahya’da, gümüş işleme sanatı yüzyıllardır yapılmaktadır. Gümüş köyünde çıkarılan gümüş cevheri, yetenekli ustalarca işlenir ve beğenilere sunulur. Telkarilik olarak da bilinen bu el sanatını tekrar canlandırmak adına Dumlupınar Üniversitesi’ne bağlı Altıntaş Meslek Yüksek Okulu’na yapılan çalışmalar ümit vericidir. Kütahya’da son dönemlerde doğal taşlar ve çiniler gümüşle süslenecek, tasarımı yapılarak farklı güzellikte takılar yapılmaktadır (Egev Vakıf İl Raporu: 39).

Elmas işlemeciliği de icra edilen sanatlar arasındadır. Elmas işlemeciliği, mihlama, sedakarlık, kraponyacılık, ajurculuk, foya çakmakçılık, cilacılık, kumla eskitme, kalibrecilik ve kalıpcılık gibi bölümlerden oluşmaktadır. Osmanlı medeniyetinden miras kalan bu değerli sanat dalı, sürdürülmesi gereken bir el sanatıdır. Osmanlı döneminde, aynı zamanda değerli eşyaların da satıldığı Büyük Bedesten ilde elmas işlemeciliğinin merkezi olmuştur (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 83).

Porselen: Kütahya’da ilk porselen fabrikası, 1974 yılında açılmıştır. Porselen beyaz, yüzeyi ışık geçiren, sağlıklı bir üründür. Günümüzde Kütahya’da üretilen porselen ürünleri birçok ülkeye ihraç edilmektedir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 169)

Kütahya’da Güral Porselen, Kütahya Porselen gibi birçok porselen fabrikası bulunmaktadır. Bunlardan en bilineni Kütahya Porselen Fabrikası, başta Avrupa ülkeleri ve A.B.D olmak üzere 58 ülkeye ihracat yapmaktadır (Tunçoğlu, 2008: 115).

Çinicilik: Çini, pişmiş topraktan yapılan, levha biçiminde bir yüzü renkli ve sırlı olarak üretilen, duvar kaplama malzemesi olarak tanımlanabilir. Çini sözcüğü, geniş manada tabak, kâse, testi, çanak gibi çeşitleri de kapsamaktadır (Fotoğraf 2.55). Çini’nin sırlı veya sırsız olarak pişirilen çeşidine ise seramik denilmektedir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 67).

Fotoğraf 2. 55. Çini Bir Vazo.

Çini sanatının anavatanı Orta Asya olarak bilinmektedir. Çini kelimesi çoğu kişi tarafından Çin İşi olarak anlaşılmaktadır, fakat bu yanlıştır. 19. yüzyıla kadar bu sanata “Kaşi” denilmiştir. Kaşi sanatı ile uğraşan kişilere de “Kaşigiran” denilmiştir. Uygur Türklerinin yapımına başladıkları çini sanatı, 1071 yılından itibaren Anadolu’nun Türkleşmesiyle Selçuklular ile Anadolu’ya taşınmıştır. Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına paralel olarak camii, medrese, kervansaray ve saray gibi dini ve sivil mimari eserler Anadolu’da benimsenmiş ve bu eserleri çinilerle süsleme geleneği devam ettirilmiştir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 67).

Seyitömer Höyük’te yapılan kazılarda bulunan seramik eserler ile seramik fırınlarının, M.Ö 3000’li yıllara ait olduğu anlaşılmıştır. Bu buluntular, Kütahya’da seramik üretiminin günümüzden 5000 yıl öncesinde de var olduğunu göstermektedir (Kütahya İl Özel İdaresi Dergisi, 2010, sayı:16: 66).

Kütahya’da, çini ve seramik sanatının tarihsel süreçte gelişimini aydınlatabilecek, planlı kazı çalışmaları yapılmadığı için bu sanatların gelişimi konusunda bilgi eksikliği bulunmaktaydı, ancak son dönemde Seyitömer gibi sahalarda yapılan kazı çalışmaları, bu el sanatlarının ildeki gelişimi konusunda önemli bilgiler edinilmesini sağlamıştır. Ayrıca, yörede çeşitli dönemlerde inşa edilen mimari eserlerde, çini sanatının gelişim aşamalarının öğrenilmesi konusunda faydalı olmaktadır (Bayartan, 2008: 38).

Kütahya'nın en erken tarihli çinileri ise, 1377 yılında yapıldığı bilinen il merkezindeki Kurşunlu Camii'nin minare şerefesindeki tek renk sırlı tuğlalardır. Çini Müzesi içinde bulunan, Yakup Bey'in türbesindeki sanduka ve zemin döşemesinde kullanılan firuze renkli, sırlı üçgen levhalar ve renkli sır tekniğindeki rumi-palmet desenli bordür çinileri (Fotoğraf 2.56) ile İshak Fakih Camii'nin onarımdan önce tespit edilen, son cemaat yerinin duvar ve zemininde bulunan firuze renkli sırlı levhalar, yörede üretilen en eski çinilere diğer örneklerdir (Bilgi, 2006: 10–11).

Fotoğraf 2. 56. Yakup Bey'in Çinili Türbesi.

Çiniciliğin yöredeki tarihsel gelişimi araştırıldığında, bu el sanatının Kütahya'da 17. yüzyıla kadar pek gelişme göstermediği anlaşılmaktadır. 17. yüzyılda ise çiniciliğin ilde büyük gelişme gösterdiği, hatta o sıralarda çiniciliğin diğer bir merkezi olan İznik'e bu sanat için gerekli malzemelerin bile Kütahya'dan gönderildiği bilinmektedir. 17. yüzyılda Osmanlı Devletinin yaşadığı siyasi ve ekonomik kriz, saray için çiniler üreten İznik'i çok etkilemiş, halka yönelik çini üretimi yapan Kütahya ise durumdan etkilenmemiştir. Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul ve Anadolu'da binalar için gerek duyulan plaka çinilerin tümü Kütahya'da üretilmiştir. 18. yüzyılda ise İznik'te çini imalatı tamamen durmuş, atölyeler kapatılmıştır. İznik'deki bu gelişmeler Kütahya'yı çinicilikte tek merkez haline getirmiş ve ilde çinicilik teknik olarak da çok ilerleme göstermiştir. 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Kütahya, İstanbul dışında İmparatorluğun uzak uçlarına dahi çini gönderen bir yer haline gelmiş, başta Kudüs olmak üzere İmparatorluğun birçok şehri Kütahya çinileri ile bezenmiştir (Türktüzün,

2010: 25). Ancak ilerleyen dönemlerde, Kütahya’da üretilen çinilerin hamur, sır ve desen kalitesi bozulmuştur. 1907’de Kütahya mutasarrıfı Giritli Fuat Paşa, merkeze gönderdiği raporda, üç asır evvel yörede 300’ü aşkın imalathanenin olduğu, ancak 1795 tarihinde imalathanelerin sayısının 100’e kadar düştüğünü yazmıştır. Kütahya’da Giritli Fuat Paşa’nın mutasarrıflık yaptığı yıllarda ise yalnızca Hafız Mehmet Efendi ile Hacı Artin Minasyan gibi birkaç kişinin atölyelerinin kaldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde çinicilik Kütahya’da duraklama dönemine girmiş, büyük atölyeler kapanmıştır. II. Meşrutiyet’le birlikte siyasal, toplumsal, kültürel alanda yaşanan değişikliklerden, mimarlık alanı da etkilenmiş, Selçuklu ve Osmanlı mimarisindeki yapı öğelerinin ele alınması, çinilerin bu yapılarıdaki gibi ön plana geçmesi fikrini benimseyen 1. Ulusal Mimarlık Akımı yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Hafız Mehmet Emin Efendi, İstanbul başta olmak üzere birçok yapıyı Kütahya çinileri ile süslemiştir. Kütahya’da hükümet konağını çinileri de Hafız Mehmet Emin Efendi’nin eseridir (Bilgi, 2006: 15).

Ancak 1922 yılında Hafız Mehmet Emin Efendi’nin Yunan işgalinde öldürülmesi ve İstiklal Savaşı sonunda gayrimüslim çinicilerin de Kütahya’yı terk etmeleri üzerine, ilde çinicilik bitme noktasına gelmiştir. Sonraları Hafız Mehmet Emin Efendi’nin oğlu Hakkı Çinicioğlu ve Mehmet Çini gibi usta çinicilerin gayretleriyle Kütahya’da tekrar çini üretimi başlamıştır (Çini, 1991: 19).

Ülkemizde Kütahya çinilerinin süslediği önemli yapılardan ilk akla gelenler; İstanbul’da Sultan Ahmet Camii, Beylerbeyi Camii, Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Sirkeci Büyük Postane Binası, Haydar Paşa Garı ve İskeleleri ile Çapa Öğretmen Okulu, İzmir’de Milli Kütüphane, Bursa’da Osmanlı Bankası, Ulu Camii ve güneyindeki çeşme, Konya’da Sanayi Mektebi, Kayseri’de Ulu Camii ve Küllük Camii, Adana’da Ramazanoğlu Türbesi, Trabzon’da Nemlizade Konağı’dır. Ayrıca Irak, Endonezya, Suudi Arabistan, Kuveyt ve ABD’deki camiler ile Venedik’te, Kudüs’te ve ülkemizde bulunan bazı kiliseler ve manastırlar da Kütahya çinileri ile süslenmiştir (Tunçoğlu, 2008: 80–82).

Çinicilik, Kütahya için ayrı bir öneme sahip el sanatıdır. Kütahya deyince akla çini, çini deyince akla Kütahya gelmektedir (Fotoğraf 2.55). Kendine has özellikleriyle Kütahya çinisi, şehrin sembolü haline gelmiştir. Kütahya çiniciliği, geleneği içinde özgün, yöresel motiflerden esinlenerek çok farklı desenler yaratmıştır (Çini, 1991: 21).

Çinicilik, Kütahya’da sürdürülen Türk el sanatı olmasının dışında, birçok insanın da geçim kaynağı olmaktadır (Fotoğraf 2.57).

Fotoğraf 2. 57. Çiniciler Çarşısı.

Günümüzde Kütahya’da 39 çini desinatörü, 59 çini pazarlamacısı, 63 çini imalatçısı ve 11 adet çini fabrikası olmak üzere toplam 172 adet faal durumda çini işletmesi bulunmaktadır (Bayartan, 2008: 42). Hammadde bolluğu, çini sanatının ekonomik avantajları, çinilerin turistik anlamda yoğun ilgi görmesi ve artan talepler yörede çini sanatının daha da ilerlemesine katkı sağlamaktadır.

Yüzyıllardır bin bir emek ve sevgi ile üretilen Kütahya çinileri yurt içi ve dışında koleksiyonerlerce aranan eserler arasındadır. Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu ülkelerinde bulunan müzelerde Kütahya’da üretilmiş eski çinilerin yanında günümüz sanatçıların ürettiği nadide çiniler yer almaktadır (Bayartan, 2008: 44). Kütahya ili, çeşitli tanıtımlarla ve fiziksel eksikliklerin giderilmesiyle, vazgeçilmez bir çini merkezi haline getirilmelidir.

2.3.3. Spor Etkinlikleri

Kütahya Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü’nde, 28 fahri antrenör, 3 kadrolu antrenör ve 2 sözleşmeli antrenör olmak üzere 23 dalda, 33 tane antrenör görev yapmaktadır, ayrıca Müdürlüğe bağlı, 124 tane kulüp bulunmaktadır. İlde sporcu kartlı, bayan 85,

erkek 115 tane olmak üzere toplamda 200 sporcu bulunmaktadır (Egev Vakıf İl Raporu: 22–23).

Kütahya’da mahalli lig müsabakaları, ferdi müsabakalar, grup müsabakaları, deplasmanlı lig müsabakaları, profesyonel futbol müsabakaları, okul spor faaliyetleri ve Türkiye şampiyonaları yapılmaktadır. Kentte 1 spor salonu, 1 stadyum, 1 çim yüzeyli futbol sahası, 1 toprak zeminli futbol sahası, 1 kapalı yüzme havuzu (Fotoğraf 2.58) ve 1 de tenis kortu bulunmaktadır. İl merkezinde ve ilçelerde bulunan spor salonlarında ise ferdi müsabakalar haricinde, takımlar arasında yılda yaklaşık 600 kadar müsabaka tertip edilmektedir (Egev Vakıf İl Raporu: 23).

Fotoğraf 2. 58. Olimpik Yüzme Havuzu (<http://www.kutahya.gov.tr>).

Kütahya’da futboldan başka ilgi çeken diğer bir spor etkinliği de atlı spordur. At yetiştiriciliği, Kütahya’da çok eski dönemlerden beri süregelen bir faaliyettir. Neredeyse tüm orta Frigya’yı kapsayan Kütahya-Altıntaş (Antik Soa Kenti’nin) yakınlarındaki mermer ocaklarından, Afyon Bolvadin’e kadar olan bölgede Roma Ordusu için gerekli atların yetiştirildiği bir at yetiştirme çiftliğinin olduğu sahada bulunan yazıtlardan anlaşılmaktadır (Kütahya Kent Tarihi Müzesi Notları).

İlde, Rahvan At Yarışları ve cirit müsabakaları yapılmaktadır. Kütahya’da atçılık sporu, 13. ve 14. yüzyıldan itibaren, Kütahya il merkezi, Domaniç, Tavşanlı, Simav ve Gediz ilçelerinde geleneksel olarak sürdürülmüştür. İlde, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren unutulmaya yüz tutan bu geleneksel sporlarımızın tekrar canlandırılması adına çalışmalar yapılmaktadır. Bu amaçla, Kütahya-Tavşanlı karayolunun 5. km’sinde 40.000 m² alan üzerine kurulu, 550 kişilik tribün, 600 m uzunlukta pist, sosyal tesis, at

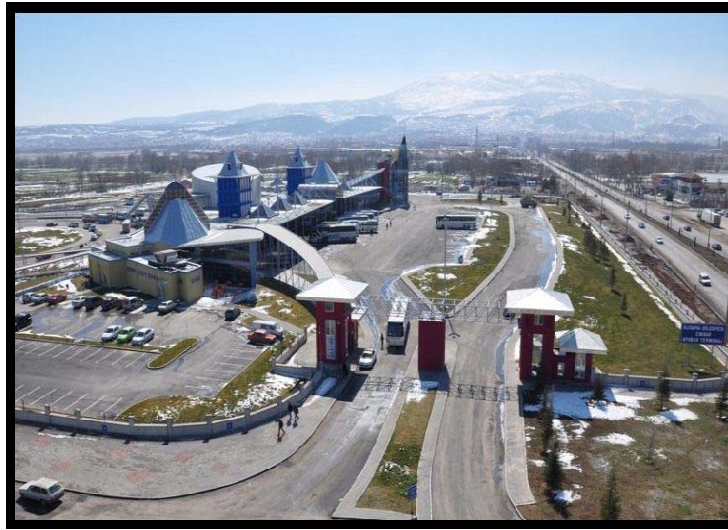
barınakları, koşu alanı ve piknik alanlarına sahip modern bir tesis yapılmıştır. İlde yapılan atlı spor müsabakalarının, gelecek yıllarda yerel bir etkinlik olmaktan çıkarılıp, uluslararası düzeyde yapılması planlanmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 91).

2.4. ULAŞIM

Günümüzde bir yerleşim yerinin çevresiyle iletişimi, etkileşimi ve her açıdan gelişmesi ulaşım ile doğrudan ilişkilidir. Bir yörede turizmin gelişmesi için ulaşım imkânlarının iyi olması gerekmektedir. Kütahya önemli yollar üzerinde kalmasına rağmen, tanıtım yetersizlikleri sebebiyle insanların transit olarak geçtiği bir şehir durumundadır.

Kütahya, Marmara, İç Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgeleri arasındaki ulaşım ağının merkezindedir. Kent, İstanbul- Antalya karayolu üzerinde bulunup, turizm açısından önemli bir konumdadır. Kütahya'nın tüm illerle karayolu bağlantısı bulunmaktadır.

Kütahya'nın şehirlerarası karayolu ulaşımı, önceleri eski Çinigar'dan yapılmakta iken günümüzde yapımı tamamlanıp hizmete açılan, yeni, modern bir mimariye sahip Çinigar'dan sağlanmaktadır (Fotoğraf 2.59). Çinigar Eskişehir Karayolu üzerindeki eski asfalt tesislerinin bulunduğu yere yaklaşık 70.320 m²'lik alana inşa edilmiş ve 29 Ekim 2010 tarihinde hizmete açılmıştır. Burada faaliyet gösteren, 26 adet firma bulunmaktadır (Kütahya Belediyesi Broşürleri, 2011).

Fotoğraf 2. 59. Yeni Çinigar (<http://www.cinigar.gov.tr>)

Bir adet askeri havalimanı bulunan ilin, Altıntaş ilçesine sivil bir havalimanı yapılmaktadır. Yakında tamamlanarak faaliyete geçecek olan Kütahya Zafer Havalimanı'nın Türkiye'nin 4. büyük havalimanı olacağı belirtilmektedir. Havalimanı tamamlandığında, Kütahya, Afyonkarahisar ve Uşak illerinin ortak kullanımına sunulacaktır. Çevredeki havalimanlarına uzak kalan ilde, yakında hizmete açılacak olan havalimanı sayesinde, turizm faaliyetlerinin daha da canlanacağı düşünülmektedir.

Almanlar tarafından 1928 yılında inşa edilen Kütahya Tren Garı ise o yıllardan bu yana hizmet vermektedir. Gar, 1970 Gediz depreminde hasar gördüğü için yenilenmiştir. Günümüzde kullanılan tren garı, 1972 yılında faaliyete geçen gardır. Maden kaynakları açısından zengin olan ilde, demiryolu taşımacılığının ayrı bir önemi vardır. Kütahya il sınırları içerisinde toplamda 225 km demiryolu hattı bulunmaktadır. Demiryolu bağlantısı olan ilçeler ise Tavşanlı ve Dumlupınar'dır (Egev Vakıf İl Raporu: 33). Kütahya kavşak noktasında olmasından dolayı, Haydarpaşa-Denizli-İzmir-Ankara-Adana illeri ve güzergâhındaki diğer illerle demiryolu bağlantısı bulunmaktadır.

Pek yakında havalimanına kavuşacak olan ilin, birçok turistik değere sahip olan ilçeleriyle bağlantıyı sağlayan yolların da iyileştirilmesi ve yol kenarlarındaki dinlenme tesislerinin geliştirilmesi ile Kütahya'nın mevcut turizm hedeflerine bir adım daha yaklaşması olasıdır. Ayrıca, çevre illere yapılan hızlı tren hattının Kütahya'ya da yapılması ulaşımı kolaylaştıracak ve kente olan talebi artıracaktır.

2.5. KONAKLAMA

Turizmin üç önemli sacayağı konaklama tesisleri, yeme-içme tesisleri ve seyahat acenteleridir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 195). Kütahya zengin turizm kaynaklarına sahip olmasına rağmen konaklama hizmetlerini yeterince geliştirememiştir. Tesislerin yetersizliği ve konfor konusundaki eksikler, bölgeye yönelik turizm talebini olumsuz etkilemektedir. Termal tesislerde bulunan uzman personel eksikliğinin giderilmesi, belirli teçhizatların ve bazı ünitelerin tamamlanmasıyla bölge, turistik taleplere cevap verebilecek duruma gelecektir.

Kütahya ili, diğer turizm türleri ile birlikte termal turizmi ile de öne çıkan bir ildir. Çevre illerden gelen yerli turistler özellikle yaz aylarında, okulların tatil olmasıyla birlikte kaplıcalara akın etmektedirler. Bilindiği gibi su ve çamur banyosu gibi tedaviler

kısa süreli olmamaktadır. Bu sebeple yöreye gelen turistler, konaklama ihtiyacı hissetmekte ve konaklama tesislerinden faydalanmaktadır (Tablo 2.10).

Tablo 2. 10. Yerli ve Yabancı Turistlerin Kentte Bulunan Turizm Belgeli Otellerde Konaklama ve Geceleme Durumları (2010).

OTELLER			SAYI
Tütav Termal Otel	Konaklama	Yerli	391
		Yabancı	8013
		Toplam	8404
	Geceleme	Yerli	1704
		Yabancı	17659
		Toplam	19363
Hotaş Otel	Konaklama	Yerli	216
		Yabancı	11470
		Toplam	11686
	Geceleme	Yerli	251
		Yabancı	13832
		Toplam	14083
Erbaylar Otel	Konaklama	Yerli	121
		Yabancı	2418
		Toplam	2539
	Geceleme	Yerli	189
		Yabancı	3315
		Toplam	3504
Ilıca Harlek Otel	Konaklama	Yerli	724
		Yabancı	13447
		Toplam	14171
	Geceleme	Yerli	1032
		Yabancı	17480
		Toplam	18512
Ispartalılar Otel	Konaklama	Yerli	11
		Yabancı	154
		Toplam	165
	Geceleme	Yerli	13
		Yabancı	232
		Toplam	245
G. Ç Grand Çınar Otel	Konaklama	Yerli	51
		Yabancı	5624
		Toplam	5675
	Geceleme	Yerli	95
		Yabancı	8212
		Toplam	8307

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir.

2.5.1. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri

Kütahya’da 2010 yılı itibariyle, on adet Turizm işletme belgeli konaklama tesisi bulunmaktadır (Tablo 2.11). Bunlardan altı tanesi kentte yer almakta ve kentsel turizm talebine yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. İlçelerde de modern konaklama tesisleri mevcuttur (Fotoğraf 2. 60 ve 2.61).

Fotoğraf 2. 60. Çavdarhisar Anemon Butik Otel.

Tablo 2.11. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri.

TESİS ADI	SINIF	ODA	YATAK	BULUNDUĞU YER
Erbaylar Otel	***	42	84	Kütahya-Merkez
Hotaş Otel	**	65	122	Kütahya-Merkez
Hilton Garden INN	****	121	242	Kütahya-Merkez
Anemon Çavdarhisar	Butik Otel	47	94	Çavdarhisar
Güral Harlek Termal Otel ve SPA	Özel Konaklama Tesisi	98	200	Ilıca
Ispartalılar Konağı	Özel Konaklama Tesisi	7	16	Kütahya-Merkez
Grand Çınar Otel	***	113	230	Kütahya-Merkez
Qtahya Otel	***	35	70	Kütahya-Merkez
Melisa Otel	***	32	64	Simav
Yoncalı Huzur Apart Otel	Müstakil Apart Otel	22	36	Yoncalı
TOPLAM	-	582	1158	-

Kaynak: Kütahya Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlemiştir (2011).

Fotoğraf 2. 61. Hilton Garden INN Otel (<http://hilton.com.tr>).

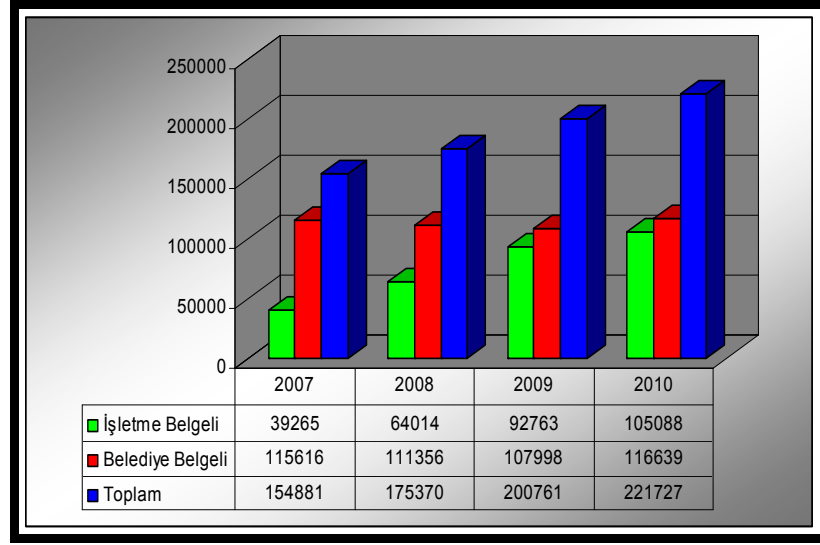
2.5.2. Belediye Belgeli Oteller

Yöreye gelen yerli ve yabancı turistlerin konaklama tercihleri arasında, belediye belgeli oteller, önemli bir yer tutmaktadır. İlde bulunan belediye belgeli konaklama tesisleri, toplamda 548 oda ve 1193 yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir (Tablo 2.12).

Tablo 2.12. Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri.

Otel Adı	Sınıfı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Gül Palas	1	27	40
Güneş Otel	1	30	50
Köşk 2 Oteli	1	26	52
Hotel Yüksel	1	30	60
Otel Köşk	1	18	36
Otel Benli	1	40	53
İstanbul Oteli	2	25	53
Park Otel	3	26	50
Ilıca Harlek	3	98	200
Aızanoı Oteli	2	44	97
Çınar Otel	2	117	300
Tahya Oteli	2	35	82
Huzur Apart Otel	2	22	80
Gülpa Apart Motel	3	10	40
Toplam	-	548	1193

Kaynak: Kütahya Belediyesi Verilerinden Düzenlenmiştir (2011).

Şekil 2. 1. İde Bulunan Konaklama Tesislerinde Konaklayan Turist Sayıları (**Kaynak:** Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri).

2.5.3. Kampingler

Kampingler, doğayla içi içe olmayı tercih edenlerin spor amaçlı kaldıkları, çoğunlukla da gençlere yönelik olan maliyetsiz konaklama tesisleridir. Kampingler sabit konaklama imkânları sundukları gibi geçici konaklama için de uygundur. Flora ve fauna zenginlikleriyle eşsiz bir tabiata sahip olan Muratdağı'nda, 1955 yılında kurulan, Kızılay'a ait kamp tesisleri halen kullanılmaktadır (Fotoğraf 2.62). Muratdağı'ndaki bu kamplar yaz kış kullanılmaktadır. Gölcük Yaylası, Çamlıca Yaylası, Frig Vadisi, Emet –Yeşil ve Kaynarca kaplıcaları da kamping imkânlarına sahip alanlardır (Egev Vakıf İl Raporu: 34).

Fotoğraf 2. 62. Gediz Muratdağı'ndaki Kızılay Kampları (<http://okulweb.meb.gov.tr>).

2.5.4. Pansiyonlar

Pansiyonlar, müşterilerin kendi yemeklerinin kendileri hazırlayabildikleri, ucuz konaklama imkânı sunan ve çoğunlukla aile işletmesi olarak çalıştırılan konaklama tesisleridir (Çoruh, 1963: 80).

Kütahya'da belediye belgeli, il merkezinde ve özellikle termal sahalar çevresinde çok sayıda pansiyon bulunmaktadır (Tablo 2.13). İlde, pansiyonlar da konaklama amaçlı olarak önemli ölçüde tercih edilmektedir. Ancak yörede bulunan pansiyonların oda ve yatak sayıları ile pansiyonları tercih eden turistlerin konaklama, geceleme bilgileri hakkında yeterli bilgi mevcut değildir.

Tablo 2. 13. İlde Bulunan Pansiyonlar.

Pansiyon Adı	Yeri	Pansiyon Adı	Yeri
Zehra Pansiyon	Emet	Ayşe Kadın Pansiyonu	Kütahya
Durak Pansiyon	Emet	Konuk Evi	Kütahya
Serhat Pansiyon	Emet	Kütahya İlinden Yetişenler Derneği	Kütahya
Düğmeliolu Pansiyon	Emet	Şifa Pansiyon	Yoncalı
Akan Pansiyon	Kütahya	Grand Sözer	Kütahya
Doğan Pansiyon	Yoncalı	Mercan Pansiyon	Yoncalı
Lale Pansiyon	Yoncalı	Emet Pansiyon	Yoncalı
Sefa Pansiyon	Yoncalı	Çobanoğlu Pansiyon	Kütahya –Ilıca
Ay Pansiyon	Kütahya	Yıldız Pansiyon	Yoncalı
Erciyes Pansiyon	Kütahya	Simav Pansiyon	Simav

Kaynak: Kütahya Belediyesi Verilerinden Düzenlenmiştir (2011).

2.5.5. Turizm Yatırım Belgeli Tesisler

Kütahya ilinde Turizm yatırım belgeli, 3 adet tesis bulunmaktadır. Bu tesisler toplamda 600 yatak kapasitesi ile iç ve dış turizme hitap etmektedirler (Tablo 2.14).

Tablo. 2.14. Turizm Yatırım Belgeli Konaklama Tesisleri.

Otel Adı	Sınıf	Oda	Yatak	Yatırım Tarihi	Bulunduğu Yer
Arslan Otel	***	64	128	25.08.2008	Yoncalı
Emet Resort Otel	*****	123	322	18.04.2008	Emet
Nehir Termal Otel	-	62	150	-	Yoncalı
Toplam	-	249	600	-	-

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir (2011).

2.5.6. Kaplıca ve Benzeri Sağlık Turizm Tesisleri

Kütahya, ülkemizde 7 termal turizm merkezine sahip durumda olan tek ildir. Termal kaynakların yakınlarında kurulmuş, tedavi ve dinlenme imkânlarının bir arada sunulduğu tesisler, kentte çok miktarda bulunmaktadır. Sayıca fazla olmasına rağmen bu tesislerde birçok eksiklik göze çarpmaktadır. Kütahya’da termal kaynakların yakınında kurulmuş belediye belgeli otel ve motellerin dışında, yine belediye belgeli apart otellerde konaklama yapılabilmektedir (Egev Vakıf İl Raporu: 30).

Kentte termal kaynakların çokluğu, kaplıca ve benzeri tesislerin oluşumunu arttırmıştır. Ancak bu tesislerin, yalnızca sadık müşterilerle sınırlı kalmaması için kendini çağa uygun olarak modernize etmesi şarttır. Tesislerde kapasite ve kalite artırılmalıdır. Özellikle yaz aylarında yüksek doluluğa ulaşan kaplıcalar, talebi karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

2.6. ORGANİZASYON

Seyahat acenteleri, turistleri turizm konusunda bilgilendirerek, turlar oluşturmak ve turizm amaçlı konaklama, ulaşım gibi çeşitli faaliyetleri turistlere sunmakla yükümlüdürler. Kütahya’da faal durumda 19 adet turizm acentesi bulunmaktadır (Tablo 2.15). Bu acenteler şehir merkezinde ve ilçelerde bulunan tarihi turistik mekânları kapsayacak şekilde yerli ve yabancı turistlere yönelik turlar düzenlemektedirler (Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri).

Tablo 2.15. İlde Turistik Ulaşımı Sağlayan Firmalar.

Acentenin Adı	Grubu	Acentenin Adı	Grubu
Akahan Tur	A	Serhat Tur	A
Uygar Tur	A	Aizanoi Tur	A
Elçi Tur	A	Dumlupınar Tur	A
Güvenç Tur	A	Çini Turizm Tur	A
NBS Tur	A	Uygar Tur	A
Birdem Tur	A	Elagöz Tur	A
Çayırbağ Tur	A	Akpınarlar Tur	A
Çiçek Tur	A	AGM Turizm Tur	A
Aday Tur	A	Do-Re-Mi Tur	A
Beyda Bir Tur	A		

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir (2011).

2.7. ALT YAPI VE DİĞER KOLAYLIKLAR

Turizmin önemini yakın zamanda kavrayan Kütahyalılar, her geçen gün ilin turizminin gelişmesini sağlamak için biraz daha fazla çevresine açılmaktadır. Kütahya doğal ve kültürel zenginliği ile ülkemiz turizmine katkı sağlayabilecek önemli illerden biridir. Kenti turistik amaçlı gezmek isteyen yerli ve yabancı turistler, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün bastırmış olduğu kitaplar ve tanıtım broşürlerinden faydalanmaktadırlar. Gerek Kütahya Belediyesi gerekse ilçelerdeki belediyelerinin bastırmış oldukları kitapçıklar da turistlere yol göstermektedir. İlde bulunan kaplıca merkezlerindeki tesislere ait broşürler ve bu tesislerin internet siteleri yöreye sağlık turizmine yönelik gelen yerli ve yabancı turistleri bilgilendirmekte, rehberlik etmektedir. Yöreyi tanıtmayı amaçlayan Kütahya Tanıtım Vakfı³ da yerli ve yabancı turistlere yardımcı olmaktadır. İlde, gelen turistlerin her türlü ihtiyacını karşılayabilecek ölçüde tesisler bulunmaktadır. Kütahya halkı, yöreye gelen ziyaretçileri hiç düşünmeden kendi evinde ağırlayabilecek kadar da misafirperverdir. Son yıllarda kentte açılan büyük alışveriş merkezleri, yöreye gelen ziyaretçilere kaliteli alışveriş imkânı sunmaktadır.

³ Vakfın yönetim binası Pirlar Mahallesi, Germiyan Sokak'ta bulunan Kurular Konağı'ndadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASINDA KAYNAKLARIN TURİZM AMAÇLI KULLANIMI

3.1. BAŞLICA TURİZM MEKÂNLARI

Kütahya ili, pek çok turizm türü için uygun olanaklara sahiptir. Ancak sahada kısa vadede geliştirilmesi planlanan turizm türü *termal turizm*dir. Kente termal turizm amaçlı gelenlerin, aynı zamanda ilde bulunan tarihi turistik mekânları gezmesi ve kültürel özelliklerini tanınmasının sağlanması böylece termal turizm ile birlikte diğer turizm türlerinin de bölgede geliştirilebilmesi mümkündür.

Kütahya’da değerlendirildiği takdirde tüm turizm türlerine hitap eden turistik sahalar mevcuttur.

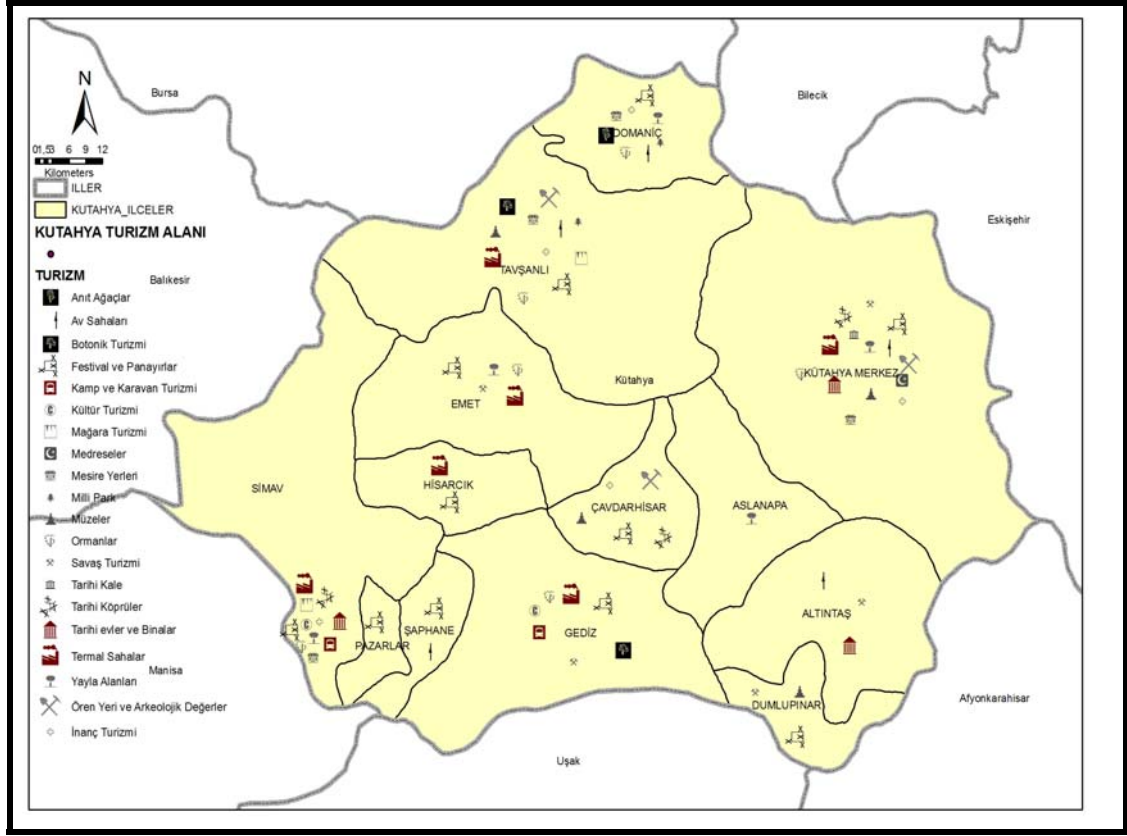
3.1.1. Turizm Merkezleri

Kütahya il sınırları içerisinde bulunan yedi adet termal kaynak, Bakanlar Kurulu kararınca, farklı tarihlerde Termal Turizm Merkezi olarak ilan edilmiştir. Turizmi yılın tamamına yayması ve diğer alternatif turizm etkinlikleri ile bütünleşmesinden dolayı termal turizm son yıllarda daha önemli hale gelmiştir. Termal Turizmin sağladığı diğer olanaklardan bazıları ise şunlardır;

- 12 ay turizm yapma imkânı,
- Tesislerde yüksek doluluk oranına ulaşılması,
- Yüksek istihdam oluşturması ve beraberinde işsizlik problemini çözmesi,
- Termal tesislerde insan sağlığını iyileştirici aktivitelerin yanında sağlıklı ve zinde kalmayı sağlayan spor, eğlence, dinlenme olanaklarının bulunması,
- Kür merkezi (tedavi) olanaklarına sahip tesislerin maliyetini çabuk geri ödeyen karlı yatırımlar olması,
- İlaç tedavilerinin yan etkileriyle vücuda verdiği zararlardan çekinen kitlelerin alternatif tedaviler konusunda kaplıcaları tercih etmesidir (www.kultur.gov.tr).

Kütahya’nın termal kaynak zenginliği, kenti termal alanda ön plana çıkarmıştır. Bu zenginliğini başarılı bir şekilde sunması, ilerleyen günlerde kentin termal turizmde

marka olma hedefini gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır (Kütahya İl Özel İdaresi Dergisi, 2010, sayı: 16: 34).

Şekil 3. 1. Araştırma Sahasının Doğal, Beşeri ve Kültürel Turistik Kaynakları.

Kütahya’da bulunan termal turizm merkezleri şunlardan ibarettir:

1. Gediz Ilıcasu Termal Turizm Merkezi, 19.04.1987 tarih ve 87/11608 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiştir.
2. Gediz Muratdağı Termal Turizm Merkezi, 19.04.1987 tarih ve 87/11608 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiştir.
3. Ilıca Harlek Termal Turizm Merkezi, 19.04.1987 tarih ve 89/13900 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiş ve 16.12.2006 tarihinde de kapsamı genişletilmiştir.
4. Simav, Eynal, Çitgöl, Naşa Termal Turizm Merkezi, 19.04.1987 tarih ve 89/13900 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiş ve 16.12.2006 tarihinde de kapsamı genişletilmiştir.

5. Emet, Yeşil, Kaynarca Termal Turizm Merkezi, 17.10.1993 tarih ve 93/4833 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiştir.

6. Tavşanlı Göbel Termal Turizm Merkezi, 16.12.2006 tarih ve 2006/11354 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiştir.

7. Hisarcık Esire Termal Turizm Merkezi, 16.12.2006 tarih ve 2006/11354 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Turizm Merkezi ilan edilmiştir (Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri, 2011).

3.1.1.1. Gediz Ilıcasu Termal Turizm Merkezi

Gediz ilçe merkezine 13 km mesafede bulunan kaplıcanın alt yapısı ve çevre düzenlemesi yapılmıştır (Fotoğraf 3.2). Kaplıca tesisi, Ilıca Çayı'nın aktığı vadinin güneydoğusundan kaynaklanan sıcak suların çevresinde kurulmuştur. Denizden 750 m yükseklikte bulunan kaplıcada sular, 40 °C–85 °C arasında bir sıcaklığa sahiptir. Kaplıca suyu, hipotonik sular grubuna girmektedir. Kaplıca; romatizma, deri hastalıkları, eklem rahatsızlıkları ile sindirim sistemi hastalıklarının tedavisinde faydalı olmaktadır. Gediz Ilıcasu Kaplıcası, Kütahya şehrine 107 km uzaklıktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez

Gediz Ilıcasu Termal kaynağı, sahadaki fay hatlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Gediz ilçe merkezinin batısında kuzey-güney doğrultusunda uzanan faylar buradaki termal kaynağın oluşumunda etkili olmuştur. Ayrıca kaplıcadaki termal kaynakların çevresinde suların içerdiği demir ve kireç tortularının birikmesiyle değişik şekiller oluşmuştur. Kaplıcanın çevresinde başta ardıç ve çam ağaçları olmak üzere pek çok ağaç türünü barındıran bir orman bulunmaktadır (Fotoğraf 3.1, Özav, 1994: 236).

Fotoğraf 3. 1. Gediz Termal Kaplıcaları (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 23).

Gediz Ilıcasu kaplıcasının tarihi Germiyanoğulları Beyliğine kadar uzanmaktadır. Germiyanoğulları Beyliği (1300–1429) döneminde, buradaki termal suyun Burak Oğlu Mehmet Bey tarafından beyliğe satıldığı bilinmektedir (Varlık, 1974: 87).

Fotoğraf 3. 2. Gediz Ilıcasu Kaplıcaları (<http://www.kutav.org.tr>).

Kaplıcada konaklama imkânları yeterlidir. Gediz Ilıcasu Termal Turizm Merkezi'nde 40 adet, toplamda 160 yatak kapasiteli Apart Motel, 52 adet toplamda 208 kişilik yatak kapasiteli lojman ve 24 adet toplamda 96 yatak kapasiteli prefabrik evler bulunmaktadır. Kaplıcada, 1 adet buhar banyosu ve 1 adet çamur banyosu, 2'şer adet hamam ve havuz, sauna, jakuzi, çocuk havuzu ve su oyunları merkezi (aqua park) bulunmaktadır. Aqua park açılır-kapanır özelliği ile her mevsim kullanılabilir (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 158).

3.1.1.2. Gediz Muratdağı Termal Turizm Merkezi

Muratdağı Termal Turizm Merkezi, 1987 yılında, Bakanlar Kurulu kararı ile Termal Turizm Merkezi ilan edilmiş ve yatırımcılara açılmıştır. Alt yapısı ve çevre düzenlemesi yapılmış olan Muratdağı Kaplıcaları, Gediz ilçe merkezine 30 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Kaplıca sularının sıcaklığı 29 °C – 50 °C arasında değişmektedir. Bol miktarda sülfat, kalsiyum, magnezyum ve bromür içeren kaplıca suları; romatizma, deri, kalp, dolaşım, böbrek, idrar yolları ve kireçlenme gibi çok çeşitli hastalıklara iyi gelmektedir. Kaplıca sahasında, 1450 metre yükseklikte sıcak ve soğuk su kaynakları yan yana çıkmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 62).

Fotoğraf 3. 3. Gediz Muratdağı Kaplıcasındaki Hamamlar (www.kutav.org.tr).

Muratdağı Termal Turizm Merkezi, şifalı suları, zengin bitki örtüsü ve temiz havası ile rekreatif yayla turizmi, kamp ve karavan turizmi için de uygun özelliklere sahiptir. Yaylalar açısından zengin olan bölge, yayla turizmi açısından da değerlendirilmelidir. Kütahya’da bulunan kaplıcaların çoğunluğu yerleşim merkezlerine yakın yerlerde bulunmaktadır. Ancak Muratdağı Kaplıcaları yerleşim yerlerine uzak, tamamen tabiatın içinde bulunmakta, bu durum kaplıcayı daha da kıymetli hale getirmektedir. Kaplıca yaz aylarında yazın sıcağından bunalanların ve aynı zamanda şifa bulmak isteyenlerin uğrak yeri olmaktadır.

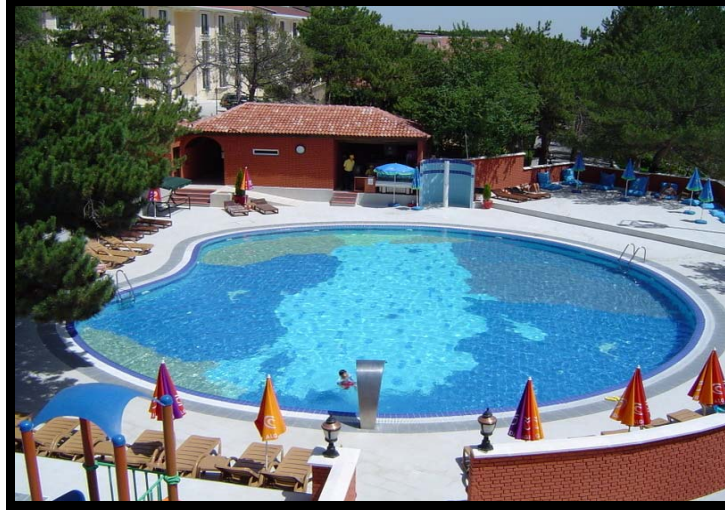
Kaplıcada yan yana bulunan iki hamamın Germiyan Beyliği dönemine ait olduğu bilinmektedir. Kocahamam denilen hamamların, sıcak suyu dağın batı yamaçlarından çıkmaktadır. Kaplıcaya ulaşım karayolu ile sağlanmaktadır (Fotoğraf 3.3). Kaplıca, şehir merkezine 124 km mesafededir. Kaplıcaya gelen ziyaretçilerin konaklama ihtiyacını karşılamak için; 168 yataklı 34 tane pansiyon, Orman İşletme Müdürlüğü'ne ait misafirhane ve konferans salonu, 200 kişilik Kızılay Gençlik Kampı bulunmaktadır. Ayrıca Belediye tarafından işletilen bungalov tarzında apart evler de bulunmaktadır. Kaplıca merkezinde; Gökoluk Yaylası'nda 22, Kirazlı Yaylası'nda 3, Kıcıroğlu Yaylası'nda 20, Dokuzçam Yaylası'nda 15 ve Ocaoğlu Yaylası'nda 15 adet bungalov bulunmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 157–158).

3.1.1.3. Ilıca Harlek Termal Turizm Merkezi

Kütahya'nın kuzey kısmında yer alan kaplıca, Kütahya ile Eskişehir illeri arasında kalmaktadır. Ilıca Harlek Termal Turizm Merkezi'ne, Kütahya –Eskişehir karayolunun 23. km'sinden sonra, 4 km'lik asfalt bir yol vasıtası ile ulaşılabilir. Çam ormanlarıyla kaplı bir bölgenin içinde kalan kaplıcanın şifalı suları, oligometrik sular grubundandır. Sıcaklığı 25 °C ile 43 °C arasında değişen kaplıca suyu, kalsiyum, magnezyum ve bikarbonat gibi mineraller açısından zengindir. Bu sebeple başta kemik ve eklem rahatsızlıkları, ortopedik hastalıklar ile spor yaralanmalarında tamamlayıcı tedavi olarak faydalı olabilmektedir. Ayrıca, kaplıca suları içme kürleri şeklinde kontrollü olarak kullanıldığında kemik erimesi gibi rahatsızlıklara iyi gelmektedir. Kaplıcada iki adet Türk hamamı, sauna, spa, fitness center ve buhar odaları bulunmaktadır. Kaplıca merkezindeki Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca işletme, Sağlık Bakanlığı'nca da kaplıca işletme belgesine sahip olan Güral Harlek Termal Hotel ve Spa adlı özel konaklama tesisi, 98 odalı ve 200 yatak kapasitelidir. Ayrıca otelde, 125 kişilik konferans salonu ve 150 kişi kapasiteli bir restoran bulunmaktadır. Kaplıcada halka açık iki hamam ve iki açık havuz bulunmaktadır (Fotoğraf 3.4). Kaplıca yakınında, çam ormanları arasında kalan piknik yeri, kaplıcaya gelenlerin rekreatif amaçlarla tercih ettiği yerler arasındadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 60).

Halka açık bulunan iki hamamdan erkekler hamamı, kayaların içine oyulmuş doğal görünümlü bir hamamdır. Bayanların hamamına dökülen kaynak suyunun, erkekler hamamına dökülene göre daha şifalı olduğu söylenmektedir. Kaplıca, 2006

yılında Gral Harlek olarak Kütahyalı işadamı Nafi Gral tarafından yenilenerek yöre turizmине kazandırılmıştır (Tunçoğlu, 2008: 72).

Fotoğraf 3. 4. Ilıca Harlek Kaplıcası.

3.1.1.4. Simav, Eynal, itgl ve Naşa Termal Turizm Merkezi

Bakanlar Kurulu kararı ile 1989 yılında Termal Turizm Merkezi ilan edilen *Eynal Kaplıcası*, yemyeşil bir tabiatın içinde, ziyaretçilerine şifa sunmaktadır (Fotoğraf 3.5). Kaplıca, Simav ilçesine 4 km mesafede bulunmaktadır. Kaplıca suyunun sıcaklığı, kaynağında 163 °C'dir ve suda anyon olarak bikarbonat-sülfat, metabolik-florür-bromür; katyon olarak, kalsiyum- sodyum minerallerine bulunmaktadır. Kaplıca suyunun hekim kontrolünde ve soğutulduktan sonra banyo uygulaması şeklinde kullanıldığında; bel ağrıları, eklem hastalıkları, yumuşak doku hastalıkları gibi pek çok hastalığa iyi geldiği bilinmektedir (Kaplıca Broşrlerinden Derlenmiştir).

Alt yapısı ve evre düzenlemesi yapılmış olan kaplıca sahasında, konaklama imkânları gelişmiştir. Buradaki 2 otel ve apart dairelerden oluşan tesis, toplamda 1000 yatak kapasitelidir. Tesiste ayrıca biri büyük, biri küçük iki tane Türk hamamı, iş toplantıları ve konferanslar için oldukça işlevsel durumda olan 250 kişilik bir toplantı salonu, büyük bir termal aqua park, doğayla başa başa olunabilecek geniş piknik alanları ve çay bahçeleri bulunmaktadır (www.kutahyakulturturizm.gov.tr).

Kaplıcaya gelen ziyaretçiler farklı turizm olanaklarından da faydalanabilmektedir. Yakın mesafede bulunan Gölcük Yaylası, güzel bir mesire alanıdır. Yaylada bulunan

Gölcük Gölü olta balıkçılığı için de uygundur. Ayrıca Ece Sultan ve Hüsamettin Dede Türbeleri, kaplıcaya gelenlerin ziyaret ettikleri yerler arasındadır.

Fotoğraf 3. 5. Simav Eynal Kaplıcası (www.simav.gov.tr).

Çitgöl Kaplıcası: Kaplıca, 2006 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Termal Turizm Merkezi ilan edilmiştir. Simav'a 5 km, Çitgöl Beldesi'ne ise 1 km uzaklıkta bulunan kaplıca, Eynal Kaplıcası kadar tanınmamaktadır. Kaplıca suyunun kaynağında sıcaklığı 162 °C'dir. Kaplıca suyu, cilt ve deri hastalıkları, ülser, böbrek taşı, ortopedik rahatsızlıklarda alternatif tedavi olarak tercih edilmektedir. Çitgöl Termal Turizm Merkezi'nde Belediye belgeli müstakil apart daireler, hamam, kapalı havuz ve özel banyolar bulunmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 64-65).

Naşa Kaplıcası: Naşa Kaplıcaları, Bakanlar Kurulu'nun 16.12.2006 tarih ve 2006/11354 sayılı kararı ile Termal Turizm Merkezi ilan edilmiştir. Simav ilçe merkezine 6 km uzaklıkta bulunan kaplıcanın suları, kireçlenme ve bel fitiği rahatsızlıklarına iyi gelmektedir. Belediye tarafından işletilen motel, hamam ve çamur banyosu kaplıcada kullanıma açıktır. Naşa Kaplıcası gelişmekte olan bir kaplıcadır ve birçok eksiği bulunmaktadır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 64-65).

3.1.1.5. Emet Yeşil ve Kaynarca Termal Turizm Merkezi

Emet Yeşil ve Kaynarca Kaplıcaları, 1993 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Termal Turizm Merkezi olarak ilan edilmiştir. Kaplıcalar Emet ilçe merkezindedir. Ulaşımı kolay olan kaplıca, il merkezine 91 km mesafededir. Kaplıca sularının sıcaklığı

43 °C ile 56 °C arasındadır. İçeriğinde Sülfat, bikarbonat, kalsiyum ve magnezyum minareleri ihtiva eden kaplıcanın suları şifalıdır.

Fotoğraf 3. 6. Emet Kaplıcasında Bulunan Osmanlı Hamamı (www.kutav.org.tr).

Emet ilçe merkezinde, üç tane kaplıca tesisi, bir tane yarı olimpik yüzme havuzu ve bir tane de açık yüzme havuzu bulunmaktadır. Geniş konaklama imkânlarına sahip kaplıcada, 97000 m² alan üzerine inşa edilmiş, Turizm Bakanlığı'ndan Turizm Yatırım belgesine sahip olan 5 yıldızlı Emet Termal Resort Otel ve Spa bulunmaktadır (Tablo 3.1, Fotoğraf 3.6). Otel 123 oda ve 322 kişilik yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 60).

Tablo 3. 1. Emet Yeşil ve Kaynarca Termal Turizm Merkezinin Konaklama İmkânları.

Tesisler	Yatak Kapasitesi
Emet Termal Resort Otel ve Spa	322
3 tane Otel	60
36 tane Motel	108
2 tane Pansiyon	50
Toplam	540

Kaynak: <http://www.kutahyakulturturizm.gov.tr>

3.1.1.6. Hisarcık Esire Termal Turizm Merkezi

Hisarcık ilçesine 10 km uzaklıktaki kaplıca, 2006 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Termal Turizm Merkezi ilan edilmiştir. Kaplıca suları (51 °C), düzenli olarak içme

tedavisi yapıldığında pek çok rahatsızlığa iyi gelmektedir. Esire kaplıcalarının dışında Hisarcık ilçesinde, Hamamköy Kaplıcaları ve Yukarı Yoncağaç Mürdesenk Suyu, içme tedavisinde kullanılan diğer termal kaynaklardır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 180).

Kaplıcaya ulaşım karayolundan sağlanmaktadır ve kaplıca Kütahya il merkezine 110 km mesafededir. Kaplıcada konaklama tesisi olarak 12 tane apart daire vardır. Bunlardan 8 tanesi konaklama, 4 tanesi ise saatli banyo olarak kullanılmaktadır. Kaplıcada halka açık 2 adet açık havuz da mevcuttur (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 161).

3.1.1.7. Tavşanlı Göbel Termal Turizm Merkezi

Tavşanlı ilçesinin güneybatısında bulunan kaplıca, Tavşanlı ilçe merkezine 7 km uzaklıktadır. Alt yapısı ve çevre düzenlemesi yapılmış olan kaplıcada, suların sıcaklığı 33,8 ° C olup, kas ve iskelet sistemi rahatsızlıklarında, cilt rahatsızlıklarında ve daha pek çok hastalıklarda alternatif tedavi olarak faydalı olabilmektedir. Kütahya şehir merkezine 44 km uzaklıkta bulunan kaplıcaya gelen turistler tarihi Tavşanlı Konaklarını ve ilçe merkezindeki müzeyi gezebilmektedirler. Kaplıcada 28 adet apart, 18 adet normal daire vardır. Bunlar toplamda 126 kişilik yatak kapasitesine sahiptir. Kaplıcada ziyaretçilerin faydalanabileceği, 2 adet yarı olimpik yüzme havuzu ve bir de Türk hamamı bulunmaktadır (www.kutahyakulturturizm.gov.tr).

Tavşanlı Göbel kaplıcaları, eşsiz bir doğanın ortasında yer almaktadır. Kaplıca ve çevresindeki havada oksijen oranının bolluğu sebebi ile özellikle astım hastaları tarafından yılın her mevsimi tercih edilmektedir (Kütahya 2002, 2002: 189).

Kütahya ilinde bu kaplıcaların dışında kullanılabilir durumda çok sayıda kaplıca bulunmaktadır. Bunlardan Yoncalı Kaplıcası çok ünlüdür. Kütahya'ya 16 km mesafede bulunan Yoncalı Kaplıcası'nda, 500 dönümlük alan üzerinde, 1991 yılından beri hizmet vermekte olan Yoncalı Hidroterapi Merkezi ve Fizik Tedavi Hastanesi, 130 yatak kapasitesi ile halen kullanılmaktadır. Kaplıcada dört yıldızlı ve 150 yataklı otel ve kür merkezi bulunmaktadır. Kaplıcanın suları 40° C civarında olup, çamur tedavisi şeklinde de kullanıldığında çeşitli hastalıklara şifa olabilmektedir (Egev Vakıf İl Raporu: 31).

3.1.2. Rekreasyon Alanları

Kütahya, geniş rekreasyon alanlarına sahip olan bir ildir. Güzel bir tabiata sahip olan ilde, özellikle yaz aylarında, yöre halkı dinlenme ve eğlenme imkanı buldukları rekreasyon sahalarına akın etmektedirler. Kaplıcaların bulunduğu alanlar, orman içi dinlenme alanları ve mesire yerleri bu amaçlarla en çok tercih edilen yerler arasındadır.

3.1.2.1. Kent İçi Parklar

İlde halka açık toplamda 130 adet park bulunmaktadır. Kentte kişi başına 7 m² yeşil alan düşmektedir. Kütahya Belediyesi'nin hedefleri arasında, kişi başına düşen yeşil alan miktarının 10 m²'ye çıkarmak vardır. İlde yeni yapılan kent içi parklarda modern spor aletleri bulunmaktadır (Kütahya Belediyesi Fen İşleri, 2011). Şehirde çok sayıda bulunan çay bahçeleri ise yaz aylarında dolup taşmaktadır (Tablo 3.2).

Bazı eserlerde Kütahya, Yellice Dağı'nın eteklerine kurulmuş, yeşillik bir yayla üzerinde, zengin tabiatı, bol akarsuları ve çevresindeki çam koruları ile hayranlık verici bir yer olarak anlatılır (Erdem, 1937: 3). Günümüzde ise kent insanın ve teknolojinin tahrip gücü karşısında direnmekte, eski doğal güzelliğini korumaya çalışmaktadır.

Tablo 3. 2. Şehirde Bulunan Çay Bahçeleri.

Ruhsat Tarihi	Tesisin Adı	Kullanım Alanı (m ²)
16.05.2002	Küçük Park Aile Çay Bahçesi	450
24.08.1997	Yazlık Aile Çay Bahçesi	300
22.04.2008	Yıldırım Çay Bahçesi	150
20.10.2006	Azerbaycan Çay Bahçesi	600
16.11.2006	Saklı Bahçe Çay Bahçesi	650
19.09.2006	Meltem Çay Bahçesi	400
23.07.2007	Kültür Çay Bahçesi	1450
13.07.2007	Gençlik Parkı Çay Bahçesi	1000
20.10.2006	Hisaraltı Çay Bahçesi	700
19.09.2006	Ege Uzman Maltepe Parkı	1000
30.10.2009	Kent Park	550

Kaynak: Kütahya Belediyesi'nden Alınan Verilerden Düzenlenmiştir.

Ressam Ahmet Yakupoğlu Parkı: Kent içi parkların 3nemlilerinden birini oluşturur. Maltepe Mahallesi'nde bulunan inili Camii'ye giden yol 3st3nde yer alan park, K3tahyalı 3nl3 ressam Ahmet Yakupođlu⁴'nun adını taşıtmaktadır (Fotoğraf 3.7).

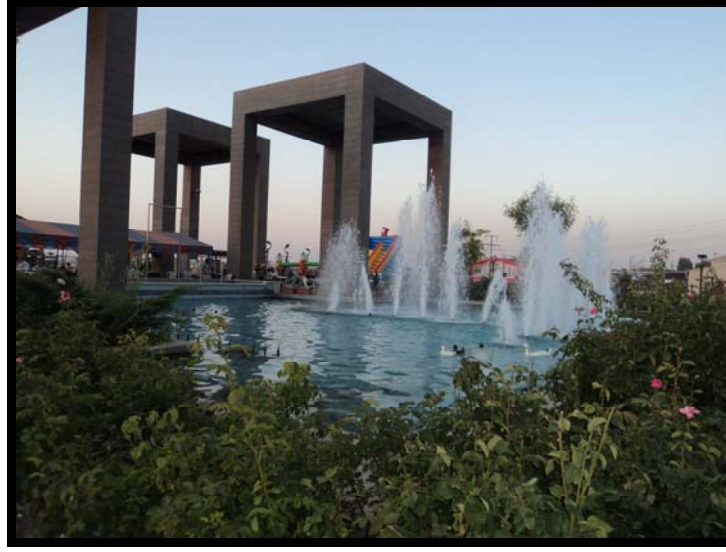
Ressam Ahmet Yakupoğlu Parkı, b3y3k bir yeşil alan 3zerine kurulmuştur. Parkın girişinde bulunan eşme, yaz aylarında sıcaaktan bunalanları serinletmektedir. Park içerisinde, havuz başında yer alan bir çay bahçesi ve balık restoranı gibi halka y3nelik tesisler de bulunmaktadır.

Fotoğraf 3. 7. Ahmet Yakupoğlu Parkı.

Kent Park: K3tahya Belediyesi tarafından son zamanlarda yapılan en g3zel parklardan biri olan Kent Park, yaz aylarında dolup taşmaktadır (Fotoğraf 3.8). Kullanım alanı 550 m² olan parkın içerisinde, birçok T3rk b3y3đ3n3n b3st3 vardır. K3tahya Kalesi manzaralı parkta, canlı m3zik yapılmaktadır. Bu 3zelliğinden dolayı Kent Park, başta gençler olmak 3zere K3tahya halkının oldukça ilgisi çekmektedir.

⁴ K3tahya'yı t3m g3zellikleriyle tuvaline aktaran Ahmet Yakupoğlu'nun "Reng3renk K3tahya" adlı eseri ise g3r3lmeye değerdir.

Fotoğraf 3. 8. Kent Park.

3.1.2.2. Kent Dışı Parklar

Ağaçköy Regülâtörü: Şehir merkezine 15 km mesafede bulunan Ağaçköy’de D.S.İ. tarafından yaptırılan Regülâtör, mesire yeri haline getirilmiştir. Rekreatif faaliyetler için uygun olan regülâtörde sazan, kızılkanat, yaygın ve dargın gibi balık türlerini avlamak mümkündür. Hafta sonları alana piknik yapmaya gelen yöre halkı, burada olta balıkçılığı da yapabilmektedir (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 3).

Ana Sultan Mesire Yeri: Kütahya il merkezine 24 km mesafedeki mesire alanının çevre düzenlemesi Orman İşletmesi tarafından yapılmıştır. Mesire yerinin ağaçlandırma ve korunması ise Milli Parklar Baş Mühendisliği’nce gerçekleştirilmiştir. Mesire alanında bulunan Ana Sultan Türbesi, yöre halkının buraya olan ilgisini artırmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 156).

Porsuk Barajı: Eskişehir yolunun 20. km’sinde yer alan Porsuk Baraj Gölü, özellikle yaz aylarında bir yandan balık tutup, bir yandan piknik yaparak, hafta sonunu değerlendirmek isteyen ailelerin tercih ettiği yerlerden biridir. Baraj gölünün hemen yanında başlayan Frig mağaralarının oluşturduğu manzara, burayı daha da güzelleştirmektedir. Baraj gölü, gerekli geliştirme çalışmalarının yapılması ile gelecekte önemli eğlence ve dinlenme merkezlerinden biri olabilme potansiyeline sahiptir

Tahtalı Göleti: Emet ilçesine 12 km mesafede bulunan gölet, yöre halkı ve çevreden gelen ziyaretçiler tarafından dinlenme yeri olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf

3.9). Emet'in zengin tabiatının arasında, başka bir güzelliğe bürünen gölet, en çok mayıs ve eylül ayları arasında kalabalıklaşmaktadır (www.emet.gov.tr).

Fotoğraf 3. 9. Tahtalı Gölet'inden bir görünüm (<http://www.emet.gov.tr>).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEVCUT TURİZM TALEBİ

Kütahya ili, doğal varlıkları (özellikle termal sular) , tarihi ve kültürel zenginlikleri ile turizm açısından zengin bir potansiyele sahiptir. İlin deniz turizmi imkânı olmasa da, tüm yıl boyunca turist çekme özelliğine sahip, sıcak su kaynakları bulunmaktadır. Ayrıca Kütahya Frig'lerden başlayarak, Roma, Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osmanlı devletleri tarafından iskân edilmiş, bu medeniyetlerden kalma pek çok kültür mirası eseri barındırmaktadır.

İlde, doğal ve tarihi sit alanlarının yanı sıra kentsel sit alanları da geniş yer kaplamaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 195). Özellikle son dönemde yapılan restorasyon faaliyetleri ile pek çok sivil mimarlık örneği konak ve tarihi yapı yıkılmaktan, yok olmaktan kurtarılmıştır.

El sanatlarından çinicilik ile ön plana çıkan kentte, çinicilik hala ahilik geleneğine bağlı olarak, usta-çırak ilişkisi ile sürdürülmektedir. Gelenek, görenek, örf ve adetlerine bağlı olan Kütahya halkı, zengin bir halk kültürüne sahiptir. Yine Başkomutan Tarihi Milli Parkı dâhilindeki Dumlupınar ve Zafertepe Çalköy mevkileri, şehitliklerle ve anıtlarla doludur. Tüm bunlar turistik çekiciliğe sahip değerlerdir.

Fotoğraf 4. 1. Dumlupınar El Sanatları ve Ticaret Fuarı'na Halkın İlgisi Yoğundur.

Kütahya'da yılın farklı zamanlarında yapılan fuarlar da ilgi çekicidir. Kütahya'da yapılan en eski fuar, Dumlupınar El Sanatları ve Ticaret Fuarı'dır (Fotoğraf 4.1). Eskiden Dumlupınar Fuarı olarak bilinen organizasyon, ilk olarak 1966 yılında panayır

olarak başlatılmış, 1968–1974 yılları arasında sergiye dönüştürülmüş ve 1974 yılından itibaren fuar organizasyonu olarak turizme sunulmuştur (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 97).

Kültürel, sanatsal ve ticari yönüyle ön plana çıkan bu fuar, günümüzde oldukça geliştirilmiştir. Yazın yapılan bu fuara ilgi yoğundur. Burada Kütahya'ya ait yöresel el sanatlarını tanımak ve satın almak, yöresel yemeklerden tatmak ve yöreye ait daha birçok kültürel değeri görmek mümkündür. Geniş bir alana yayılan fuarda, canlı müzik, Lunapark gibi etkinliklerde yer almakta ve bu faaliyetler fuara olan ilgiyi arttırmaktadır. İlde farklı zamanlarda düzenlenen diğer önemli fuarlar ise şunlardır; Simav Kültür Turizm ve Ticaret Fuarı, Isoyap Fuarı, Kütahya Seramik Porselen ve Madencilik Fuarı, Kütahya Sanayi Ürünleri ve Otomotiv Fuarı'dır.

4.1. KÜTAHYA İLINE GELEN TURİSTLERİN KONAKLAMA ve GECELEME SÜRELERİ

Türkiye turizmi düşünüldüğünde, yoğun turist çeken iller arasında Kütahya ili yoktur, ancak yöre turizm potansiyeli açısından birçok üstün özelliklere sahiptir. Kütahya ili, konaklayan turist sayısı açısından ülke toplamından % 0.8 pay almaktadır. İlin yabancı turist pazarından aldığı pay % 0.05; yerli turist pazarından aldığı pay ise % 1.22'dir. Birçok temel turistik ürüne sahip olan Kütahya ilinin bu turistik ürünleri ile ilgili yapılacak nitelikli yatırımlar, planlar ve projeler, bölgeye gelen turistlerin sayısını arttıracak, bu durum da ili, ülke turizminde ön plana çıkaracaktır (Egev Vakıf İl Raporu: 26–27).

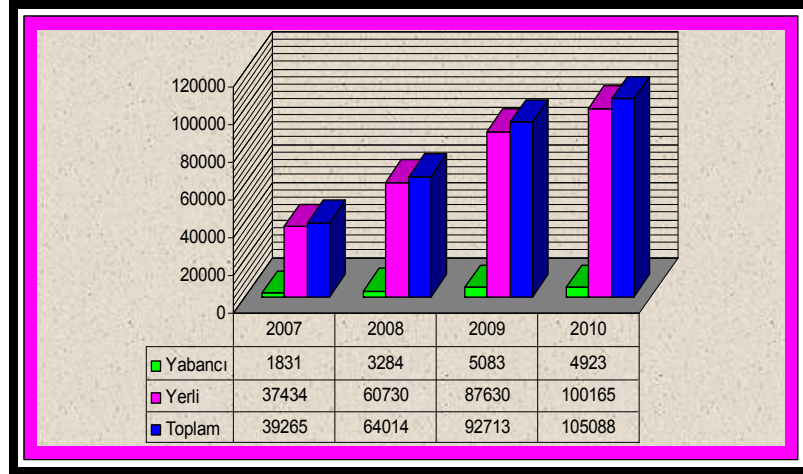
İlde konaklama ile ilgili kayıtlar, turistik belgeli tesisleri içerdiği için belediye belgeli otellere ait konaklama ve geceleme süresi ile ilgili veriler yetersizdir. Turizm belgeli tesislerde konaklayan ve geceleleyen turist sayısı ile ilgili veriler ise İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Bu verilere göre Kütahya'ya gelen turist sayısı, yıldan yıla yükselen bir seyir izlemektedir. Ancak sayılardaki bu artış yavaş seyretmektedir. Kente gelen yerli turist sayısının, yabancı turist sayısından kat kat fazla olduğunu eldeki bu verilerden görmek mümkündür (Tablo 4.1 ve Şekil 4.1). Bu da Kütahya ilinin daha çok iç turizme hitap ettiğini göstermektedir. Bu nedenle yabancı turistlerin de ile çekilebilmesi için, yurtdışı tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Tablo. 4. 1. Yıllara Göre İlde Konaklayan ve Geceleyen Turist Sayıları.

2006 YILI	
Konaklayan Yabancı Sayısı	878
Konaklayan Yerli Sayısı	27499
Geceleyen Yabancı Sayısı	1232
Geceleyen Yerli Sayısı	37068
Toplam	66677
2007 YILI	
Konaklayan Yabancı Sayısı	1838
Konaklayan Yerli Sayısı	28820
Geceleyen Yabancı Sayısı	1956
Geceleyen Yerli Sayısı	45527
Toplam	78141
2008 YILI	
Konaklayan Yabancı Sayısı	1514
Konaklayan Yerli Sayısı	41126
Geceleyen Yabancı Sayısı	3284
Geceleyen Yerli Sayısı	60730
Toplam	106654
2009 YILI	
Konaklayan Yabancı Sayısı	1898
Konaklayan Yerli Sayısı	62144
Geceleyen Yabancı Sayısı	5083
Geceleyen Yerli Sayısı	87630
Toplam	156755
2010 YILI	
Konaklayan Yabancı Sayısı	2889
Konaklayan Yerli Sayısı	66457
Geceleyen Yabancı Sayısı	4923
Geceleyen Yerli Sayısı	100165
Toplam	174434
2011 YILI (İLK 6 AY)	
Konaklayan Yabancı Sayısı	1094
Konaklayan Yerli Sayısı	30054
Geceleyen Yabancı Sayısı	2273
Geceleyen Yerli Sayısı	48992
Toplam	82413

Kaynak: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir.

Şekil 4. 1. Kütahya'ya Gelen Yerli ve Yabancı Turistlere Ait Geceleme İstatistiği.

Kaynak: Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir.

4.2. KÜTAHYA İLİNDE KONAKLAYAN YABANCILARIN MİLLİYETLERİNE GÖRE DAĞILIMLARI

Yapılan araştırmalarda yöreye gelen yabancı turistlerin milliyetleriyle ilgili net bilgilere ve istatistikî verilere mevcut değildir. Başka bir anlatımla, bu konuda yeterli kayıt yoktur. Yine de eldeki verilere göre, ildeki tesislerde konaklayan yabancı turistler sıralandığında ilk sırayı ABD'li turistler ile bunu takiben Almanya ve İngiltere'den gelen turistler almaktadır. İlde en uzun geceleme için İtalyan turistler, bunu takiben de İranlı turistler yapmışlardır (Egev Vakıf İl Raporu: 26).

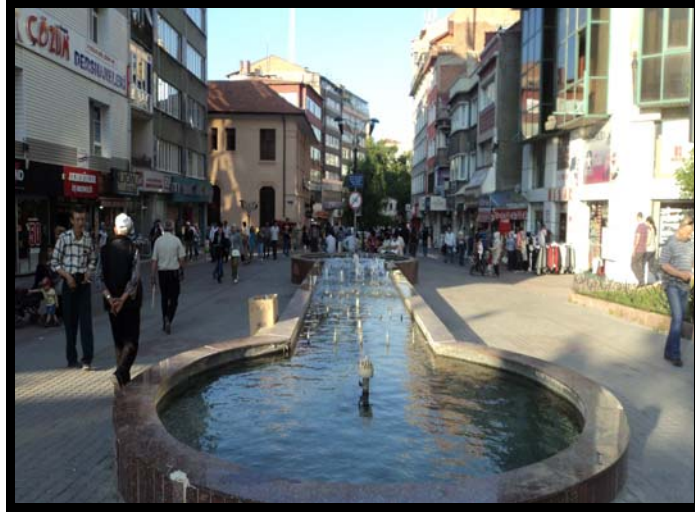
İlde yabancı turistlerin ilgisini çeken, önemli turistik mekânlardan biri olan Aizonai Antik Kenti yakınında bulunan Turizm İşletme Belgeli, Çavdarhisar Anemon Butik Otel'den alınan 2011 yılı yabancı turistlere ait uyruk istatistiği verilerine göre, bölgeyi en çok Almanya'dan gelen turistler ziyaret ederek bu otelde konaklama yapmışlardır. Alman turistlerden sonra sayısal olarak sırası ile Avustralyalı, İspanyol, Fransız ve Hollandalı turistler bölgeye gelmişler ve burada konaklama yapmışlardır.

4.3. MEVCUT KAYNAKLARA OLAN TURİZM VE REKREASYON TALEBİ, GELİR DÜZEYİ VE KAYNAKLANDIĞI BÖLGELER

Turizm sektörü küçük bir hamlesiyle bile, kendine bağlı pek çok sektörün gelişmesini sağlayabilecek lokomotif bir sektördür. Bu bağlamda, turizmin doğrudan gelişme yarattığı alanlar: konaklama, yeme-içme, ulaşım, eğlence, anı ve hediyelik eşya'dır. Turizm sayesinde gelişen bu alanlar, diğer yakın sektörleri de harekete

geçirmekte ve bu sektörlerin istihdam olanaklarını arttırmaktadır (Güngör Özkök, 2008: 50).

Yöreye turistik amaçlı seyahat eden bireyler, öncelikle ulaştırma sektörü, daha sonra konaklama, yeme-içme, eğlence merkezleri gibi pek çok yerde para harcamaktadır. Özellikle, şehirde bulunan *Sevgi Yolu* ve çevresine kurulmuş çarşı, tanınmış markaların bulunabildiği, yerli ve yabancı turistlerin alış-veriş, yeme-içme tarzındaki ihtiyaçlarını giderebildikleri başlıca yerdir (Fotoğraf 4.2).

Fotoğraf 4. 2. Sevgi Yolu ve Çarşısı.

Kütahya halkının çoğunluğu gelirini tarımsal faaliyetler ile uğraşarak elde etmektedir. Bu açıdan bakıldığında halkın turistik gezilere ayıracak parası fazla olmamaktadır. Yöre halkı daha çok hemen hemen her ilçede bulunan sıcak su kaynaklarından faydalanmaktadır. Ancak yöreye gelen yabancı turist sayısındaki artış ve beraberinde bu turistlerin bıraktıkları dövizler, saha için çok önemlidir.

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan konaklama ve geceleme verileri dikkate alındığında, son beş yılda kente gelen yerli turist sayısında oldukça artış olmuştur. Kente gelen yabancı turist sayısı ise son yıllarda artış göstermekle birlikte, yerli turist sayısı yanında çok düşük kalmaktadır. İlde bulunan turistik konaklama tesislerinin uluslararası standartlara uygun bir düzeye getirilmesiyle, bölgede dış turizmin de gelişmesi mümkündür.

Kente özellikle kaplıcalar yerli turistlerin ilgisini çekmektedir. Bölgeye gelen yabancı turistler ise Çavdarhisar'da bulunan Aizanoi Antik Kenti'ne mutlaka

uğramaktadırlar. İkinci Efes olarak da adlandırılan Aizanoi Antik Kenti'ni, yerli ve yabancı olmak üzere yılda yaklaşık 20.000 turist ziyaret etmektedir (www.aizanoi.com). Kazılarına devam edileceği belirtilen antik kentte, daha pek çok kıymetli buluntulara rastlanacağı muhtemeldir. Ayrıca Frig Vadisi'de son zamanlarda ön plana çıkan turistik bir sahalardan biridir (Fotoğraf 4.3).

Fotoğraf 4. 3. Ülkemizin İkinci Kapadokya'sı olarak adlandırılan Frig Vadisi (Fotoğraf: Cihan Karaca).

Kütahya ili müzeler açısından da zengindir. İlde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Arkeoloji Müzesi, Çini Müzesi, Kossuth Evi Müzesi ve Aizanoi Antik Kent'i bulunmaktadır. İlde yer alan özel müzeler ise Dumlupınar Kurtuluş Savaşı Müzesi, Dumlupınar Üniversitesi Müzesi, Kütahya Jeoloji Müzesi, Kütahya Kent Tarihi Müzesi, Tavşanlı Belediye Müzesi, Anadolu Kültür Sanat ve Arkeoloji Müzesi'dir. Yakın zamanda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca izin verilen Ağızören, Tokul gibi mevkilerde yapılan kurtarma kazıları ile Bakanlar Kurulu kararı ile başlanan Seyitömer kazılarında elde edilen kıymetli buluntular Kütahya Arkeoloji Müzesi'nin ve Dumlupınar Üniversitesi Müzesi'nin eser sayısını oldukça arttırmış ve bu müzeleri daha ilgi çekici hale getirmiştir (Kütahya Arkeoloji Müzesi Broşürleri, 2011). Müze sayısı ve müzelerin içerikleri açısından zengin durumda olan ilde, müzelere giriş ücretsiz olmasına rağmen, Kütahya halkı bu müzelere yeterince ilgi göstermemektedir. Kente yapılan turistik turlarda, Çini Müzesi gibi yörenin binlerce yıllık el sanatlarının sergilendiği müzeler, yoğun olarak ziyaret edilmektedir.

Ayrıca Kütahya'da yöre halkı genelde hafta sonları rekreasyon amaçlı olarak piknik yapmayı tercih etmektedir. İl merkezinde oturanlar, sürekli vasıta bulabilecekleri Yoncalı Kaplıcaları'na gitmekte, önce pikniğini yapmakta sonra da buradaki hamamlardan faydalanmaktadır. Yoncalı'nın kalabalığından sıkılanlar ve ulaşım olanakları daha geniş olanlar Muratdağı'na ya da diğer kaplıcalara gitmektedirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASINDA GELİŞTİRİLEBİLECEK TURİZM TÜRLERİ

5.1. SAĞLIK TURİZMİ

Kendi içinde çeşitli dallara ayrılan sağlık turizminin, kentte termalizm ve klimatizm dalları ön plana çıkmaktadır.

Termalizm: Kütahya, yedi Termal Turizm Merkezi ve henüz turizm merkezi olabilecek özelliklerden yoksun çok sayıda termal kaynağı ile ülkemizin termal kaynaklar açısından en zengin illeri arasında yer almaktadır. Kütahya’da bulunan bu termal sular, pek çok hastalık da tamamlayıcı, destekleyici bir tedavi olarak kullanılabilir. Kütahya ilinin gelecekteki temel turizm ürününü, kuşkusuz termal kaynaklar oluşturmaktadır. Rezerv açısından bu kadar zengin olan il, ne yazık ki bu doğal zenginliğini sunum ve tanıtım aşamasında sıkıntı yaşamaktadır. Termal turizm merkezleri çevresindeki konaklama tesislerinin iyileştirilmesiyle *gençlik suyu* olarak tabir edilen şifa kaynağı sulara talep artacaktır.

Klimatizm (İklim Tedavisi): İlde bulunan Muratdağı, aynı zamanda koruma altına alınmış bir orman içi dinlenme sahasıdır. Muratdağı, bakir tabiatı, çam ağaçları arasından çıkan şifalı sıcak suları ve tertemiz soğuk suları ile gidenleri kendine hayran bırakmaktadır. Murat dağı oksijen oranı bol havası ile klimatizm potansiyeline sahip bir yerdir (Doğaner ve Tuncel, 1992: 54–55).

5.2. DAĞ VE YAYLA TURİZMİ

Kütahya ilinin önemli yükseltilerinden biri olan Muratdağı, termal turizm imkânlarıyla ön plana çıktığı gibi kış sporları için de çok uygundur. Tesislerin yapılmasıyla, dağın kış turizmine açılması mümkündür (Doğaner ve Tuncel, 1992: 54–55).

Kütahya’nın yaylalar açısından zengin oluşu yayla turizmine olanak sağlamaktadır. İlde bulunan yaylalardan alt ve üst yapısı tamamlanmış olanları ise Simav ilçesinde bulunan Gölcük Yaylası ve Muratdağı’nda yer alan yaylalardır. Simav ilçesinde bulunan Martılı Yaylası da yayla turizmi kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Sahada bulunan diğer yaylalarında da gerekli ulaşım, konaklama, altyapı ve hizmet tesislerinin tamamlanmasıyla, bölge turizmine kazandırılması mümkündür.

Ayrıca ilde bulunan yaylaların termal turizm ve kültür turizmi ile bütünleştirilerek sunumu sahayı turistik cazibe merkezi haline getirecektir.

5.3. KAMP VE KARAVAN TURİZMİ

Yörede, kamp ve karavan turizmi açısından değerlendirilebilecek pek çok saha vardır. Ancak buralarda kamp ve karavan turizmi için yeterli imkânlar yoktur. İlde yer alan Gölcük Yaylası, Muratdağı ve bazı kaplıca alanları kamp ve karavan turizmi için uygun imkânlara sahiptir. Ayrıca büyük bölümü Kütahya il sınırları içerisinde bulunan Frig Vadisi, bisikletli ya da atlı doğa yürüyüşü için çok uygun ortamlara sahiptir. Frig Vadisi'nin, ışıklandırma, yürüyüş yolu gibi çeşitli eksikliklerinin giderilmesiyle, yöre turizminin gözde bir mekânı olması mümkündür. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü bu amaçla çalışmalar yapmaktadır. Acentelerin hazırladıkları paket turlara Frig Vadisi'nin de eklenmesi, Frig Vadisi'ni turizm açısından canlandıracaktır.

5.4. İNANÇ TURİZMİ

İnsanların inançlarını tazelemek amacıyla kutsal bulduğu yerleri ziyaret etmeleri ile başlayan inanç turizmi, günümüzde daha da önem kazanmıştır (Öztaş, 2002: 25).

Tarikatlar Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Kütahya'da da etkili olmuştur. Mevleviliğin Anadolu'daki ve Kütahya'daki yeri çok önemlidir. Mevlevilik tarikatında Kütahya dergâhı, Konya ve Afyon dergâhından sonra gelmektedir. O dönemde Osmanlı toprakları içerisinde yayılmış çok sayıda Mevlevi dergâhı arasındaki konumunun önemi buradan da anlaşılmaktadır (Kütahya Ansiklopedisi 1, 1999: 96).

Kütahya'da Halvetilik, Melamilik gibi tarikatların da inanç turizmine katkısı olabilir. Ayrıca ilde tasavvuf ehli birçok ilim adamına ait türbeler bulunmaktadır. Türbe ziyaretleri de Anadolu kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kütahya'da bilinen ve çokça ziyaret edilen türbeler; Gaybi Sunullah Türbesi, Paşamsultan Türbesi, Erguniye Türbesi, Hayme Ana Türbesi, Ana Sultan Türbesi, Şair Şeyhi Türbesi'dir.

Ayrıca ilde bulunan Aizonai Antik Kenti de inanç turizmi kapsamında değerlendirilebilir. Burası Efes benzeri bir antik kenttir. Aizonai'de bulunan Zeus Tapınağı, sahada gelişebilecek inanç turizmine katkı sağlayabilir.

5.5. AV TURİZMİ

Kütahya topraklarının yarısı ormanlarla kaplıdır. Kütahya’da zengin çam ormanları arasında çok çeşitli av hayvanları yaşamaktadır. Kurt, tilki, çakal, yaban domuzu ve tavşan yörede en çok rastlanan yabani av hayvanlarıdır. Ayrıca bildircin, keklik gibi kuşlar ve bazı su kuşları da sahada bolca görülmektedir.

İlde belli tarihlerde kontrollü olarak avlanmaya müsaade edilen sahalar vardır. Av merakı olan kişiler bu sahalarda, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından müsaade edilen av hayvanı türüne göre, avlanma izin ücreti ödeyerek avlanabilmektedirler. İldeki Türkmen Dağı, Domaniç Ormanları ve Şaphane Dağı gibi sahalarda ise sürekli av yasağı uygulanmaktadır (Kütahya İl Çevre Durum Raporu, 2009: 191).

Kütahya ilindeki baraj gölleri ve bazı göletler sportif olta balıkçılığı için uygun sahalardır. Çavdarhisar ilçesinde ise tatlı su balıkçılığı adına önemli tesisler bulunmaktadır.

5.6. KÜLTÜR TURİZMİ

Kütahya ilindeki pek çok yerleşme binlerce yıllık geçmişe sahiptir. Seyitömer Höyük’te yapılan kazılar bu durumu ispatlar niteliktedir. Orta Anadolu’dan başka hiçbir yerde izlerine henüz rastlanamamış olan Frig kavmi, bir bölümü Kütahya topraklarında bulunan Frig Vadisi’nde yaşamışlar, arkalarında çok sayıda kayalara oyulmuş mağaralar, sunaklar, kaya mezarları gibi eserler bırakmışlardır. Roma ve Bizans döneminde de iskân edilmiş olan bölgede yapılan kazılarda, bu uygarlıklara da ait pek çok buluntuya rastlanmıştır. Aizonai Kenti’nde, Roma döneminden kalma antik köprüler hala ayaktadır ve kullanılmaktadır. Mimari özellikleri açısından bir örneği daha bulunmayan, günümüze ulaşmış en sağlam Zeus Tapınağı, yine Aizonai Antik Kenti’nde bulunmaktadır. Kütahya’da özellikle Germiyanogulları Beyliği döneminde yapılmış pek çok tarihi camii, medrese, mescit bulunmaktadır. Zamanın yıpratıcılığı, doğal afetler gibi birçok sebepten günümüze ulaşamayanları da düşünürsek Kütahya ilinin kültürel mirası bir hayli çoktur.

Esasen Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna da şahitlik etmiş olan Kütahya, 1428 yılında Osmanlı Devleti topraklarına dâhil olmuş ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kütahya, Anadolu Beylerbeyliği’nin merkezi olmuştur (Uzunçarşılı, 1932:

84). Son olarak Kurtuluş Savaşı da Kütahya topraklarında kesin bir zaferle sonlandırılmıştır.

Kütahya’da yaşayan bir kültür vardır. Kütahya, geleneksel köy düğünleri, ilin kültürünü yansıtan tarihi konakları, yöresel kültür ürünü yemekleri, gelenek ve görenekleriyle de dikkat çekmektedir. Özellikle binlerce yılın birikimiyle özgünleşen çini sanatı yörede ön plana çıkmıştır. Günümüzde çini tabaklar daha çok turistik amaçlı hazırlanmaktadır. İlde çiniciliğin yanı sıra elmas ve gümüş işleme, sim sarma gibi çeşit çeşit el sanatları mevcuttur. Zamanında yalnızca Osmanlı sarayı için üretilen Simav halıları, eskisi gibi yoğun olarak üretilmese de halen Simav’da dokunmakta ve yöreye gelen turistlerin ilgisini çekmektedir. Aslanapa ilçesinin Bayramşah köyünde yöresel yörük halıları hala dokunmaktadır.

Kentin kültürel kimliğinin şekillenmesinde pek çok medeniyet etkili olmuştur. Tüm bu potansiyele sahip olan Kütahya’nın önce bu potansiyelini kendinin fark etmesi ve çeşitli tanıtım organizasyonları ile kendini çevresine en yakın zamanda fark ettirmesi gerekmektedir.

Kütahya, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2023 yılı turizm hedeflerinde, marka kültür kenti olması hedeflenen yerler arasındadır. Ayrıca Kütahya, *Termal Turizm Kentleri Projesi* kapsamında öncelikli geliştirilecek bölgeler arasında da bulunmaktadır (Kültür Turizm Bakanlığı Turizm Stratejisi (2023), 2007: 33).

5.7. MAĞARA TURİZMİ

İl, mağara turizmi açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Kütahya il merkezine yaklaşık 55–60 km mesafede bulunan Ovacık köyünün İnlice Mahallesi’nde başlayan Frig Vadisi’nin bu kısmında, Frigler tarafından kayaların oyulması ile oluşturulmuş barınma ya da daha farklı amaçlarla kullanılan pek çok mağara bulunmaktadır. Frig Vadisi’nde Kütahya, Afyon ve Eskişehir valiliklerinin ortak bir çalışma olarak yürüttükleri Frigya bölgesini tanıtmayı ve korumayı amaçlayan Frigküm Projesi kapsamında (2011), her yıl temmuz ayında bölgede ödüllü fotoğraf yarışması düzenlenmektedir. Bu yıl ikincisi düzenlenen fotoğraf yarışması ile birlikte, vadide dağ bisikleti yarışları da yapılmaktadır.

Şaphane dağında bulunan Şaphane Mağarası ile Simav ilçesinde bulunan çok sayıda doğal yollarla oluşmuş mağara, gerekli çalışmaların tamamlanmasıyla, turizme kazandırılmayı beklemektedirler.

5.8. DOĞA TURİZMİ

Kütahya eşsiz tabiatı, yöre dağlarında bulunan bakir ormanları ve çeşit çeşit endemik bitkileri ile dikkat çekmektedir. Günümüzde yeşile, doğaya hasret kalan insanoğlu temiz bir nefes almayı özler hale gelmiştir. Pek çok insan tertemiz bir havaya sahip, yemyeşil doğa içerisinde yaşamının hayalini kurmaktadır.

Kütahya; Domaniç Ormanları, Kütahya il merkezine yakın mesafedeki Çamlıca Mesire Yeri, Domaniç Domur köyde bulunan tarihi öneme sahip Mızık Çamı, Dursun Fakih Çamı ve Kütahya Kumarı köyündeki 1000 yıllık olduğu tescillenen ve hala meyve veren kestane ağaçları ile doğa turizmi adına potansiyeli olan bir ildir.

5.9. BOTANİK TURİZMİ

Kütahya ilindeki ormanlar içerisinde, endemik tür özelliğine sahip pek çok bitki ve ağaç bulunmaktadır. Kütahya, ülkemizden ve yurtdışından gelecek botanikçiler ve bitki meraklıları için zengin tabii olanaklar sunmaktadır.

Domaniç ormanlarında dentrologların (ağaç bilimci) yaptığı incelemeler sonucunda, endemik türde pek çok bitkiye rastlanıldığı duyurulmuştur. Tavşanlı İlçesi Vakıfköy dolaylarında yetişen *Ehrami Karaçam* ve *Topçam* endemik çam türlerindedir. Gediz ilçesinde yetişen şifalı mührü *Süleyman Otu* ve Kütahya merkez ilçe Radar mevkiinde yetişen *Censiyan Otu*, ilde yetişen en bilindik endemik bitki türlerindedir. Ayrıca Muratdağı da yoğun bitki çeşitliliğine sahiptir. Sofça 1 Numaralı Orman Koruma Alanı ve Kasalıç Tabiatı Koruma Alanı ise bitki inceleme için oldukça uygun sahalardır.

Kütahya endemik türler açısından adeta gizli bir hazinedir ve keşfedilmeyi beklemektedir.

5.10. KONGRE TURİZMİ

Kongre turizmi, son yıllarda adını duyurmuş olan, önemli bir turizm türüdür. Henüz ülkemizde yeteri kadar bilinmeyen ve gelişemeyen bu turizm çeşidi beraberinde, turizm konusunda tüm ana ve yan hizmetlerin standartların üstünde bir kalitede olmasını

gerektirmektedir. Bir sahada kongre turizminin gelişebilmesi için mevcut konaklama işletmelerinin yeterli kongre salonlarına, etkili hizmet imkânlarına sahip olması gerekmektedir.

Kütahya, kongre turizmi adına gelecekte cazibe merkezi olma potansiyeline sahiptir. Gerçekten de Kütahya, önemli yollar üzerinde bulunan, her geçen gün ekonomisi daha da büyüyen bir kenttir. Yurtdışında başarılı organizasyonlarla tanıtılmaya çalışılan kent, çeşitli alanlarda giderek gelişmektedir. Bu bağlamda, bir takım fiziksel eksikliklerin giderilmesiyle kent, ulusal ve uluslararası kongre, seminer ve konferanslara ev sahipliği yapabilir hale gelecektir. Bu turizm türünü ildeki termal turizm merkezlerine de yayarak, termal turizm ile kongre turizmini birlikte sunmakta mümkündür.

5. 11. ÖZEL İLGI TURİZMİ

Özel ilgi turizmi, turistik taleplerin kişilerin ya da grupların özel istekleri doğrultusunda şekillendiği bir turizm türüdür. Bir yörenin geleneksel adetleri, at ve deve gibi hayvanlarla yapılan turlar, kırsal kesimde bir köy ya da çiftlik hayatının yakından tanınması, doğal hayat gözlemleri özel ilgi turizmi kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetlerdir (Öztaş, 2002: 28).

Kütahya ilinin ilçe ve köyleri yöreye has gelenek ve göreneklerini hala sürdürmektedir. Yöre halkının şivesi, yaşam biçimi, giyim-kuşamı, kendine has türküleri, atasözleri, düğünleri, yöresel yemekleri vb. yöresel unsurlar özel ilgi turizmi için dikkat çekici ürünlerdir. Özel ilgi turizmi kapsamında, Kütahya ilinin meşhur yöresel el sanatı olan çinicilik değerlendirilebilir. Oldukça emek sarf edilerek üretilen bin bir güzellikteki çinilerin yapılışı, yöreye gelen turistlerin ilgisini çekebilir. Geleneksel adetlerin yaşandığı köy düğünleri, gezekler, yöresel halıların dokunma serüveni gibi etkinlikler de bu turizm çeşidi için gayet uygundur.

5. 12. SAVAŞ TURİZMİ

Yakın tarihimize bakıldığında ülkemizin pek çok savaşa tanıklık ettiği bilinmektedir. Çanakkale Savaşı'nın izlerini barındıran Çanakkale ile kurtuluş savaşını sonlandırarak Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı Başkomutan Meydan Muharebesi'nin yapıldığı Afyon ve Kütahya illeri bu bağlamda ilk akla gelen sahalardır.

Kütahya’da çok sayıda anıt, abide ve şehitlik bulunmaktadır. Buralar savaş turizmi adına önemli yerlerdir. Bu anıt, abide ve şehitlikler il merkezi ile Dumlupınar, Emet, Gediz ve Altıntaş ilçelerinde bulunmaktadırlar. Başkomutan Tarihi Milli Parkı’nın bir kısmı da Dumlupınar ilçesi sınırları içerisindedir. Başkomutan Tarihi Milli Parkı tarihi özelliğinin yanı sıra içerisinde endemik türde pek çok bitkiyi barındırmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

ARAŞTIRMA SAHASINDA TURİZMİ ETKİLEYEN OLUMSUZ FAKTÖRLER

6.1. PROFESYONEL İŞLETMECİ YETERSİZLİĞİ

İlde bulunan turistik tesislerde, profesyonel işletmeci yetersizliği vardır. İşini bilen, kendinden emin ve yeniliğe açık işletmecilerin bulunduğu bir sahada turizm faaliyetleri daha hızlı gelişebilir. Turizm sektöründe yer alan işletmecilerin turizmin önemini kavramış bu konuda fırsatları değerlendirebilecek niteliğe sahip insanlar olması gerekmektedir. Kütahya'nın geniş arz potansiyelini fırsata çeviren işletmeciler, bireysel kazanımlarının yanı sıra, sahada öncelikle turizm ve bağlantılı diğer sektörlerinde gelişmesine katkı sağlamış olacaktırlar.

6.2. ALTYAPI VE KONAKLAMA TESİSLERİNİN YETERSİZLİĞİ

Konaklama tesislerinin daha iyi olanaklara sahip olanları, Kütahya şehrinde bulunmaktadır. Bu tesislerin bir kısmı turizm belgeli ya da turizm yatırım belgeli, bir kısmı ise Belediye belgeli oteller, moteller ve apart otellerdir. Kenttekilerin haricindeki konaklama tesisleri, öncelikle daha gelişmiş Simav, Tavşanlı, Gediz ilçe merkezlerinde veya ilçelerin sınırları içerisindeki termal kaynaklar çevresinde toplanmışlardır. Ancak bu tesisler özellikle yaz aylarında ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmaktadırlar.

Konaklama tesislerinin bir takım fiziksel eksiklikleri bulunmaktadır. Bu tesislerin günümüz şartlarına uygun olarak modernleştirilmesi, standartlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan bir turizme sahip bulunan Kütahya'nın kaliteli konaklama tesislerine ve çok iyi pazarlama stratejilerine ihtiyacı vardır. Küçük işletmelerin yoğun olduğu kentte, tesisler genelde aile işletmelerinden oluşmaktadır. Var olan hizmet işletmelerinin, üst düzeyde hizmet kalite standartları oluşturmaları gerekmektedir.

Kentteki kaplıçalarda yalnızca hamam hizmeti olmamalı, bunun yanında sağlık merkezleri ve bu merkezlerde bulunan uzman doktorlar eşliğinde faydalanmak isteyenlere masaj çeşitleri, bitki banyoları, hidro-terapi, elektro-terapi, fiziko-terapi, çamur terapisi ile fizik tedavi ünitesi imkanları sunulmalıdır. Ayrıca tesislerde spor faaliyetleri için de özel alanlar, koşu ve yürüyüş parkurları oluşturulmalıdır. Bunlara ilave olarak, eğlenceli Aqua havuzlar ve turisti eğlendiren etkinliklere de yer

verilmelidir. Tüm bunlar yapılırken engelli turistler de dikkate alınmalı ve tesisler buna göre tanzim edilmelidir.

6.3. YAN HİZMET TESİSLERİNİN YETERSİZLİĞİ

Konaklamayı tamamlayan, turisti eğlendirebilecek tarzdaki faaliyetler konusundaki yetersizlik, kentteki konaklama tesislerinin önemli bir eksiğidir. İlde turizm belgeli konaklama tesisleri az sayıdadır. Diğer tesisler ise çoğunlukta Belediye Belgeli tesislerdir. İlçelerde bulunan termal kaynaklar çevresindeki tesislerde çoğunlukla Belediye Belgelidir. İlde bulunan kaplıca işletmelerinin artık hamam işletmesi zihniyetinden kurtulmaları gerekmektedir. Bu bağlamda tesisler yenilenmelidir.

Termal kaynaklar çevresindeki tesislerde çeşitli terapiler ve banyoların dışında, turistlerin boş zamanlarını geçirebilecekleri kütüphane, parklar, bahçeler ve eğlence merkezleri bulunmalıdır.

6.4. SERMAYE VE YATIRIM EKSİKLİĞİ

Turizm yatırımlarının maliyetinin yüksek olması ve turizm yatırımları için gerekli öz sermaye yetersizlikleri, ne yazık ki ülkemiz turizmini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yeterli sermaye birikiminin bulunmadığı Kütahya’da ise Turizm belgeli tesisler çok az sayıda kalmaktadır. Tesisler şirketleşmeden uzak aile işletmeleri ve küçük işletmeler şeklindedir.

Yatırımcılar eskiden kentin yalnızca sıcak su kaynaklarını dikkate alırken, günümüzde, termal turizm ile birlikte sunulabilecek alternatif turizm çeşitlerini de dikkate almaktadırlar. Kütahya gelişen ekonomisi, yer altı ve yer üstü kaynak potansiyeli ile yatırımcıların dikkatini çekmektedir.

Günümüzde turizm, deniz, kum ve güneş üçlüsünün dışına çıkmış, başta sağlık turizmi olmak üzere pek çok alternatif turizm çeşitlerine ilgi çoğalmıştır. Günümüz dünyasına bakıldığında insanlar macera ve eğitim amaçlı turizm çeşitlerine yönelmektedirler. Bu noktada Kütahya’nın gerek kültür gerek tarih ve gerekse ekoturizm varlığı akla gelmektedir. Kentte özellikle termal alanda yapılacak yatırımların karlılık oranı yüksektir çünkü termal turizm, tüm yıla yayılabilmektedir.

6.5. TANITIM YETERSİZLİĞİ

Günümüzde bir sahada turizm faaliyetlerinin gelişebilmesi için, sahanın ilgi çekici özelliklerini yansıtan etkili tanıtım çalışmalarının yapılması gereklidir. Uzun zaman ağızdan kulağa olan tanıtım çeşidiyle yetinen Kütahya'nın ulusal ve uluslararası fuarlarda yapılacak tanıtım ve organizasyonlarda yer alması, kente olan ilgiyi artıracak, turizm talebinin gelişmesini sağlayacaktır.

Kütahya'da son dönemlerde farklı zamanlarda gerçekleştirilen çeşitli fuar organizasyonları yapılmaktadır. Kentte eski Kütahya kervansarayının bulunduğu alana Belediye'nin yaptırmış olduğu geniş ve modern bir fuar alanı bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz Kütahya'da düzenlenecek fuar gibi etkinlikler, tanıtımı açısından etkili olacaktır.

Diğer taraftan, “Evliya Çelebi Kültür Yolu” ve “Frigküm (Frig Vadisini Koruma ve Kalkındırma Projesi)” projelerinin ilin tanıtımında önemli rol oynayacağı da bir başka gerçektir. Bunların dışında, Valilik ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün ortak çalışması olan kitapçıklar veya broşürlerin de ilin tanıtımında, önemli yararları olmaktadır. Bu bağlamda, zaman zaman Aizanoi Kenti'nin tanıtımında “2000 yıl öncesine büyüleyici bir yolculuk” adlı afişler, İstanbul'da önemli güzergâhlarda bulunan billboardlarda sergilenmektedir. Sanal ortamda yer alan Kütahya tanıtım videoları da etkili birer tanıtım aracıdır.

Kütahya ilinin tanıtımı amaçlayarak yapılan çeşitli çalışmaların meyvesi olarak, Kütahya 1993 yılında Avrupa Konseyi'nden “Avrupa Diploması” ödülünü, 2000 yılında da “Avrupa Bayrağı” ödülünü almıştır (Ayaz, Özer, Yeldemez, 2010: 101).

6.6. REHBER SAYISININ VE REHBERLİK FAALİYETLERİNİN YETERSİZLİĞİ

Kütahya ilinde turizmin gelişebilmesi için yabancı dil bilgisine sahip, insan ilişkileri iyi olan, sahayı iyi tanıyan rehberler gerekmektedir. İlde rehber sayısı azdır, bu önemli sorunun çözülmesi gerekmektedir.

6.7. TURİZM EĞİTİMİ KONUSUNDAKİ YETERSİZLİKLER

Turizm sektörünün en önemli problemlerinden biri de eğitimidir. Ülkemizde turizm sektöründe çalışan kişilerin bu alanda yeterli eğitim almaması, turizme kalitesiz hizmet üretimi olarak dönmemektedir.

Turizm sektöründe çalışan personelin öncelikle turizm bilincine sahip kişiler olması, mesleği ile ilgili yeterli düzeyde bilgi, beceri ve deneyim sahibi olması gerekmektedir. Ayrıca en az bir yabancı dil bilmesi ve insan ilişkileri konusunda yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Ancak tüm bunlar beraberinde ilgili alanla iyi düzeyde eğitim almış olmayı gerektirmektedir.

Kütahya'da konaklama tesislerinde çalışan personel, turizm eğitimi açısından maalesef yeterli değildir. Bu durumun giderilmesine yönelik olarak Dumlupınar Üniversitesi bünyesinde turizm ve otelcilik eğitim veren ön lisans düzeyinde bir Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kütahya ili, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır. Nispeten kendi halinde, samimi insanların yaşadığı, yaşayan folklorik özellikleri ile dikkat çeken yerlerden biridir.

Kütahya halkı misafirperver, yardımsever ve sıcakkanlı insanlardır. Yöre halkı yüzyıllar önce de böyleydi, günümüzde de bu karakterdedir. 120 yıl önce özgürlükleri adına ülkelerini terk etmek zorunda bırakılan Macar mültecileri Lajos Kossuth, ailesi ve arkadaşlarına yöre halkının sahip çıkarak, yardım etmesi bu özelliğini yansıtmaktadır.

Kütahya ili, coğrafi konumundan dolayı turizm adına şanslı illerden biridir. Kütahya coğrafi mevkisi sebebi ile önemli yolların kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Bu bağlamda kentin ulaşım alt yapısının iyileştirilmesi bölgeye olan trafiği artırabilir.

Her geçen gün biraz daha gelişen sanayisi, yer altı ve yer üstü kaynakları, başta çinicilik olmak üzere diğer yöresel el sanatları ile Kütahya, ülkemizdeki önemli turizm potansiyeline sahip illerden birisidir.

Kütahya ilinde termal turizmin gelişmesine olanak sağlayan, çok sayıda termal kaynaklar da bulunmaktadır. İlde aynı zamanda termal turizm ile kültür turizminin bir bütün halinde sunulması da mümkündür. İl merkezine en yakın mesafedeki kaplıca olan, Yoncalı kaplıcalarında görüldüğü gibi, bazı kaplıca ve ılıcaların çevresinde eski hamam ve camilere rastlanmaktadır. İlde bulunan termal kaynakların birer keşfediliş efsanesi vardır ve bu termal sular yüzyıllardır kullanılmaktadır. Mineral yönden zengin bu termal kaynaklarından yedi tanesi Termal Turizm Merkezi ilan edilerek turizme açılmıştır. İlde çok sayıda kaplıca, ılıca ve içmece bulunmaktadır.

İlde yaz aylarında okulların kapanması ile birlikte termal turizmde canlanmalar yaşanmaktadır. Ancak termal turizmin gelişebilmesi için öncelikle; termal merkezlerde bulunan tesisler modernleştirilmeli, sahaya gelen turistlere sağlık ve güzellik eksenli terapi, banyo, masaj gibi seçenekler sunulmalı ve tesislerde bu alanlarda eğitim almış

personeler yer verilmelidir. Kaplıca tedavilerinin yanı sıra turistlerin ilgisini çeken alternatif kür merkezleri, sağlık merkezleri gibi imkânların geliştirilmesi bu amaçla kente gelen turist sayısında artışı sağlayacak, mevsim şartlarından bağımsız gelişen termal turizm bütün yıla yayılacaktır.

Kütahya ilinin; termal turizm, doğa turizmi ve kültür turizmi konusunda potansiyeli ve avantajları olduğu, ancak bu kaynaklarının henüz turizm talebi oluşturacak şekilde pazarlayıp, sahadaki turistik kaynakları, ekonomik kazanç amaçlı değerlendirmede yeterli seviyeye gelemediği açıktır. İlin destinasyon haline gelmesi için internet teknolojilerinden yararlanmanın da önemi büyüktür. Bu kapsamda, sanal ortamda turistik mekânları tanıtan internet siteleri oluşturulmalı ve turistler bu sitelerden rezervasyon yapabilmeli, aradıkları bilgilere rahatça ulaşabilmelidirler. Böylece internet ortamında daha geniş bir kitleye ulaşılması mümkündür.

“Kuruluşun ve Kurtuluşun Kenti” sloganıyla tanıtılan ilin, Osmanlı Devleti’nin bir beylik aşamasındayken kullandığı Domaniç Yaylağı, Büyük bir Cihan Devletinin kuruluşuna, Kurtuluş savaşının tüm şiddetiyle yaşandığı topraklar olan Zafertepe Çalköy ve Dumlupınar bölgeleri, Cumhuriyetin temellerinin atıldığı Başkomutan Meydan Muharebesi’nin yaşandığı yerler olarak, kurtuluşa sahne olmuşlardır. Bu sebeplerle Kütahya ülkemiz tarihi açısından da çok önemli bir ildir.

Başkomutanlık Meydan Muharebesi’nin yaşandığı topraklar olan Dumlupınar ilçesinde birçok şehitlik ve anıt bulunmaktadır. Vatan topraklarının nasıl fedakârca savunulduğunu haykıran bu şehitlikler ve anıtlar her sene ziyaretçi akınına uğramakta ve burada 30 Ağustos’ta anma törenleri düzenlenmektedir. Yörede Zafertepe Çalköy ve Dumlupınar ilçesinin ön plana çıkarılması ve bölgeye düzenlenen turlar ile buranın ikinci bir Çanakkale olması mümkündür.

Çini sanatının derin bir mazisi olduğu il, yurt içinde ve dışında çeşitli fuarlarda ve sergilerde bu kıymetli sanatıyla ön plana çıkmaktadır. Yöre gelen ziyaretçiler tarafından çiniler hediyelik eşya olarak alınmakta ve ilin ekonomisine faydalı bir girdi sağlanmaktadır. Kütahya’da her ev bir çini imalathanesidir, çünkü boş durmayı sevmeyen yöre hanımları evlerde işledikleri çinileri satmakta, bu çiniler bazı işlemlerden geçtikten sonra ithal edilmektedir.

Kütahya şehir olarak yıllarca arka planda kalmıştır. Geç gelişen sanayisi, var olan işsizlik problemi gibi sorunların yanında henüz ciddi bir kentsel dönüşüm yaşamamıştır. Şehrin sokakları tehlike arz eden birçok eski evle doludur. Bunlardan tarihi öneme haiz olanlar, restore edilerek turizme kazandırılmış ya da kazandırılması planlanmaktadır. Kentin modern bir görünüme ihtiyacı vardır. Eski mahalleleri ve dar sokakları ile Kütahya, yeni bir çehreye ihtiyaç duymaktadır. İlde özellikle kış aylarında hava kirliliği hat safhalara ulaşmaktadır. Son zamanlarda durum biraz daha iyileşmiş gibi görünse de bu konu ile ilgili daha detaylı ilgilenilmesi gerekmektedir.

Kütahya halkı sahip olduğu tarihi ve doğal güzelliklerin farkında değildir ve zaman zaman bunları tahrip etmektedir. İlde, kültür ve tabiat varlıklarının korunması yönünde daha ciddi tedbirler alınmalıdır. İlde kaçak kazılara sıkça rastlanmaktadır. Kültür turizmi için çok önemli bir saha olan Aizanoi Antik Kenti'ni, koruma amaçlı bir tedbir alınmadığı Zeus Tapınağı'nın hemen yakınında bulunan mezar taşlarının açık alanda ilgili bir görevli bulunmaksızın sergilendiği, tahribe ve kaçakçılığa açık olduğu gözlemlenmiştir.

Kütahya'da tarihi kent dokusunu yansıtan, geçmişle gelecek arasında adeta bir köprü vazifesi gören, Pirlar Mahallesi'nde bulunan Germiyan Sokak, 18. yüzyıl yapımı konakların görülebildiği harika bir mekândır. Bu sokakta ve şehrin çekirdek mahalleleri denilen eski mahallelerinde bulunan konakların restorasyonu ile buralar turistik turlarda uğrak yerler haline gelmiştir. Bunlara ilave olarak kentte, restore edilmeyi bekleyen pek çok konak daha vardır. İlçelerde de tarihi konaklar bulunmaktadır. Konaklarla ilgili planlanan restorasyon çalışmalarının tamamlanmasıyla ilin turizm potansiyeli şüphesiz daha da artacaktır.

Daha çok iç turizme hitap eden Kütahya'nın özellikle Aizanoi Antik Kenti ile daha çok yabancı turist çekmesi mümkündür. Aizanoi Antik Kenti'nde bulunan Zeus Tapınağı, birbirine bitişik şekilde inşa edilmiş, stadyum ve tiyatro kompleksi, mozaikli hamam, dünyada bir ilk olma özelliğine sahip antik borsa binası, sütunlu yol ve antik köprüler görülmeye değerdir. Sahada kazılar devam etmektedir. Burada çok büyük bir kentin varlığından söz edilmektedir. Sistemik ve planlı yapılacak kazılar sonucunda daha birçok buluntuya rastlanacağı muhtemeldir. Antik kent turistik turlarda yer almaktadır. Bu noktada yabancı turistlerin katıldığı Anadolu'yu tanıma amaçlı tur

programlarında, bu kentin de yer alması sağlanabilir. Çavdarhisar ilçesinde yakın zamanda açılan ve antik kente yakın mesafede bulunan Çavdarhisar Anemon Butik Otel turizme hitap eden kentteki güzel otellerden biridir. Bölgede turizmin gelişebilmesi için bu tarz konaklama tesislerinin sayısı artırılmalıdır. Özellikle az sayıdaki turizm işletme belgeli konaklama tesislerinin sayıları artmalıdır. İlde bulunan, turizmin olmazsa olmazı olan konaklama tesislerinin kalitesi de mutlak surette artırılmalıdır.

Frig Vadisi de Kütahya'nın turizminde önemli bir yer tutmaktadır. Büyük bölümü Kütahya il sınırları içerisinde kalan vadide, görülmeye değer bir şekilde, kayaların oyulması sureti ile yapılmış kiliseler, anıtlar, peri bacaları bulunmaktadır. Vadi, ilgi çekici bir yerdir. Kütahya Valiliği, Frig Vadisi'nin il sınırları içine girdiği Eskişehir ve Afyon illerinin Valilikleriyle, Frig Vadisini koruma ve kalkındırma amaçlı ortak çalışmalar yapmakta ve projeler tasarlanarak uygulanmaktadır. Vadide yaz mevsiminde katılımcı sayısı hızla artan ödüllü fotoğraf yarışmaları ve bisiklet yarışları düzenlenmektedir. Bu tarz etkinliklerin artırılarak sahaya daha çok ilginin çekilmesi gerekmektedir. Frig Vadisi'nin ulaşım, alt yapı ve konaklama gibi fiziksel eksikliklerinin giderilmesi, bölgede turizmin gelişmesi için çok faydalı olacaktır.

Çok sayıda yaylası ile Kütahya ili, yayla turizmi için de önemli bir potansiyele sahiptir. Kütahya ili yayla turizmini, kültür turizmi ve termal turizmle birlikte bir bütün haline getirilebilme olanaklarına da sahiptir. Örneğin Muratdağı hem yayla turizmi hem sıcak su kaynakları ile termal turizme ve aynı zamanda da sıcak su kaynakları çevresinde bulunan tarihi hamamları ile kültür turizmine hizmet etmektedir. Kütahya'da termal merkezlere yakın mesafelerde çok sayıda yaylalar bulunmaktadır. Ancak bölgedeki yaylaların turizme açılması için ulaşım, konaklama, alt yapı ve hizmet tesislerinin gelişmesi gerekmektedir. Yöredeki yaylalar yaban hayatı barındırması ve bitkisel çeşitliliği ile de dikkat çeken mekânlardır.

Kütahya'nın hemen hemen tüm ilçelerinde yaz aylarında şenlikler yapılmaktadır. Her yıl yapılan bu şenliklerde yöresel gıda ve el sanatları olan ürünler tanıtılmakta ve satışı yapılmaktadır. Yöre halkının ve çevreden gelenlerin katıldığı bu etkinlikler daha da zenginleştirilmeli, bu şenliklere daha çok dikkat çekilmelidir.

Kütahya geleneksel Rahvan at yarışlarının yapıldığı atlı spor merkezi de turizm adına önem arz etmektedir. Cirit, binicilik gibi ata sporlarımızın müsabakalarının

düzenlendiği yer olan bu merkez, etkili tanıtım çalışmaları ile yurt içi ve yurt dışında daha çok ilgi çeker hale getirilmelidir.

Kütahya'da bulunan müzeler nitelik ve nicelik açısından iyi durumdadırlar ve önemli turistik potansiyel teşkil etmektedirler. Ülkemizde bir ilk durumunda olan Çini Müzesi ile birlikte Arkeoloji Müzesi kentteki en çok ziyaretçi çeken müzelerdir. Kütahya şehrinde bulunan Lajos Kossuth Müzesi, Jeoloji Müzesi, yakın zamanda açılan Kent Tarihi Müzesi, Tugay Anadolu Kültür Sanat Müzesi, Dumlupınar Üniversitesi Müzesi, Sadık Atakan Çini Müzesi ve Evliya Çelebi Müzesi ilgi çeken diğer müzelerdir. Kentte bulunan müzeler bu kadarla sınırlı değildir. Bölgede yaşanan Kurtuluş Savaşı'nın anılarını barındıran Dumlupınar Kurtuluş Savaşı Müzesi, Tavşanlı Belediye Müzesi ve Açık Hava Müzesi, ilçelerde bulunan müzelerden bazılarıdır. Müze gezmeyi tercih eden turistlere hitap eden Kütahya şehrinde veya il sınırları içerisindeki diğer müzeler oldukça kıymetli eserlere sahiptir. Ayrıca şehirde bulunan Macar Evi olarak da bilinen Lajos Kossuth Müzesi'nin ülkemizde bir benzeri daha bulunmamaktadır. Bu bağlamda müze, ilin turizm potansiyeli kapsamında önemli bir unsurdur.

Kütahya iline yönelik gerçekleşen turizm talebinin analizinin yapılması, turizm adına atılacak adımların daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Bu konuda toplanan istatistikî veriler ile sahanın gerçek turizm potansiyeli saptanmalı ve ilde turizm konusunda alınan kararlar, bilimsel temellere dayandırılmalıdır. Yapılacak bu ve benzeri çalışmalar, turizm adına olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Çalışmanın en başından beri belirtildiği gibi, yöre turistik çekicilikler açısından çok cazip ürünlere sahiptir. Ancak öncelikle yöre halkının turizm konusunda bilinçlenmesi ve Kütahya iline yönelik turizm amaçlı yatırımların arttırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler:

- Aslanapa, O. (1949). *Osmanlı Devrinde Kütahya Çinileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aşılıoğlu, F. ve Memluk, Y. (2010). “Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi”[Elektronik Versiyon]. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2, 185-197.
- Ayaz, M. E., Özer M., Yeldemez Z. (2010). *Kütahya*. Kütahya: Ekspres Matbaası.
- Bayartan, M. (2008). “Şehir Fonksiyonları Açısından Kütahya Çiniciliği”, [Elektronik Versiyon]. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*. 17, 37-45.
- Bingöl, Z. (2007). *Gelenekselden Evrensele Anadolu’da İnanç Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bilgi, H. (2006). *Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu Kütahya Çini ve Seramikleri: Katalog* (2. bs.). İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı, Pera Müzesi Yayını.
- Bozkurt, Y. (2011). “Türkiye’de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği”, [Elektronik Versiyon]. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 30, 291-300.
- Çavuş, Ş. (1994). “Termal Turizmi ve Sandıklı Termal Turizm Potansiyeli”. *Türkiye Kalkınma Ajansı Turizm Yıllığı*, 1994, 49-62.
- Çini, R. (1991). *Türk Çiniciliğinde Kütahya*. İstanbul: Uycan Yayınları.
- Çiftçioğlu, İ. (2006). “Germiyanogulları Dönemi Kütahya Medreseleri”, [Elektronik Versiyon]. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 161-180.
- Çoruh, S. (1963). *Turizm Bilgileri ve Turizm Meselelerimiz*. Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği.

- Değirmenci, N. (2009). *Kütahya- Eskişehir Muharebelerinden Bir Kesit 10-24 Temmuz 1921*. Kütahya: Ekspres Matbaası.
- Değirmenci, N., Gülhan, A. (2009). *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları 30 Ağustos 1924*. Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Doğaner, S. ve Tuncel, M. (1992). “Kütahya’da Kaplıca Turizmi” [Elektronik Versiyon]. *Ege Coğrafya Dergisi*. 6, 47-60.
- Doğanay, H. (2000). *Coğrafyaya Giriş* (6. bs.). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası* (3. bs.). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Dönmez, Y. (1972). *Kütahya Ovasının ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Dinçel, Ö. F. (2009). *Hayme Ana (Devlet Ana)*. T.C. Kütahya Valiliği Yayınları.
- Ertaş, M. (2010). *Çavdarhisar Aızanoı Antik Kenti*. Kütahya: Ekspres Matbaası.
- Erdem, H. K. (1937). *Kütahya Mesireleri Gezmeler, Oyunlar, Türküler*. Kütahya: Kütahya Vilayet Matbaası.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672) Dokuzuncu Cilt*. (1935). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Güler, K. (2011). *Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi Armağanı 1611–2011*. İstanbul.
- Güney, E. (2004). *Türkiye Hidrocoğrafyası: Yeraltı Suları-Kaynaklar-Maden Suları-Akarsular-Göller-Sulak Alanlar*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Güner, H. (1961). *Tarihte Kütahya*. Kütahya: Kütahya Vilayet Matbaası.
- Güngördü, E. (2006). *Türkiye'nin Coğrafyası* (2.bs.).Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- İça, M. (2009). *Tasarımdan Uygulamaya Tarih ve Kültür Mirasımızın Yaşatılması*. Kütahya: Gökçe Ofset Ltd. Şti.
- Kafalı Yılmaz, F. (2009). *İç Batı Anadolu Bölümü'nün İklim Özellikleri ve İklim Değişikliğinin Tarımsal Üretime Etkileri*. Ankara.
- Karabaşa, S. (2010). “Kütahya Halk Oyunları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları* (ss.1-13). Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.

- Karakoç, F. (2003). “Kütahya Bor Madenleri ve Türkiye Bor Madenciliğindeki Yeri”. *Kütahya Araştırmaları Tarih- Kültür- Madencilik- Sanat* (ss.181-221). Bursa: Kütahyalılar Kültür ve Dayanışma Derneği.
- Kalaycı, Durdu, B. (2010). “Kütahya’da Mevsimlik Bayramlar ve Kutlamalarla ilgili Bazı Gelenek ve İnanışlar”. *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları* (ss.193-209). Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Kalyon, M. (2000). *Kütahya’da Selçuklu-Germiyan ve Osmanlı Eserleri*. Kütahya: Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koç, A. (2009). “Kütahya Merkezinde Giyim Kuşam Kültüründeki Değişmelerin Çözümlemesi”, [Elektronik Versiyon]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2, 243-261.
- Koçman, A. (1993). *Türkiye İklimi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay No:72, İzmir.
- Kozak, N., Akoğlan, Kozak, M., Kozak M. (2008). *Genel Turizm İlkeler Kavramlar* (7. bs.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köksal, A. (1994). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Kütahya 2002. (2002). Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Kütahya Ansiklopedisi I*. (1999). Kütahya: Kütahya Belediyesi Yayınları.
- “Kütahya Kalesi”. *Kütahya İl Özel İdare Dergisi*, (2010). Sayı: 15, 30-31.
- “150 Yıllık Hocaşade Nuri Bilge Konağı Restorasyonu Başladı”. *Kütahya İl Özel İdare Dergisi*, (2010). Sayı: 15, 38.
- “Seyitömer Höyüğü Kazısı Başkanı Prof. Dr. Nejat Bilgen: Kütahya 5000 Yıldır Seramik Üretim Merkezi”. *Kütahya İl Özel İdare Dergisi*, (2010). Sayı: 16, 66.
- “Sağlık Turizminde Tek Yürek Çalıştayı: Kütahya Termal Turizminde Marka Olabilir” *Kütahya İl Özel İdare Dergisi*, (2010). Sayı: 16, 32-34.
- Minez, B. (2006). *Geleneksel Kütahya Evlerinin Korunması ve Yeniden Kullanımı Bağlamında Değerlendirilmesi: “Ahierbasan Sokağı ve Evleri”*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Mor, C. (2006). *Trabzon İlinin Turizm Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özav, L. (1994). “Gediz Ilıca Termal Turizm Merkezi”. *Türkiye Kalkınma Ajansı Turizm Yıllığı*, 1994, 235-246.

- Özav, L. (1995). "Turizm Açısından Murat Dağının Önemi". *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4, 115-141.
- Özgüç, N. (2003). *Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler* (4. bs.). Ankara: Çantay Kitabevi.
- Öztaş, K. (2002). *Turizm Ekonomisi ve Genel Turizm Bilgileri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özkök Güngör, F. (2008). *Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Etkileri*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Özer, Z. (2010). "Kütahya Mutfak Kültürü". *Kütahya Halk Kültürü Araştırmaları* (ss.109-130). Kütahya: Kütahya Valiliği Yayınları.
- Şahin, C., Doğanay, H., Özcan, N. A. (2005). *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Şenol, F. (2008). *Türkiye Turizm Coğrafyası: Yöresel Turizm Kaynaklarımız ve Dünya Harikaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tunçoğlu, İ. (2008). *Dünya'da İlkler ve Sırlar Kenti: Kütahya*. Kütahya: Aktüel Tanıtım ve Ofset Hizm.
- Tüfekçi Sivas, T. (1999). *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türktüzün, M., (2010), "Kütahya Çini Sanatı". *Kütahya İl Özel İdaresi Dergisi*, 16, 24-26, Kütahya.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1932). *Bizans ve Selçuklularla Germiyan ve Osman oğulları zamanında Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Varlık, M.Ç. (1974). *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*. Atatürk Üniversitesi Yayınları No; 288, Edebiyat Fakültesi Yayınları; 57, Araştırma Serisi No; 47. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Yeşil, M. (1937). *Kütahya İlinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Matbaai Ebüzziya.
- Yıldız, R. (2003). "İlimizde Madencilik". *Kütahya Araştırmaları Tarih- Kültür-Madencilik- Sanat* (ss.181-221). Bursa: Kütahyalılar Kültür ve Dayanışma Derneği.
- Zaman, M. (2007). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nda Yaylalar ve Yaylacılık*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay. No: 960, Fen Edebiyat Fakültesi Yay. No: 105, Araştırmalar Serisi No: 75.

- Zaman, M. (2010). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları 'nda Dağ ve Yayla Turizmi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay. No: 977, Edebiyat Fakültesi Yay. No: 134, Araştırmalar Serisi No: 110
- Zaman, M. (2012). *Trabzon İlinin Turizm Coğrafyası: Potansiyel-Alternatifler-Planlama*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay. No: 999, Edebiyat Fakültesi Yay. No: 137, Araştırmalar Serisi No: 113.
- Zaman, M. (2005). “Türkiye'nin Önemli İnanç Turizm Merkezlerinden Biri: Sumela (Meryemana) Manastırı”. *Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 1–24.
- Zaman, M. (2005). “Trabzon İli'ndeki Kutsal Mekânların İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi”. *Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (35), 149–189.
- Zaman, M. (2000). “Gümüşhane İli'nin Turizm Potansiyeli”. *Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Doğu Coğrafya Dergisi*, 4, 209–236.
- Zaman, M. Polat, S., Özdemir, M. (2000). “Diyadin Kaplıcaları”. *Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Doğu Coğrafya Dergisi*, 4, 349–377.
- Zaman, M. (2001). “Havza Kaplıcaları”. *Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 235–257.
- Zaman, M. (2006). “Zigana Dağları'nda Yaylacılık ve Yayla Turizmi”. *Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (36), 181–195.
- Zaman, M., Şahin, İ.F., Bayram, N. (2007). “Doğu Karadeniz'de Alternatif Bir Turizm Merkezi: Kümbet Yaylası”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17, 33–64.

Raporlar :

- TÜİK. (2010). *Bölgesel Göstergeler TR 33 Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak*. Ankara: TÜİK.
- T.C. Kütahya İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. (2009). *Kütahya İl Çevre Durum Raporu*. Erişim tarihi: 10 Eylül 2011, http://www.cedgm.gov.tr/CED/Files/icd_raporlari/kutahyaicd2009.pdf

- T.C. Kütahya İl Çevre ve Orman Müdürlüğü. (2005). *Kütahya İl Çevre Durum Raporu*.
Erişim tarihi: 10 Eylül 2011,
http://www.2.cedgm.gov.tr/CED/Files/icd_raporlari/kutahya%2005.pdf
- Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı. (2009). *İl raporu*. Erişim tarihi: 10 Eylül 2011,
http://www.egev.org/il_raporlari/Kutahya.pdf
- Kültür Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

İnternet Kaynakları:

- Toy Kuşu, Erişim Tarihi: 08.11.2011, [Http://tr.wikipedia.org/wiki:Toy_\(ku%C5%9F\)](Http://tr.wikipedia.org/wiki:Toy_(ku%C5%9F))
- Kütahya Kültür ve Tanıtım Vakfı, Simav'da Jeotermal Kuyusu, Üç Komutanlar Anıtı, Muratdağı Kaplıcası Hamamları, Gediz Ilıcasu Kaplıcaları, Emet Kaplıcası'ndaki Osmanlı Hamamı, Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı, Hayme Ana Türbesi Erişim Tarihi: 02.11.2011, <http://www.kutav.org.tr/galeri/Kultur-Turizm/>
- Deprem Araştırma Dairesi, Erişim Tarihi: 10.11.2011, <http://Sarbis/depbolge/kutahya.gif>
- Frig Vadisi Fotoğrafi, Erişim Tarihi: , <http://www.frigvadisi.org/foto-galeri.aspx?id=61>
- Simav Kaymakamlığı, Simav Kuşu Köprüsü, Eynal Kaplıcası, Gölcük Gölü, Erişim Tarihi:22.11.2011,
http://www.simav.gov.tr/pic_showall.asp?cat_ID=6&sub_name=Ku%FEu+Resimler&parent_name=%DDI%E7emiz+Resimleri
- Simav Kaymakamlığı, Simav Ulucami Erişim Tarihi: 12.12.2011,
<http://www.simav.gov.tr/tarihieser.asp>
- Kütahya Orman Bölge Müdürlüğü, Ehrami Çamı, Topçam, Erişim Tarihi: 10.10.2011,
<http://web.ogm.gov.tr/birimler:bölgemüdürlükleri/kutahya/sayfalar/ehrami.aspx>
- Kütahya Orman Bölge Müdürlüğü, Topçam, Erişim Tarihi: 10.10.2011,
<http://web.ogm.gov.tr/birimler:bölgemüdürlükleri/kutahya/sayfalar/topcam.aspx>
- T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, Bu Ağaçta Şehzadeler Büyüdü, Erişim Tarihi: 12.10.2011,
<http://web.ogm.gov.tr/haberler/HaberGoruntule.aspx?List=b5227992%2D7788%2D41c4%D8a38%2D24e745c3108e&ID=13037>
- Kuş Araştırmaları Derneği-Kütahya Toy Kuşu Projesi, Erişim Tarihi: 21.11.2011,
<http://www.kad.org.tr/calismalarimiz/projelerimiz/tamamlanan-projeler/32-kutahya-toy-projesi>

- Emet Kaymakamlığı, Mesire Alanları, Erişim Tarihi: 21.11.2011,
http://www.emet.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=67&Itemid=102
- Gediz Kaymakamlığı, Fotoğraflarla İlçemiz Ilıca Kaplıcaları, Erişim Tarihi: 20.11.2011,
http://www.gediz.gov.tr/default_B0.aspx?content=182
- Gediz Kaymakamlığı, Fotoğraflarla İlçemiz Araboğlu Yaylası, Erişim Tarihi: 20.11.2011, http://www.gediz.gov.tr/default_B0.aspx?content=182
- Kütahya Konağı, Erişim Tarihi: 25.11.2011,
<http://www.kutahyakonağı.com/hakkimizda.aspx>
- Hayme Ana ve Osmangazi Anıtı, Erişim Tarihi: 21.11.2011,
<http://www.kenthaber.com/ege/kutajhya/domanic/anit-ve-heykeller/haymeana-ve-osmangazi-aniti>
- Kütahya: Şaphane Mağarası Turizme Açılıyor, Erişim Tarihi: 23.11.2011, <http://www.haberler.com/kutahya-saphane-magarasi-turizme-aciliyor-haberi/>
- Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tavşanlı Göbel Termal Turizm Merkezi, Erişim Tarihi: 14.12.2011, <http://www.kutahyakulturturizm.gov.tr/belge/1-96635/kutahya-tavsanli-gobel-termal-turizm-merkezi.html>
- Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Emet Yeşil ve Kaynarca Termal Turizm Merkezi, Erişim Tarihi: 14.12.2011,
<http://www.kutahyakulturturizm.gov.tr/belge/1-96631/kutahya-emet-yesil-ve-kaynarca-termal-turizm-merkezi.html>
- Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şehitlik ve Anıtlar, Erişim Tarihi: 14.12.2011, <http://www.kutahyakulturturizm.gov.tr/belge/1-91390/sehitlik-ve-anitlar.html>
- Gediz Muratdağı, Erişim Tarihi: 26.12.2011,
<http://okulweb.meb.gov.tr/43/07/424871/gedr/KIZILAY-KAMPI-3.jpg>
- Dumlupınar Üniversitesi Müzesi, Erişim Tarihi: 12.12.2011, http://www.dumlupinar.edu.tr/duyurular/duyuru_dosyalari/79-16/arkeolojimuze.pdf
- Kütahya Valiliği, Olimpik Yüzme Havuzu Erişim Tarihi: 29.11.2011,
<http://www.kutahya.gov.tr/galeri/igallery.asp?d=\bugünkü kütahya\&page=1>

Simav Belediyesi, Erişim Tarihi: 15.11.2011,

[http://www.simav.bel.tr/içerik/hizmetler/belediye hizmetleri/jeotermal-hizmetler.aspx](http://www.simav.bel.tr/içerik/hizmetler/belediye_hizmetleri/jeotermal-hizmetler.aspx)

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye’de Sağlık ve Termal Turizm, Erişim Tarihi:

20.11.2011, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11479/turkiyede-sağlik-ve-termal-turizm.html>

Aizonai, Erişim Tarihi: 26.12.2011, <http://www.aizonai.com/Aizonai-de-Olmak.html>

Aizonai Antik Kent Rehberi, Erişim Tarihi: 26.12.2011,

<http://www.aizonai.com/uploads/rehber/turkce/>

Seyitömer Höyük Arkeolojik Kazıları, Erişim Tarihi: 08.12.2011, <http://www.kutahyakulturturizm.gov.tr/belge/1-96709/seytömer-hoyuk-arkeolojik-kazilar.html>

[kazilar.html](http://www.kutahyakulturturizm.gov.tr/belge/1-96709/seytömer-hoyuk-arkeolojik-kazilar.html)

Çinigar Fotoğrafı, Erişim Tarihi: 15.01.2012, <http://www.cinigar.gov.tr/otogar-foto/otogar.html>

[foto/otogar.html](http://www.cinigar.gov.tr/otogar-foto/otogar.html)

Hilton Garden Inn Hotel, Erişim Tarihi: 15.01.2012, http://hilton.com.tr/tr/Hilton-Kutahya/photo_gallery.aspx

[Kutahya/photo_gallery.aspx](http://hilton.com.tr/tr/Hilton-Kutahya/photo_gallery.aspx)

Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları (Kütahya),

Erişim Tarihi: 10.04.2012,

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fatma AVCI
Doğum Yeri ve Tarihi	Kütahya – 13.11.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	Konferanslar, M.E.B. Düzenlediği Eğitimler, Bilimsel Geziler
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	M.E.B- Öğretmen (2007-)
İletişim	
E-Posta Adresi	rikolayner@hotmail.com
Tarih	